

Panik vid brand och utrymning

- Åsikter och föreställningar

***Daniel Stepanovic
Rutger Thuresson***

**Department of Fire Safety Engineering and Systems Safety
Lund University, Sweden**

**Brandteknik och Riskhantering
Lunds tekniska högskola
Lunds universitet**

Report 5344, Lund 2010

Panik vid brand och utrymning
- Åsikter och föreställningar

Daniel Stepanovic & Rutger Thuresson

Lund 2010

Titel: Panik vid brand och utrymning
- Åsikter och föreställningar

Title: Panic During Fire and Evacuation
- Opinions and Conceptions

Daniel Stepanovic & Rutger Thuresson

Report: 5344
ISSN: 1402-3504
ISRN: LUTVDG/TVBB--5344--SE

Illustrations: Daniel Stepanovic & Rutger Thuresson

Number of pages: 43

Keywords

Evacuation, fire protection consultant, fire department, fire protection design, interview study, irrational behavior, opinions, panic, public, survey.

Nyckelord

Utrymning, brandskyddskonsult, räddningstjänst, brandskyddsdimensionering, intervjustudie, irrationellt beteende, åsikter, panik, allmänhet, kartläggning.

Abstract

There are several academical explanations of the phenomenon panic, mainly defined by behaviorists. However, these definitions tend not to be widely used or accepted by the public. While most of the behaviorists suggest that panic rarely occurs during fire and evacuation, the general view mostly differs and is essentially made up by media. This study reviews the different opinions of panic among professionals working with fire protection: the fire department and fire protection consultants, and the general public.

Författarna ansvarar för innehållet i rapporten

© Copyright: Brandteknik och Riskhantering, Lunds Tekniska Högskola
Lunds universitet
Lund 2010

Brandteknik och Riskhantering
Lunds tekniska högskola
Lunds universitet
Box 118
221 00 Lund
Sverige

brand@brand.lth.se
<http://www.brand.lth.se>

Department of Fire Safety Engineering
and Systems Safety
Lund University
P.O. Box 118
SE-221 00 Lund
Sweden

brand@brand.lth.se
<http://www.brand.lth.se/english>

Förord

Denna studie är gjord som examensarbete på brandingenjörsutbildningen vid Lunds Tekniska Högskola. Ämnet som behandlas i studien är panik vid brand och utrymning, åsikter och föreställningar kring det omtvistade fenomenet. Examensarbetet omfattar 22,5 högskolepoäng och har genomförts vid avdelningen för Brandteknik och Riskhantering, LTH.

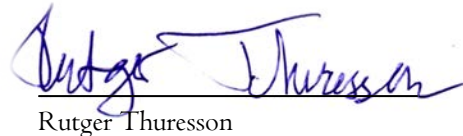
Härmed vill vi framföra ett särskilt tack till vår handledare Daniel Nilsson, biträdande universitetslektor vid avdelningen för Brandteknik och Riskhantering, som med sin gedigna kunskap och erfarenhet har väglett oss genom detta examensarbete.

Vi vill även tacka forskningsingenjör Sven-Ingvar Granemark för allehanda praktisk hjälp och avdelningschef Robert Jönsson samt avdelningen för Brandteknik och Riskhantering som bidragit med resurser och material under arbetets gång.

Lund, december 2010

Daniel Stepanovic

Rutger Thuresson

Sammanfattning

Fenomenet panik är ett omtvistat begrepp. Tidigare forskning som genomförts kring panik vid utrymning är dock entydig gällande om panik uppstår. Gjorda försök tyder på att panik inte uppstår även om människor blir informerade om att en brand har utbrutit i ett talat utrymningsmeddelande. Brandutredningar visar att även om många människor omkommit så var det av andra orsaker än panik. Människor uppträder trots allt mer lugnt och sansat än vad många tror.

Målet med studien är att fastställa vilka åsikter som finns kring begreppet panik vid brand och utrymning hos räddningstjänster, brandskyddskonsulter och allmänheten. Tanken är att resultatet ska bli en kartläggning över de åsikter och tankar kring panik som finns i dessa grupper. Syftet är att skapa ett underlag för vidare forskning i ämnet där djupdykningar kan göras om varför uppfattningen av panik är som den är samt hur denna påverkar brandskyddsarbetet hos tidigare nämnda grupper.

Insamlingen av data har genomförts genom personliga intervjuer. Intervjuerna har genomförts med de tre tidigare nämnda grupperna. Dessa grupper valdes för att räddningstjänsten och brandskyddskonsulter har möjlighet att påverka brandskyddsarbetet. Allmänheten valdes som en referensgrupp. Sammanlagt har 30 personer intervjuats. Dessa personers åsikter ligger till grund för resultaten.

De resultat, gällande panik, som framkommit tyder på en bild av företeelsen som skiljer sig från forskarnas uppfattning. Det framkom att folk har en övertygelse om att panik är något som inträffar vid bränder och utrymningar. En annan intressant iakttagelse som gjordes var att nästan alla de intervjuade ansåg sig vara bättre på att motstå panik än andra på grund av sina erfarenheter eller yrke.

Många påstod att panik kunde uppstå utan att egentligen ha några egna belegg för det. Trots detta ansåg de att panik kunde uppstå i relativt vardagliga situationer så som utrymning av varuhus eller felaktigt formulerade utrymningsmeddelanden.

På grund av dagens åsikter kring det omtvistade fenomenet panik vid bränder och utrymningar påverkas en del yrkesgrupper i sitt dagliga arbete. Brandskyddskonsulter kan påverkas till att felaktigt dimensionera brandskyddet medan räddningstjänsten i sin tur kan påverka konsulternas projekteringar. Allmänheten kan också påverka läget i slutändan genom att de faktiskt nyttjar lokalerna som byggs. Om inte de är övertygade om säkerheten kommer byggnaden inte att kunna användas. Mycket av detta skulle kunna förebyggas genom en entydig definition.

Summary

The phenomenon of panic is a contentious concept. Previous research conducted about panic during evacuation, however, is unambiguous concerning if panic will occur. Experiments imply that panic will not occur even if people are informed that a fire has occurred in a spoken evacuation message. Fire investigations show that although many people died, it was for reasons other than panic. After all, people behave more calmly than one would think.

The objective of this study is to determine which opinions about the concept of panic during fire and evacuation that are common at the fire departments, among fire protection consultants and in the general public. The idea is that the result will be a review of the opinions and thoughts in those groups. The purpose is to provide a basis for further research on the subject where studies can be focused on why the idea of panic is what it is and how it affects the fire safety work.

The collection of data has been carried out through personal interviews. Interviews have been conducted with the three previously mentioned groups. These groups were selected because the fire department and fire protection consultants are able to influence the fire safety work. The public was chosen as a reference. In total 30 persons were interviewed. These people's opinions form the basis of the results.

The results, concerning panic, indicate a view of the phenomenon that is different from that of the researcher's. It appears that people have a belief that panic is something that occurs during fire and evacuation. Another interesting observation made was that almost all interviewees considered themselves to be able to resist panic better than others because of their personal experiences or profession.

Many claimed that panic could occur without people really having any proof of it. Nevertheless they considered that panic could occur in everyday situations such as evacuation of department stores or incorrectly formulated evacuation messages.

Because of current opinions regarding the disputed phenomenon of panic during fire and evacuation, some occupational groups are affected in their daily work. Fire protection consultants may be affected in the wrong way in their work with fire safety while the fire department in turn can affect the consultants in their work. The general public may also affect the result by the fact that they actually use the buildings. If they are not convinced about the safety, the building will not be useable. A lot of this could be prevented by a clear definition.

Innehåll

1. Introduktion	I
1.1 Mål och syfte	I
1.2 Metod	I
1.3 Avgränsningar	2
2. Tidigare forskning.....	3
2.1 Föreslagna definitioner av panik	3
2.2 Forskning och försök.....	4
2.3 Händelseberättelser	6
2.4 Analys av tidigare forskning	7
3. Intervjustudie.....	9
3.1 Rekrytering av intervjupersoner	9
3.2 Intervjuer.....	10
3.2.1 Huvudfrågor	10
3.2.2 Utformning av frågor.....	11
3.3 Databearbetning	11
3.3.1 Bearbetning och analys av materialet.....	11
3.3.2 Tolkning av materialet samt kartläggning av åsikter	11
4. Resultat.....	13
4.1 Räddningstjänsten	13
4.1.1 Brandingenjörer och brandmästare	13
4.1.2 Styrkeledare och brandmän	19
4.2 Brandskyddskonsulter	23
4.3 Allmänheten	28
4.4 Sammanställning av intervjuerna.....	32
4.5 Jämförelse mellan grupperna	34
5. Diskussion.....	35
6. Slutsats	39
7. Framtida forskning.....	41
Referenser	43

Bilagor

1. Introduktion

Panik vid utrymning är ett omtvistat begrepp. Forskarvärlden är idag relativt enad om att panik i de flesta fall inte uppstår vid bränder, dock är det långt ifrån klarlagt vad panik är, när, hur och varför det faktiskt uppstår. Men hur är synen på panik ute i samhället? Är forskarvärldens uppfattning kring panik förankrad hos folk eller finns det i samhället en helt annan syn på begreppet panik? Vad kan detta få för konsekvenser?

Genom att kartlägga åsikterna kring panik hos folk skapas ett underlag för vidare forskning. Om det exempelvis visar sig att brandskyddskonsulter har uppfattningen att panik är något man måste ta i beaktande vid projekteringen och detta ger som konsekvens att utrymnings säkerheten försämras, som i exemplet med begränsad information i talade utrymningsmeddelanden (Nilsson, 2006), kan detta vara nyttigt för forskarvärlden att veta.

Då räddningstjänsten delvis är involverad i brandskyddsprojekteringen skulle de exempelvis kunna, om de har uppfattningen att panik uppstår vid brand och utrymningar, påverka brandskyddskonsulten i sitt arbete. Detta kan leda till att en byggnads brandskydd utformas med hänsyn tagen till att panik kan uppstå.

Oavsett vad forskarvärlden definierar och förmedlar angående panik måste det finnas en koppling till övriga samhället för att det ska ge någon form av genomslag. Intervjugruppen som representeras av allmänheten är tänkt att återspegla den allmänna synen på panik som finns i samhället idag. Om dessa två världar inte har överensstämmande uppfattningar tyder detta på att en bättre kommunikation måste föras mellan parterna.

1.1 Mål och syfte

Målet med studien är att fastställa vilka åsikter som finns kring begreppet panik vid brand och utrymning hos brandskyddskonsulter, räddningstjänsten och allmänheten. Tanken är att resultatet ska bli en kartläggning av de olika åsikter och tankar kring panik som råder ute hos landets räddningstjänster och brandskyddskonsulter.

Syftet med detta är att skapa ett underlag för vidare forskning om panik där djupdykningar kan göras kring varför bilden av panik ser ut som den gör samt hur den påverkar brandskyddsarbetet hos tidigare nämnda grupper.

1.2 Metod

Arbetet delades in i nio olika skeden vilka redovisas här:

1. Framtagande av metod för datainsamling:
Sättet på vilket materialet till studien skulle inhämtas bestämdes.
2. Kontakt togs med personerna som var tänkta att intervjuas:
Intervjupersonerna kontaktades via telefon och e-post för att bilda ett intervjuunderlag för studien.
3. Framtagande av frågemall för intervjuerna:
Efter fastställande av vilken huvudsaklig information som var relevant för studien utarbetades en frågemall som låg till grund för intervjuerna. Ur

denna information identifierades sedan huvudteman som skulle ligga till grund för resultaten.

4. Genomförande av testintervjuer:
Testintervjuer genomfördes för att säkerställa att frågemallens konstruktion var praktiskt tillämpbar.
5. Utvärdering och revidering av frågemallen efter testintervjuerna:
Efter testintervjuerna utvärderades frågemallens praktiska tillämpbarhet och nödvändiga förändringar genomfördes.
6. Genomförande av intervjuer:
Intervjupersonerna besöktes på sina arbetsplatser där intervjuerna för studien genomfördes.
7. Bearbetning av det insamlade materialet:
Intervjumaterialet bearbetades genom sammanställning av varje enskild intervju utifrån de huvudteman som bestämdes.
8. Tolkning av det bearbetade materialet:
Det bearbetade intervjumaterialet tolkades och sammanställdes för att ligga till grund för resultat, diskussion och slutsats.
9. Författandet av studien:
Studiens innehåll sammanfördes till en skriftlig rapport.

1.3 Avgränsningar

Då avgränsningar gjordes i studien kan detta bli en begränsning för senare praktisk tillämpning. Avgränsningar som gjordes är exempelvis att ett urval av personer som skulle intervjuas gjordes samt att endast ett visst antal personer intervjuades. Av praktiska skäl valdes i första hand personer i Skåne. Ett resonemang fördes kring detta och det förväntas inte vara någon geografisk skillnad på folks åsikter om panik. Vidare avgränsades studien till huruvida panik uppkommer vid utrymning till följd av brand.

2. Tidigare forskning

Det finns många olika åsikter om panik. Då väldigt lite forskning har genomförts inom området har ingen kunnat ge en entydig definition av panik.

2.1 Föreslagna definitioner av panik

I följande avsnitt ges exempel på definitioner av panik i kronologisk ordning.

Le Bon beskriver 1896 en folkmassas beteende där han definierar en "psykologisk folkmassa":

A group of people where individuals have lost their own personality to share the same motivations and thoughts as the crowd, which is composed of the lowest common denominator as "a crowd displays a singular inferior mentality".
-Le Bon, 1896

Författarnas översättning: *En grupp av människor där individerna har förlorat sin egen personlighet för att dela motivation och tankar med folkmassan, som består av den minsta gemensamma nämnaren då en folkmassa visar en sällsamt underlägsen mentalitet.* Betydelsen av detta är att människor i en folkmassa inte agerar individuellt utan är underordnad folkmassans vilja. Även då Le Bon skrev detta redan 1896 är bilden av den panikslagna folkmassan fortfarande förankrad i våra sinnen (Fahy et. al, 2009).

Quarantelli föreslår en annan definition:

An acute fear reaction marked by loss of self control which is followed by non-social and non-rational flight behavior.
-Quarantelli, 1957, 1977, 2001

Författarnas översättning: *En akut reaktion på rädsla präglad av förlust av självkontroll som följs av ett osocialt- och ickerationellt flyktbeteende.* Förlust av självkontroll innebär att personen förlorar kontrollen över sitt eget handlande. Osocialt innebär att man förlorar banden till de man umgås med, exempelvis familj eller vänner, som är med på platsen till skillnad mot antisocialt beteende där man kan bete sig fientligt mot andra. Slutligen innebär ickerationellt att man inte agerar rationellt. Det kan vara att man "låser" sig till en utrymningsväg och använder den istället för andra som kan vara bättre, till exempel närmare eller har färre människor framför man slutar söka information och agerar på bästa sätt utifrån den information man redan har. Å andra sidan innebär irrationellt att man fortsätter ta in information men ändå fattar felaktiga beslut: att man "låser" sig till en utrymningsväg långt borta fastän man märker att det finns en precis bredvid sig. Utifrån sett kan dessa beteenden se lika ut då skillnaden märks först när man får veta hur personen ifråga upplevde situationen.

Quarantellis föreslagna definition skulle innebära att något utlöser en stor rädsla hos en människa, till exempel dödsångest. Detta leder till att personen förlorar självkontrollen och försöker fly därifrån. Under detta skeende går de sociala banden till anhöriga förlorade och ett ickerationellt beteende uppkommer, exempelvis genom att sökandet efter utrymningsvägar upphör.

Keating menar att panik kan delas upp i fyra delar:

- a) *Hope to escape through dwindling resources*
 - b) *Contagious behaviour*
 - c) *Aggressive concern about one's own safety*
 - d) *Irrational, illogical responses*
- Keating, 1982

Författarnas översättning: a) *Hopp att fly trots minskande möjligheter*, b) *Smittsamt beteende*, c) *Aggressiv oro om den egna säkerheten*, d) *Irrationell, ologisk respons*. Dessa fyra delar innebär: a) att även om möjligheten att fly minskar så hoppas man klara det ändå och exempelvis försöker man ta sig ut genom en rökfylld utrymningsväg, b) att beteendet smittar mellan människor, c) att när man värnar om sin egen säkerhet kan detta te sig i aggressiva uttryck, d) responsen från folk på informationen de tillhandahåller är irrationell och ologisk. Exempel på detta är när man väljer den utrymningsväg som är längst bort trots att det finns en precis intill.

Ytterligare ett förslag till definitionen av panik ges av Goldenson:

- Reaction involving terror, confusion and irrational behaviour precipitated by a threatening situation.***
- Goldenson, 1984

Författarnas översättning: *Reaktion som innefattar skräck, förvirring och irrationellt beteende vilket föregås av en hotande situation*. Innebörden är att människor upplever en hotande situation och reagerar skräckslaget, förvirrat och irrationellt.

Johnson har bland annat beskrivit panik som:

- Behaviour involves selfish competition uncontrolled by social and cultural constraints.***
- Johnson, 1987
- Breaking of social order, competition unregulated by social forces.***
- Johnson, 1987

Författarnas översättning: *Beteende som involverar självisk tävlan okontrollerad av sociala / Kulturella begränsningar och brytande av sociala ordningar, tävlan okontrollerad av sociala krafter*. Innebär att människor "tävlar" mot varandra där sociala och kulturella faktorer inte längre kan kontrollera beteendet.

2.2 Forskning och försök

Forskningen om panik är relativt begränsad dock är det en utspridd myt att panik uppstår vid bränder. I äldre litteratur benämns fenomenet ofta (Sime, 1980). Även i media används uttrycket ofta i samband med dödsolyckor vid bränder (Fahy et. al. 2009).

Som en följd av detta begränsas ofta informationen i utrymningslarm, framför allt i äldre regelverk. Home Office (1934) beskriver regler som exempelvis säger att vid konserter ska orkestern fortsätta spela så länge som möjligt och att direkttelefoner till brandkåren ska placeras utom hörhåll för publiken så de inte ska råka höra ett larmsamtal, detta för att förhindra att panik ska uppstå. På grund av detta kan fel uppstå vid projekteringen av brandskyddet då utrymningen kan dimensioneras med utgångspunkt i att panik lätt uppstår.

Trots att forskning visar att panik sällan eller aldrig uppstår vid utrymningssituationer lever myten kvar. Sime & Proulx (1991) gjorde försök på en tunnelbanestation. Där mättes utrymningstiderna som en funktion av olika utformade utrymningslarm. Det visade sig att när personer meddelades vad som hade hänt, var det hade hänt och vad de skulle göra gick utrymningen som snabbast. I motsats till vad många myter säger uppstod ingen panik när folk fick reda på vad som hade hänt. Det visade sig även att det faktiskt var bättre att meddela vad som hänt än att bara ha en ringklocka som ljuder när larmet går. Aktuell forskningen om människors beteende vid brand pekar i samma riktning (Nilsson, 2006).

Ordet "panik" används ofta av folk som inte har en klar definition, till exempel media men även personer som varit med om bränder. I media används panik ofta som en syndabock när människor omkommit (Fahy et. al, 2009). På detta sätt blir ingen person (till exempel byggherren, arkitekten, verksamhetsföreståndaren) utpekad ansvarig för att brandskyddet inte fungerade som det skulle då det var panikens "fel" att människor omkom.

Fahy et. al (2009) redovisar fallstudier där verkliga händelser med många dödsfall undersökts. Gemensamt för dessa händelser är att paniken har fått skulden för det stora antalet omkomna. Undersökningar i efterhand visar däremot att så inte var fallet. Dessa fallstudier redovisas sammanfattningsvis här:

Brand i Beverly Hills Supper Club, USA, 28 maj, 1977

Efter branden beskrev tidningarna orsaken till den stora mängden dödsfall som: *people trapped in panic*. Omfattande intervjuer med de överlevande visade dock en annan bild. De anställda hade lett utrymningen och gästerna hade mestadels följt de anvisningar de fick och gått lugnt och fint mot utgångarna. Panik nämns först i intervjuerna när rök och flammor överrumplade de personer som utrymde varpå de började springa mot utgångarna. Att springa mot utgångarna är under dessa förutsättningar ett rationellt beteende.

Brand på Stardust Nightclub, Irland, 13 februari, 1981

De officiella rapporterna efter branden omnämner att gästerna drabbades av panik. I en stod det att det inte fanns några betydande krossador på offren som skulle visa på att de blivit nertrampade under den "panikartade utrymningen". En 16-årig kvinna beskriver efteråt hur hon gick tillbaka till sin plats för att hämta sin jacka och säger att hon var lika panikslagen som övriga på klubben. När ljuset slocknade blev hon desorienterad. En vän hittade henne och försökte leda henne till en utgång men eftersom det inte var i riktning mot den utgång hon kände till trodde hon att han försökte dra in henne i ett hörn för att invänta den, enligt henne, oundvikliga utgången. Hon började då kämpa emot. Detta beskriver hon som panik och det kan verka irrationellt men utifrån den information hon hade försökte hon ta sig ut genom den utgång hon kände till istället för att gå och ställa sig i ett hörn.

Diskoteksbranden i Göteborg, Sverige, 29 oktober, 1998

Enligt uppgifter utbröt panik när branden upptäcktes. När de första personerna märkte att något stod på, huvudsakligen då de kände röklukt, avfärdades det som något annat. När diskjockeyn blev varse branden och varnade gästerna ignorerade många varningen och fortsatte dansa. En man som faktiskt såg röken gick ut efter någon minut för att ta frisk luft och inte på grund av röken.

Terrorattentatet mot World Trade Center, USA, 11 september, 2001

BBC News Online hade den 12 september 2001 en artikel med rubriken: *Panic on the stairs*. I artikeln citeras en person som beskriver panik i trapphuset i det andra tornet innan det blev träffat. Han beskriver egentligen bara trängsel i trapphus och hissar. I motsats till

detta finns flera studier av utrymningen som konsekvent pekar på att utrymningen gick ordnat till där människor hjälpte varandra.

Brand på Station Nightclub, USA, 21 februari, 2003

I medierapporteringen efter branden nämner många överlevande att panik uppstod. En videoinspelning, filmad inifrån klubben när branden uppstod, visar dock inga tecken på panik. Men när situationen förvärrades var de flyende tvungna att brottas med två av Keatings kriterier för panik; hopp att fly trots minskande möjligheter och aggressiv oro om den egna säkerheten. Flera personer har beskrivit aggressivt beteende, antingen från eget håll eller från andra men de nämner inget om irrationellt eller ologiskt beteende. Att trängas mot utgången, trots att den var blockerad, när de var fångade i eld och rök är inget irrationellt eller ologiskt beteende.

2.3 Händelseberättelser

Då ordet panik används mycket och i de flesta fall helt felaktigt får allmänheten en oriktig bild av vad panik är. Fahy et. al (2009) beskriver händelser där personer som varit med om bränder säger att de själva eller andra drabbades av panik. Efteråt visar det sig att dessa personers agerande inte alls skulle klassas som panik enligt de definitioner som redovisats här. Exempel på dessa händelser återges och kommenteras här, samtliga är hämtade från Fahy et. al (2009):

Brand i tvättstuga på hotell

Vid en brand i en tvättstuga på ett hotell säger receptionisten efteråt att hon drabbades av panik. Därefter sprang hon ner i källaren för att se vad som stod på, såg rök, larmade brandkåren, uppmärksammade kökspersonalen på vad som hänt och fick dem att hjälpa henne. Därefter uppmärksammade hon gästerna om vad som hänt och ringde efter sin chef.

Alla redovisade definitioner talar om paniskt beteende som förvirrat, irrationellt eller ickerationellt, ologiskt och de nämner även ett flyktbeteende. Inget av detta uppvisades av receptionisten. Tvärtom handlade hon väldigt rationellt och rådigt där hon sökte mer information, tog åt sig denna och fattade ett rationellt beslut. Detta är ett eftersträvansvärt beteende och skulle troligtvis inte klassas som panik av många andra.

Glömd kastrull på spisen

En kvinna glömde en kastrull på spisen. Efter en tid slog flammor upp och brandvarnaren aktiverade varpå hon gick ut i köket för att se vad som pågick. Kvinnan berättar att hon drabbades av panik, stängde dörren, gick ut ur huset och ringde brandkåren.

Här uppvisas inte heller ett förvirrat, irrationellt eller ickerationellt beteende. Hon sökte mer information om varför brandvarnaren hade aktiverat och fattade ett rationellt beslut, att lämna huset och ringa räddningstjänsten.

Brand i madrass i bostad

En kvinna försökte släcka en brand i en madrass i sitt hem. Efteråt beskrev hon sina känslor vid händelsen som "panik". Hon säger att hon i vanliga fall arbetar snabbt men när hon blir panikslagen "fryser" hon och arbetar mycket långsamt. Trots detta säger hon också att paniken får henne att göra saker snabbare och mer effektivt.

Att försöka släcka en brand i sin bostad är ett rationellt beteende, oavsett om man lyckas eller inte. Det ickerationella beteende som panik skulle innebära infinner sig inte även om

det kan tyckas så för en utomstående efter händelsen då man känner till alla omständigheter och kan bestämma vilket beslut som hade varit det bästa. För de som är med i själva händelsen är kanske inte alla omständigheter kända och de har fattat det bästa beslutet utifrån den information de hade.

Brand i flerbostadshus

Vid en brand i en lägenhet i ett flerbostadshus försökte två kvinnor, boende sex våningar ovanför den brinnande lägenheten, att fly via trapphuset. När de märkte att det var mycket rök i trapphuset återvände de till sin lägenhet, stängde dörren, tätade dörrspringorna med handdukar och tog sig ut på balkongen för att invänta hjälp. Innan de lämnade lägenheten klädde de sig, tog nycklar, plånbok och mobil. De beskrev sig efteråt som panikslagna.

Förutom att de skulle stannat i sin lägenhet från början handlade kvinnorna helt rätt. Att de till och med tänkte på att täta dörrspringorna visar att de hade en väldig sinnesnärvaro. Detta visar också av det faktum att de tänkte på att ta med sig viktiga tillhörigheter och att de gick ut på balkongen för att invänta hjälp. Inget av detta är förvirrat, irrationellt eller ickerationellt. De försökte visserligen fly inledningsvis men gav upp när de märkte att trapphuset var rökfyllt. Det är inte den desperata flykt som beskrivs i vissa av de föreslagna definitionerna.

2.4 Analys av tidigare forskning

Det alltför lättvindiga refererandet till företeelsen har gjort att folk har fått en helt felaktig uppfattning om panik. Denna felaktiga uppfattning råder inte bara bland allmänheten utan återfinns även hos personer i brandskyddsbranschen vilket visats av Sime (1980). Det äldre regelverk som Sime (1980) beskriver finns i viss mån kvar i form av bland annat begränsad information i talade utrymningsmeddelanden. Försöken som Sime & Proulx (1991) gjorde visar att utrymningstiden blir som kortast när folk får veta vad som har hänt, var det har hänt och vad de ska göra. Alltså förlängs utrymningstiden då man väljer att inte berätta att en brand utbrutit i ett talat utrymningsmeddelande. Detta är en direkt och farlig konsekvens av människors felaktiga uppfattning av och rädsla för panik.

Ett exempel på detta hämtas från Fahy et. al (2009). Där beskrivs hur en föreståndare för ett äldreboende stängde av utrymningslarmet eftersom de äldre skulle få panik om de hörde detta och springa omkring i alla riktningar. Personalen skulle då få leta upp dem. Resultatet av detta blev fem dödsfall när en brand utbröt i äldreboendet.

Anmärkningsvärt är hur ofta människor efter en händelse beskriver sig själva som panikslagna trots ett rationellt beteende. En anledning till detta vara att folk helt enkelt inte har en uppfattning om vad panik är. När något händer som är utöver det vanliga, exempelvis en brand, och personen blir rädd och stressad så klassas detta som panik. Att branden överrumplar personerna nämns också som en bidragande orsak. Studier visar att människor generellt sett är dåliga på att bedöma bränders tillväxt (Fridolf, 2010). Troligtvis är detta en orsak till att de känner sig överrumplade. Information från olika håll, till exempel genom media, om att panik uppstår väldigt lätt vid bränder gör att folk tror att de drabbades av panik eftersom de har läst att det är det som händer vid en brand. De vetenskapliga försök och undersökningar som görs och har gjorts når inte ut till allmänheten i samma utsträckning som tidningarnas löpsedlar.

Forskarvärlden är idag ganska enig om att panik är något som uppstår sällan vid bränder. Utrymningsförsök, fallstudier och händelseberättelser som har presenterats i detta kapitel

visar på detta. Att den allmänna uppfattningen ändå är att panik uppstår vid bränder kan leda till allvarliga brister i brandsäkerheten. Ett mycket bra exempel på detta är föreståndaren för äldreboendet som stängde av utrymningslarmet för att de boende inte skulle drabbas av panik när de hörde det. Följden blev att fem människor omkom, kanske helt i onödan.

För att motverka detta kan det tyckas att det räcker att personer med inflytande över brandskydd och brandskyddsprojektering har en riktig uppfattning om panik. Det skulle därför räcka med riktad information till dessa. Men personer som inte har dessa uppdrag skulle kanske kunna få det i framtiden och då behöver även dessa känna till bakgrunden till fenomenet panik eller snarare avsaknaden av panik.

Sammanfattningsvis är forskarnas bild av panik att fenomenet är en myt. Bilden av panik som en folkmassa som hysteriskt börjar springa mot utgångar när de hör talas om brand är enligt forskarna helt felaktig. Oenighet råder däremot gällande definitioner av panik.

Även om ingen av de föreslagna definitionerna har blivit generellt accepterad finns tydliga likheter mellan dem. Gemensamt är att de handlar om människors beteende på individnivå och beskriver reaktioner vid panik som att man försöker fly, agerar ickerationellt eller ologiskt och att detta utlöses av rädsla. Forskarvärldens ståndpunkt är alltså att panik är något som inte uppstår vid bränder och föreslår definitioner baserade på människor beteende på individnivå.

3. Intervjustudie

I detta kapitel presenteras arbetsgången som tillämpats i studien.

3.1 Rekrytering av intervjupersoner

Intervjuerna är viktiga då det är vid dessa informationsinhämtningen sker. De genomfördes strukturerat med mestadels öppna men enstaka slutna frågor. Detta för att säkerställa att samtliga intervjuade skulle få svara på samma frågor så att intervjuerna skulle bli konsekventa samt att de intervjuade fick möjlighet att fritt få utveckla sina svar.

De tre grupperna som intervjuades i studien var räddningstjänsten, brandskyddskonsulter och allmänheten. Kontakt togs med grupperna via telefon och e-post. En förteckning över personerna återfinns i Bilaga A.

Personerna som intervjuades valdes ut på följande sätt:

- Räddningstjänsten: kontakt togs med räddningstjänster i större städer i Skåne.
- Brandskyddskonsulter: en sökning på "brandskyddskonsult" gjordes genom Eniro och kontakt togs med de företag som kom upp i Skåne.
- Allmänheten: kontakt togs med IKEA i Helsingborg.

Ett frågeformulär för varje grupp upprättades vilka låg till grund för intervjuerna.

Ambitionen var att ett 30-tal personer skulle intervjuas sammanlagt, tio i varje grupp. För att få ett bra resultat på undersökningen bestämdes antalet i varje grupp till mellan sex och tio personer. Anledningen till detta var att grupperna inte kunde bli för stora då varje intervju skulle analyseras på djupet. Det slutliga antalet blev 30 personer. 14 i räddningstjänsten, 8 brandskyddskonsulter och 8 från allmänheten. Anledningen till överrepresentationen från räddningstjänsten var att det var mycket lättare att få intervjupersoner därifrån. Ofta var det inga problem att få brandingenjörer att prata med. Därefter tillkom ofta fler intervjupersoner ur det, för dagen, tjänstgörande skiftet.

Räddningstjänsten

De fyra största städernas räddningstjänster i Skåne valdes ut. Dessa är Helsingborgs Brandförvar, Räddningstjänsten Kristianstad, Räddningstjänsten Landskrona och Räddningstjänsten Syd. För att få en bättre spridning har brandmän, styrkeledare, brandmästare och brandingenjörer intervjuats. Brandingenjörer i operativ tjänst intervjuades men de hade oftast även en administrativ roll.

Brandskyddskonsulter

En sökning gjordes på "Brandskyddskonsult" på Eniro med Skåne som avgränsning. Efter kontroll av de konsulter som kom upp upprättades kontakt med de företag som på något sätt är involverade i dimensioneringsarbeten. Företag som enbart sysslar med installation av brandskyddskomponenter var alltså inte intressanta ur studiens perspektiv då de inte har möjlighet att påverka brandskyddet. De företag som valdes ut var Anticimex AB, Brand & Risk Gruppen AB, Firetech Engineering AB, Lenning Konsult AB, Niscayah AB, Presto Brandsäkerhet AB och Tyréns AB.

Allmänheten

Den bästa representationen av allmänheten hade uppnåtts genom att intervjua slumpvis utvalda personer på stan. Detta är praktiskt svårt att genomföra eftersom få ställer upp kombinerat med det faktum att utomhusmiljö inte är en bra miljö för intervjuer. Därför valdes personal på ett företag som inte har något med brandskyddsprojektering att göra. För att få en spridning som kan sägas motsvara allmänheten, trots att det är människor på samma arbetsplats, var tanken att genomföra intervjuer med folk som har olika arbetsuppgifter. Kontakt togs med IKEA i Helsingborg via e-post. Anledningen till att just IKEA valdes var att de tidigare har samarbetet med Brandteknik, LTH. De ställde upp med åtta intervjupersoner. Bland de åtta fanns en spridning mellan personerna med administrativa och praktiska arbetsuppgifter.

3.2 Intervjuer

Informationsunderlaget inhämtades genom intervjuer. Intervjuundersökningen valdes för att möjliggöra djupare svar på frågorna än en enkätundersökning (Foddy, 1993). Det var önskvärt att genomföra intervjuerna i intervjupersonernas egen arbetsmiljö. Av praktiska skäl gick detta inte att genomföra med alla intervjupersonerna, då en del av dem var lokaliserade på platser utanför Skåne. Med dessa personer, tre till antalet, genomfördes istället telefonintervjuer. För att underlätta själva intervjun samt för att säkerställa att ingen information skulle missas eller feltolkas i efterhand spelades intervjuerna in. Intervjupersonerna informerades om detta i förväg och fick ge sitt samtycke. De fick även ge sitt samtycke till att stå med i en förteckning över personer som intervjuats. Denna förteckning återfinns i Bilaga A. Innan intervjun påbörjades informerades de även om att de kunde avsluta intervjun när som helst och att det som kom fram behandlades konfidentiellt. Ingen, förutom författarna, skulle alltså veta vem som sagt vad.

3.2.1 Huvudfrågor

Målet med intervjuerna var att ta reda på intervjupersonernas åsikter kring studiens tre huvudteman. För att strukturera resultaten valdes ett antal aspekter att belysa till varje tema som alltid avslutas med övriga kommentarer/frågor:

1. Inträffar panik?
 - Kan panik uppstå?
 - I vilka situationer uppstår panik?
 - Exempel på händelser där panik uppstår.

2. Vilka åtgärder vidtar personen för att förhindra panik?
(ej aktuell fråga för gruppen som representerar allmänheten)
 - Tar du hänsyn till panik?
 - Vilken sorts åtgärder vidtar du?
 - Vad skulle man kunna göra?

3. Vad är panik för personen?
 - Vad är panik?
 - Hur yttrar det sig?
 - Vad utlöser panik?
 - Vem drabbas?
 - Hur påverkas en grupp?

3.2.2 Utformning av frågor

Frågorna till intervjuerna utformades med stor hänsyn tagen till de *Editing Rules* som Foddy (1993) presenterar. Detta resulterade i övervägande öppna frågor. Enstaka slutna frågor användes för att bestämma vad som var relevant att fråga.

Tre frågeformulär togs fram, ett för varje grupp. Skillnaden mellan gruppernas frågor var att de var inriktade just mot deras verksamhet. Alltså var frågorna till räddningstjänsten inriktade mot att utgå från deras operativa verksamhet, frågorna till konsulterna mot deras dimensionerande arbete och frågorna till allmänheten mot ett mer allmänt perspektiv. Frågeformulären återfinns i Bilaga B.

3.3 Databearbetning

Efter genomförandet av intervjuerna började arbetet med att bearbeta och analysera det insamlade materialet.

3.3.1 Bearbetning och analys av materialet

När intervjuerna var genomförda lyssnades de igenom för att ge svar på de tre huvudfrågorna. Då dessa frågor inte ställdes direkt utan var inbakade i de andra frågorna fick svaren analyseras utifrån de tre frågeställningarna för att få svar på dessa. De svar som framkom belystes med citat. Svaren och citaten från alla intervjuer skrevs ner och redovisas i Bilaga C1, C2 och C3. Dessa utskrifter utgjorde sedan grunden för det fortsatta arbetet.

Intressanta observationer som framkom men hamnade utanför ramen av de tre huvudfrågorna behandlades separat. Detta var exempelvis intressanta åsikter och tankar som alla eller många i gruppen uttryckte.

3.3.2 Tolkning av materialet samt kartläggning av åsikter

När materialet var bearbetat och analyserat påbörjades arbetet med att tolka det som framkommit. Återkommande åsikter och tankar sammanställdes för de olika grupperna, framförallt sådant som var representativt för gruppen som helhet. Eftersom räddningstjänsten var överrepresenterad i undersökningen gjordes ytterligare en uppdelning i två undergrupper:

- Brandingenjörer / brandmästare
- Styrkeledare / brandmän

Det blev åtta personer i den första gruppen och sex personer i den andra gruppen. Dessa grupper ansågs tillräckligt stora för att slutsatser skulle kunna dras. Kvaliteten bedöms därför inte försämrade på grund av denna uppdelning. Då undersökningen var kvalitativ var det svårt att sätta statistik på det som framkom.

Målet med studien var att kartlägga vilka olika åsikter som finns kring begreppet "panik vid brand och utrymning" hos räddningstjänsten, brandskyddskonsulter och allmänheten. Huvudmålet har alltså inte varit att jämföra de olika gruppernas åsikter inbördes. En jämförelse har ändå gjorts för att se om det finns några anmärkningsvärda skillnader och vad de kan bero på, men denna jämförelse är inte det huvudsakliga resultatet av studien.

4. Resultat

I resultatkapitlet sammanställs svaren på frågorna utifrån de aspekter som tidigare beskrivits:

1. Inträffar panik?
 - Kan panik uppstå?
 - I vilka situationer uppstår panik?
 - Exempel på händelser där panik uppstår.
 - Övrigt.

2. Vilka åtgärder vidtar personen för att förhindra panik?
(ej aktuell fråga för gruppen som representerar allmänheten)
 - Tar du hänsyn till panik?
 - Vilken sorts åtgärder vidtar du?
 - Vad skulle man kunna göra?
 - Övrigt.

3. Vad är panik för personen?
 - Vad är panik?
 - Hur yttrar det sig?
 - Vad utlöser panik?
 - Vem drabbas?
 - Hur påverkas en grupp?
 - Övrigt.

Liknande åsikter har sammanställts och illustrerats med citat. Utmärkande åsikter för intervjugrupperna belyses särskilt. Exempel på detta är återkommande åsikter bland intervjupersonerna som anses talande för gruppen som helhet. Mellan de två undergrupperna i räddningstjänsten, övriga grupper och forskarvärldens åsikter gjordes sedan en jämförelse som presenteras i slutet av resultatkapitlet. Intervjuerna återfinns i sin helhet i Bilaga C1, C2 och C3.

§De åsikter, beskrivningar och termer som uttrycks av de intervjuade är personernas egna ord om inte annat anges. Exempelvis är det ofta omnämnda "irrationella beteendet" något som personerna talar om utifrån deras egen tolkning, inte författarnas.

4.1 Räddningstjänsten

Sammanställning av åsikterna presenteras separat för de två undergrupperna inom räddningstjänsten.

4.1.1 Brandingenjörer och brandmästare

I följande delkapitel presenteras resultaten från intervjuerna med brandingenjörer och brandmästare.

Inträffar panik?

I denna grupp var denna person den enda som starkt ansåg att panik uppstår vid utrymning. Det trycktes också på att det måste vara rökutveckling eller synliga flammor så att folk får bekräftat att det brinner på riktigt. Det nämndes att det ska vara folksamlingar för att panik

ska kunna uppstå. Detta kunde ha att göra med den klassiska bilden av panik då människor springer planlöst och trampas ner.

Fråga: *Tror du att man kan skapa panik enbart genom utrymningslarmet?*

Svar: *Nej, det tror jag inte. Ja, kanske. Om de ser någonting som är med och skapar paniken också. Typ som du sa: brandgaserna. Eller de ser något som brinner. En massa toalettpapper eller balar eller chips till exempel som är världens bästa bränsle. Det är bra, sätt fyr på chipspåsarna vid kassorna. Gör det så ska du få se panik, för då kommer de inte ut, då är de låsta.*

Så att paniken hade varit jättestor om den rökutvecklingen hade funnits där om folket hade varit kvar där. Då hade vi haft panik. Då hade de sprungit ner varandra på väg ut.

En liknande uppfattning hade en annan av de intervjuade som var inne på samma linje, att panik kan inträffa vid utrymningssituationer. Även denna person nämnde folksamlingar där grupper av människor kan skena som en boskapshjord. Dock menar personen att denna aldrig själv upplevt panik vid insatser men däremot irrationella beteenden som att gå tillbaka in i byggnaden för att hämta ägodelar. Den intervjuade tycker att det är en svår gräns mellan panik och irrationellt beteende som kan påverkas av exempelvis alkohol.

Alltså svårt att säga om jag egentligen upplevt panik. Alltså utrymningssituationer har jag varit med om och irrationella beteenden vid utrymningssituationer, det har jag också varit med om.

Det mesta har ändå gått hyfsat lugnt till, det har det gjort men självklart är det ju så att man kan se tecken på konstiga beteenden hos folk.

Återkommande under intervjuerna var att ingen hade upplevt någon paniksituation själv. De intervjuade personerna hade under sina yrkesliv sällan eller aldrig upplevt paniksituationer utan hade gång på gång sett hur lugnt och sansat folk faktiskt betett sig vid insatser. Ändå framgick det att dessa personer trodde att panik kan uppstå men då under svårare förhållanden. Fem av de intervjuade belyste detta särskilt. En av dem nämnde att panik troligtvis skulle kunna utbryta vid diskotek och dansställen på grund av alkoholkonsumtionen, mörkret och att lokalerna ofta är okända för besökarna. En annan hade läst om panik i tidningen och ansåg att det uppstod i vissa situationer, exempelvis diskoteksbranden i Göteborg.

När jag läste skola så trodde man, jag hade ju också en bild, att man skulle se panikslagna människor vid insatser men så är det inte utan jag har mer varit förvånad över att de är så lugna som de är när man möter dem. Deras hem håller på att brinna upp och de precis kommit ut med lågorna i rumpan och ändå så är de lugna.

Ett ord som används mycket i media men som jag inte tror inträffar alls så ofta.

Pratar vi panik så pratar vi om den typen av händelse, som jag ser det, som Göteborgsbranden och några händelser till.

Att panik uppstår sällan och vid svårare situationer nämndes också av en annan person. Den intervjuade ansåg att det krävs mer än bara svåra situationer. Panik uppstår mer vid extrema tillfällen och olyckor, det vill säga att situationen ska vara mycket krävande vilket inte verkade inträffa ofta.

Det är väldigt sällan som panik uppstår i samband med bränder, själv har jag aldrig upplevt det.

Fråga: *Så du tror att panik kan uppstå vid extrema situationer?*

Svar: *Ja.*

En person i gruppen ville hellre tala om en stress än panik som drabbar människor vid utrymningssituationer. Stressen var något som alltid drabbar människor vid den här typen av situationer. I och med denna stress fanns även risk för irrationella och felaktiga beteenden vilket även är i likhet med andras beskrivning av panik.

Även om jag har varit på en hel del bränder har jag aldrig varit utsatt för något jag har uppfattat som en paniksituation vid utrymning. Man har stött på stressade människor, absolut, men just den här paniken vid en utrymningssituation, jag tror att det är väldigt få situationer där man drabbas av det.

Jag skulle inte vilja prata om panik utan jag skulle mer vilja prata om stress i det här sammanhanget. Jag har inte träffat så många som jag skulle vilja beskriva som haft panik men man träffar ju väldigt mycket stressade människor.

Det finns alltid en stress när man drabbats av en olycka.

Diskoteksbranden i Göteborg 1998 påtalades ofta av intervjupersonerna som ett exempel på där panik troligtvis uppstått.

Pratar vi panik så pratar vi om den typen av händelse, som jag ser det, som Göteborgsbranden och några händelser till.

Vilka åtgärder vidtar personerna för att motverka panik?

Bland de intervjuade fanns det endast en som hävdade att denna inte vidtar några aktiva åtgärder för att förebygga panik.

Tre av personerna påstod att räddningstjänstens agerande vid en olycka kan påverka situationen. De ansåg att om räddningstjänsten agerar lugnt och förtroendeingivande blir människorna på olycksplatsen också lugna. Detta var något som skulle gynna alla parter. Det nämndes också att korrekt och sanningsenlig information kan lugna en panikartad stämning. De andra menade att räddningstjänsten kan minska den stress och oro som olycksoffer kan känna. Ingen i gruppen angav någon konkret åtgärd de själva vidtar för att lugna ner människor på en olycksplats mer än att ett lugnt agerande är viktigt. Personerna i den här gruppen har även en mer övergripande ledningsroll och därmed vanligtvis ingen egentlig kontakt med de olycksdrabbade personerna.

Fråga: *Så ert agerande kan alltså lugna ner de här människorna?*

Svar: *Ja, absolut, det tror jag.*

Man behöver inte springa, man behöver inte dra upp det här tempot på en skadeplats. För jag tror att man tjänar mera på minskad stress än den lilla tid man kan vinna.

Ganska snabbt kan man ta hand om dem. Man försöker ge en korrekt information direkt till dem, en bild på vad som hänt och försöka lugna dem så gott man kan från början.

En enda person i gruppen vidtar inga aktiva åtgärder men påstod att talade utrymningsmeddelanden och panikreglar bör finnas i byggnader för att förhindra panik. Denna person ansåg också att det tekniska brandskyddet är det viktigaste brandskyddet.

Man kan ju vid utrymningslarm ha talade meddelanden. Sen har man ju panikreglar.

Till skillnad från föregående intervjuperson, som enbart nämnde tekniska lösningar, påstod två av de intervjuade att enbart det tekniska brandskyddet inte är tillräckligt. De menade att den "svaga länken" i brandskyddet är människorna som befinner sig i byggnaden. Därför är det viktigt med övning och utbildning, dels allmänt till människor men framför allt till personalen i exempelvis köpcentrum så att de kan informera andra om hur de ska bete sig. Detta nämnde en av personerna som extra viktigt om det är dåligt skyltat eftersom panik då skulle kunna uppstå. Samma person påstod också att talade utrymningsmeddelanden är bra och att man bör nämna "brand har utbrutit" eller motsvarande för att meddelandet ska vara trovärdigt.

Ja, alltså en sak som är jätteviktig det är att en byggnad kan vara jättebra men den är aldrig bättre än de personerna som finns i den.

Jag tror inte det är så att allmänheten går och tittar efter gröna skyltar var man än går, så som en fackidiot som undertecknad gör.

Enligt dessa intervjupersoners uppfattning bör mest kraft läggas på att få folk att förstå hur de ska agera. Det tekniska brandskyddet kan vara tillräckligt men om människor ändå gör fel kan det sluta illa, som en av dem uttryckte sig:

I princip kan man säga att; det byggs ibland en Ferrari och sen så ska någon som absolut inte har körkort ens, på den Ferrarin, sköta det. Det är viktigt att se till att de som ska sköta det får ett Ferrarikörkort också, om jag uttrycker mig så.

En av de intervjuade brukar vid tillsyner ta upp utrymningsproblematik/panik och brukar då förespråka mer lättanvända handtag och panikreglar trots att regelverket inte kräver det. Personen brukar också ge rekommendationer som ger en högre brandskyddsnivå än vad regelverket kräver. På samma linje var även en till ur gruppen som brukar försöka övertyga om en högre brandskyddsnivå än vad regelverket kräver eftersom denna upplever att regelverket inte ger en tillräckligt hög brandskyddsnivå. Intervjupersonen gör detta bland annat genom att ta med gamla insatsrapporter till projekteringar för att visa att brandskyddet inte räcker till i verkligheten om man dimensionerar enligt regelverket. Dessa personer påtalade att de försöker höja nivån på brandskyddet över det som krävs. De upplever också att konsulter försöker få till den billigaste lösningen medan de själva försöker få till den bästa lösningen på brandskyddet.

Min uppfattning och många med mig inom vår bransch är att konsulter de löper bara byggherrens ärenden, att göra en så billig som möjligt lösning och ändå hålla sig inom regelverkets ramar och gärna försöka förbilliga det ytterligare ett snäpp utan att sen kunna hängas i efterhand.

[Diskussion kring att brandskyddskonsulter påstår sig följa regelverket vid dimensionering av brandskydd]
...då säger man "men regelverket funkar inte på riktigt".

Vad är panik för personerna?

En av de intervjuade hävdade att panik inte är ett entydigt fenomen och att gränsen mellan irrationellt beteende och panik är hårfin.

Två personer påstod att panik är en situation då man inte kan tänka klart och inte är vid sina sinnens fulla bruk. Ett hysteriskt beteende nämndes också, att man blir uppskrädd och ofokuserad.

Panik är när man blir så uppskrädd att man inte kan tänka klart.

De blir ofokuserade och går planlöst omkring.

Panik för mig är väl ett hysteriskt beteende där folk inte tänker, inte agerar efter sina sinnens fulla bruk så att säga. Liksom en masshysteri där man påverkas av den här stämningen och det accelererar.

En person ansåg även att man antingen kunde bli mycket fokuserad på att överleva eller helt handlingsförlamad.

Åsikterna om hur panik yttrar sig var spridda men utgick från ett instinktsbeteende. Människor ansågs sluta tänka och resonera enbart på grund av viljan att överleva. Den enda tanken som finns är att komma ut ur byggnaden.

När du kommer in i panik så tror jag att då tänker man inte klart längre. Man har ingen kontroll längre över sitt normala tänkande.

Fråga: Vilka känslor tror du folk upplever då?

Svar: De blir stressade helt enkelt. Alla normala sunda känslor försvinner, de agerar efter ryggradskänsla.

I deras ögon: bara vi kommer ut! Det är panik.

Många nämnde det "klassiska panikbeteendet" där människor springer omkring planlöst och skriker. Dessa människor tar inte åt sig information och därför går det inte att kommunicera med dem, även att de beter sig irrationellt.

Vad panik är för mig? Ja det är när folk släpper allt och inte lyssnar utan bara rusar. Och står och skriker. Det är panik för mig.

...men hamnar en folkmassa i panik och flyr utan att tänka då är det nog djungelns lag, framför allt, som gäller. Då trampar man över andra för att rädda sig, jag kan tänka mig till exempel branden i Göteborg, där måste ju varit panik.

...när man kommer i en sådan stressituation att man tappar kontrollen, handlar irrationellt, flyr från verkligheten eller man handlar inte så som man hade gjort om man hade varit lugn.

En av de intervjuade nämnde att man kan tappa banden till anhöriga som man är med på grund av att man enbart fokuserar på sig själv.

Jag tror att hade detta hänt när det va folk inne så hade allihop bara rusat. Och sen hade de sprungit över, de hade släppt om de haft barn med sig, hade de inte brytt sig utan de hade bara sprungit för att rädda sig själv.

Tre intervjupersoner talade om ett antisocialt beteende där viljan att överleva kan resultera i fysiskt våld mot andra personer för att man själv ska klara sig ut. De intervjuades

uppfattning av vad begreppet panik innebär var till stor del ganska likt den i media spridda bilden av panik som en folkmassa som springer omkring och skriker och trampar ner varandra. En angav diskoteksbranden i Göteborg som exempel. Flera nämnde irrationellt och antisocialt beteende.

...men det är ett irrationellt beteende?

Svar: *Ja, jag tror det att man gör och att man som sagt kommer tillbaka till rovdjursstadiet och klubbar ner folk på vägen om det behövs för att ta sig i säkerhet.*

Om du tänker en utrymningssituation man kan ju börja klättra över människor eller slå ner folk för att själv ta sig fram.

Dödsångest kunde enligt flera av de intervjuade vara en utlösande faktor. Den kunde uppkomma av olika anledningar, till exempel känslan av att man inte kan komma ut ur byggnaden samtidigt som allt mer brandgaser bildas eller när man inte vet hur man ska agera. Det vill säga då man inte har situationen under kontroll och inte själv kan påverka utvecklingen.

Fråga: *Om man ligger så där intryckt, vad är det som utlöser just paniken där?*

Svar: *Alltså jag tror det är dödsångest.*

När man inte har situationen under kontroll och man vill ju fly från någonting som man inte vill vara med om. Helt enkelt liksom inte har möjlighet att fly så där, hej och hå, utan där finns ju hinder i vägen och då kan ju tänkas att paniken den dyker upp och man handlar kanske irrationellt.

Om jag skulle vara i en byggnad där jag inte vet, alltså att man inte är nära en utrymningsväg, att man inte exakt vet hur man ska ta sig ut och man vet inte exakt vad som har hänt men man märker att här måste vi ta oss ut. Här kan jag absolut förstå att panik uppstår.

Flera av personerna i gruppen ansåg att vem som helst kunde drabbas av panik. Somliga trodde att det kunde finnas omständigheter som påverkar, exempelvis ålder och bakgrund. Som exempel nämndes att yngre hade lättare för att drabbas av panik medan personer inom räddningstjänsten ansågs kunna stå emot panik lite längre.

Att panikslagna människor kan påverka andra påstod sex av de intervjuade på så sätt att paniken sprider sig till övriga individer i en grupp. En av de intervjuade menade också att det kunde fungera tvärtom: om en person blev panikslagen och de andra höll sig lugna kunde detta lugna ner den panikslagna personen. Paniken beskrevs som en form av stress som ökar till den grad att det övergår i panik. Stressen ansågs kunna spridas mellan människor i grupper, vissa uttryckte det som att det smittar.

Fråga: *När tror du att panik uppstår?*

Svar: *Ja det är när man inte har kontroll på läget, man vet inte vad man ska göra... Folk skriker och man stressar upp varandra.*

Fråga: *Om det är en grupp människor och så är det några som börjar bli stressade. Hur påverkar det här resten av gruppen?*

Svar: *Absolut så tror jag att det är det som går från stressade människor till panik. Det är liksom när individer, alltså det påverkar. Det byggs på, det här stressade beteendet.*

Fråga: *Hur tror du panik utvecklas i en grupp av människor om en drabbas av panik?*

Svar: *Det kan nog smitta det där.*

4.1.2 Styrkeledare och brandmän

I följande delkapitel framgår resultaten från intervjuerna med styrkeledarna och brandmännen.

Inträffar panik?

Fyra av de intervjuade i den här gruppen menade att panik kunde uppstå ganska lätt vid bränder. Genomgående för dessa fyra personer var hur lätt de ansåg att panik kan uppstå. Det verkade inte krävas några extrema situationer utan det räckte med att folk får veta att det brinner på något sätt. Antingen genom att de själva ser branden eller hör utrymningslarmet.

Får du rökfyllt i en affär så kommer det att utbryta panik, troligtvis.

Fråga: *I media hör man ibland talas om att panik har uppstått vid bränder. Du som har varit på plats, hur väl tycker du att medias bild stämmer överens med vad du själv har upplevt?*

Svar: *Jo, men det stämmer nog rätt bra. Vi åker ut och har som en arbetsuppgift att försöka lägga ett lugn på det och ser det som en primär uppgift att dämpa det här, paniken.*

Är det folk i närheten, de börjar märka att det kommer rök eller något sånt, då tror jag de får panik där. Men om det är i en affärslokal och det är folk i andra delar så tror jag paniken kommer när de hör att det ska utrymmas på högtalarna.

De övriga två i gruppen ansåg att det krävs något mer för att panik skulle uppstå. Det nämndes att panik är ett starkt begrepp som inte inträffar särskilt ofta, en av de två ville hellre prata om chock i olika faser. Den ena personen hade aldrig upplevt någon situation som var panikartad. Att människor är olika och därmed reagerar olika framkom också. Därför var det svårt att säga om panik uppstår vid bränder.

Jag vet att de säger: "brand har uppstått, var vänliga bege er ut" på en del ställen. Effekterna vet jag inte, det får ni forska i, hur folk reagerar. Det kan ju skapa mer panik också. Folk är olika som individer.

Får man larm till en publik lokal så tänker inte jag "oj, undra om där är panik?" för där är inte panik jätteofta enligt den definitionen jag har, utan man utrymmer.

Fråga: *Du sa att panik är ett ganska starkt begrepp. Hur skulle du då beskriva det?*

Svar: *Jag drar mer paralleller till chock. ...det är mer ett tillstånd, olika chockfaser.*

Andra förslag på situationer som framkom var när människor försöker utrymma genom rökfyllda trapphus och på fotbollsarenor och liknande objekt. Gemensamt för dessa var mycket folk, att det är svårt att ta sig ut, att man är i "någon annans våld" och att man inte kan påverka sin situation själv.

Panik blir det ju kanske om du är inestängd någonstans. Att du inte kan ta dig ut.

Fråga: *Tror du att man skulle kunna orsaka panik genom ett dåligt utrymningslarm?*

Svar: *Ja, genom ett dåligt sätt att larma så tror jag nog att det skulle man kunna göra. Sen naturligtvis handlar det om vad det är för något. Jag menar ser man att det blir rökfyllt framme, typ på en teater, att hela scenen, att det börjar rulla, och kommer rök ut och så, så är det ju svårt att undvika panik hur lugnt man än pratar.*

Följande exempel är inga konkreta situationer men visar hur information till människor kan påverka deras beteende. Om det inte ges någon information om vad som hänt utan det endast är en siren som ringer kunde panik uppstå. En av personerna menade att panik kan uppstå om man i ett talat utrymningsmeddelande berättar att en brand har utbrutit eller något annat som associeras med en brand.

[Diskussion kring om folk ska få veta vad som har hänt via ett talat utrymningsmeddelande]

Fråga: Om man då inte gör det utan bara har en siren, kan det orsaka panik eller stressa upp folk?

Svar: Ja, jag tror det, absolut.

...på det stora hela så tror jag det är när ljudet kommer i högtalarna att de ska utrymma. Sen är det kanske beroende på vad de säger. Säger de att det ska utrymmas på grund av brand då kanske folk får panik snabbare än att man ber dem vänligt lämna affärslokalen. Så jag tror det spelar också roll vad man säger i de här högtalarna.

[kommentar om talade utrymningsmeddelanden]

Den behöver liksom inte stå och vråla "ut!" då kommer ju paniken.

Flertalet av de intervjuade gav diskoteksbranden i Göteborg som exempel på en händelse där panik utbröt. Den stämde överens med de föreslagna situationer där panik skulle kunna uppstå.

Backabranden i Göteborg: där man bara trycker, allting bara eskalerar, människor ligger, man ser människor som ligger, då tror jag man hamnar riktigt i panik.

Att panik är ett problem vid utrymning uttrycktes av flertalet intervjuade personer. Människor i panik ansågs fatta felaktiga beslut vilket leder till att utrymningen försvåras. Därför var det ett stort problem som måste förebyggas för att få säkrare utrymningar.

Fråga: Vid en del ställen har man tagit hänsyn till att panik kan uppstå och dimensionerat brandskyddet efter det. Vad är din syn på att man gör så?

Svar: Det känns ju väldigt genomtänkt. Alltså det är det som är problemet, att folk agerar fel. En olycka är alltid liten i början och ofta så är det misstag man gör i paniksituationer, man tar fel beslut, och kan man då undanröja de här felbesluten genom utbildning, genom att göra det lättare att utrymma och allting sånt, det är jättepositivt.

...så att det är absolut ett problem [paniken].

En person nämnde specifikt att de nuvarande byggreglerna inte tar hänsyn till panik. Denna åsikt återfanns även bland andra i gruppen.

Fråga: Vad tycker du om de nuvarande byggreglerna, tar de hänsyn till panik?

Svar: Nej, det tror jag inte att de gör.

Vilka åtgärder vidtar personerna för att motverka panik?

Genom att agera lugnt och förtroendeingivande kan paniken dämpas bland människor på olycksplatsen. Information om vad som hänt och kommer att hända kan också bidra till att folk lugnar ner sig. Generellt kan sägas att räddningstjänstens agerande kan påverka situationen i hög grad. Liknande kommentarer gavs från två av de intervjuade som dock menade att detta inte var räddningstjänstens uppgift utan att det var annan personal, exempelvis från polisen och ambulansen, som skulle prata med människor på skadeplatser.

Den här paniken som de får, vi kan ju göra rätt mycket åt den paniken på plats genom att diskutera och föra en konversation med dem helt enkelt.

...om jag har möjligheten så givetvis försöker man ju kanske gå fram och prata med folk och lugna ner dem och berätta vad som har hänt och vad som kommer hända.

Fråga: Hur gör ni då för att bemöta det här?

Svar: Genom att bemöta det här på ett lugnt sätt. Genom att inte själv forcera något.

Genom information till allmänheten om hur de ska bete sig vid bränder kan en del av problemet med panik förebyggas. Informationen ges exempelvis vid skol- och hembesök. Människor som vet hur de ska handla drabbas inte av panik i samma utsträckning. En av de intervjuade ansåg även att man bör ta hänsyn till panik vid utformning av brandskydd. En annan nämnde tekniska brandskyddslösningar för att "bygga bort" utrymningsproblem.

Alltså när man dimensionerar brandskydd jag tycker ju att man ska dimensionera efter "worst case scenario" och worst case är väl om det utbryter panik.

Det är ju det vi jobbar mycket med, i förebyggande, att ta bort paniksituationerna, att få folk utbildade och handlingskraftiga istället för handlingsförlamade.

Fråga: Du sa att ni arbetar med förebyggande. Hur menar du då?

Svar: Vi är ute i båda skolor och gör hembesök och utbildar människor i att bli lite redigare själv. Att istället för att handla i panik så med utbildning och kunskap och med vetskap om vad man ska göra och att man gör rätt saker, slippa den här paniken.

Vad är panik för personerna?

I beskrivningen av vad panik innebär nämndes de känslor en panikslagen människa känner. "Temat" för känslorna var genomgående överlevnadsinstinkt och hjälplöshet. Man blir som ett djur som bara drivs av att överleva och man fokuserar på sig själv. Man kan känna en hjälplöshet, att man inte vet vad man ska göra eller var man ska ta vägen. Det nämndes också att panik var en tilltagande oroskänsla.

Fråga: Om du tänker dig någon panikslagen, som du sa som slår andra för att komma ut, vilka känslor tror du att de upplever då?

Svar: Det blir väl en blockad, den här instinkten vi har innerst inne, fly eller fäkt. Precis som djuren.

...alltså den här försvinner mer eller mindre, den här medkänslan. Att man är så fokuserad på sig själv så att man kan gå över andra människor, man helt enkelt skiter i andra människor för att rädda sig själv. Man är sig själv närmst, så jag tror att den här grottmänniskan kommer tillbaks då.

Fråga: Hur yttrade det sig? [paniken]

Svar: Den ena läraren var helt uppriven [vid en druckningsolycka], och grät och så här, och tyckte att hon kunde inte leva upp och tyckte att hon skulle va en förebild och ta hand om de andra eleverna. Och hon kunde inte leva upp till detta ...och då är det verkligen de innersta känslorna som tar överhanden över allting annat.

Beskrivningarna om hur panik yttrar sig var likartade i gruppen. Talande för hur gruppen ansåg att panik yttrade sig var den bild som brukar förmedlas i filmer: människor som springer, skriker, drar i varandra, trängs och använder fysiskt våld för att själva ta sig ut. Exempel som nämndes var diskoteksbranden i Göteborg.

Panik är ju när det riktigt skriks och slängs och dras.

För mig är det ju typ Göteborgsbranden. Det är panik.

Panik för mig är liksom när det väljer ut folk genom ett trångt dörrhål, folk trampar ner varandra.

Irrationellt beteende ansågs yttra sig i att människor inte är kontaktbara och att de inte tar åt sig information som ges till dem. Exempelvis om man går tillbaka in i ett brinnande hus eller om man fortsätter utrymma genom ett rökfyllt trapphus.

Fråga: *Vad är ett irrationellt handlande?*

Svar: *Ja, det är när man går ut i ett rökfyllt trapphus, det gör man ju inte, och så drar man två andetag och tänker att "det här smakade inte så gott ju" men så ändå fortsätter man, då har man någon form av paniksituation.*

Ja, det blir någon form av masspsykos, alltså du trampar inte ner en annan människa om du är i chock men drabbas en hel mobb av panik då agerar man väldigt irrationellt.

Uppfattningen om vad som utlöser panik var likartad i gruppen. Återkommande var att panik kan uppstå när människor inser att det är fråga om en verklig brand. Detta grundade sig i människors naturliga rädsla för elden. Kunskap eller brist på kunskap kunde också spela roll. Vet man inte hur man ska agera eller man känner att man inte har kontroll över situationen, kunde detta i kombination med en brand utlösa panik.

Men naturligtvis, skulle det komma ut rök över scenen på en teater så kommer ju paniken att komma där.

Fråga: *När folk liksom förstår att det brinner på riktigt?*

Svar: *Ja.*

Jag skulle vilja knyta paniken till kunskap. Alltså den rationelle, påläste människan får väl inte panik av normal brand men vet man inte hur man ska agera ligger väl paniken nära till hands och man handlar irrationellt.

Fråga: *Har du någon uppfattning när man drabbas av panik?*

Svar: *Jag tror när man tappar kontrollen.*

Tre av de intervjuade påstod att olika människor löper olika stor risk att drabbas av panik, där exempelvis erfarenheter och bakgrund spelar roll. Övriga ansåg inte att det var någon större skillnad på människor och att det inte går att förutsäga vem som löper större risk att drabbas av panik. Dock menade alla, utom en, i gruppen att de själva troligtvis klarar sig utan att drabbas av panik på grund av sitt yrke.

Fråga: *Tror du det finns någon speciell typ av människa som lättare drabbas av panik än andra?*

Svar: *Ja, som jag sa så är det ett helt spektra där, många olika individer. Många är ju väldigt känsliga. Det tror jag säkert.*

En människa som uppträder lugnt och som är i sinnet, kanske lite sådär eftertänksam och så, tror jag har större chans att klara av en sådan situation än en människa som bara kastar sig huvudstöp jag vet inte vad en sådan människa kallas egentligen men lite "tar det som det kommer".

Fråga: *Tror du att du, med din bakgrund som brandman, löper mindre risk att drabbas av panik?*

Svar: *Jag kan nog vara bekvämare än många och kanske tänka mer kreativt.*

Det framkom även åsikter om hur panik kunde påverka en grupp människor. Om en person drabbas av panik ansåg de intervjuade att paniken sprider sig till övriga i gruppen. Därefter kunde paniken tillta inom gruppen varpå situationen förvärras. Det nämndes att panik smittar likt en sjukdom mellan människor.

Fråga: *Kan det sprida sig om en person får panik? Kan det sprida sig till övriga i gruppen?*

Svar: *Ja, det kan det säkert.*

Annars kan paniken lätt sprida sig. Det har man ju hört och sett, i TV och tidningar.

Den enskilde har nog panik tror jag men sen så blir man ju smittad av alla andra sen blir det liksom bara ringar på vattnet, sen är det igång.

En av de intervjuade nämnde att en enskild person som inte är panikslagen inte kan påverka en grupp människor som är panikslagna. Då fick den personen istället följa ”strömmen”.

Om man säger publik lokal så kan jag tänka mig också att även om inte varje individ har samma grad av panik så kan man ju inte stanna liksom en mobb och säga ”nej men stopp, det här kan jag, vi springer inte nu utan nu går vi lugnt och försiktigt ut så kommer det här reda sig” utan då får man liksom följa flödet så att säga.

4.2 Brandskyddskonsulter

I följande delkapitel presenteras resultaten från intervjuerna med brandskyddskonsulterna.

Inträffar panik?

Fenomenet panik omges av en del olika uppfattningar, allt från att det kan inträffa när som helst och var som helst till att det nästan aldrig inträffar. På den ena sidan av skalan fanns följande ståndpunkt med inriktning mot att det inträffar tämligen lätt. Denna åsikt uttrycktes av en person som ansåg att om utrymningen får gå till på ett idealiserat sätt kommer troligtvis panik inte att uppstå men hävdade även att det sällan eller aldrig händer.

Många får ju panik av att stå i en tunnelbana, det är bara för att det är mycket folk. Man känner inte att man är fri att gå i den takt man vill och röra sig dit man vill.

Skulle man ställa sig i ett enda led och gå i jämntakt så kan man ju tömma en lokal ganska snabbt men det är ju inte så en utrymning funkar.

På samma halva av skalan fanns fem av de intervjuade som ansåg att panik uppstår i samband med större folksamlingar, trängsel och i relativt okända miljöer. Detta är en stor del av intervjugruppen som hävdade att panik uppstår i samband med större folksamlingar där vissa exempel är återkommande, så som fartyg, teatrar, tunnelbanor och varuhus. Samtliga föreslagna miljöer är alltså exempel på, för gemene man, relativt okända miljöer.

Sen kan alla drabbas av panik om man är på ett ställe där man sällan har varit eller inte vet hur det ser ut eller var man ska ta vägen beroende på vad som har hänt.

Många får ju panik av att stå i en tunnelbana, det är bara för att det är mycket folk. Man känner inte att man är fri att gå i den takt man vill och röra sig dit man vill.

...begränsa människors rörelsefrihet, oavsett om den är mental eller fysisk, tror jag genererar visst mått av stress.

Den andra halvan av skalan representerades av att panik eller en så kallad stress inte uppkommer enbart för att utrymning sker utan kräver fler indikationer på brand. Att mer än en indikation på brand eller annat hot för livet krävs för att panik ska utlösa kan sägas vara en allmän uppfattning i gruppen men påtalades särskilt av dessa tre personer.

...Nej, jag tror inte det är det som skapar panik utan det är nog händelsen senare, när man ser andra utrymma eller ser rök eller så. Då har man ju inte tagit in det budskapet som kom tidigare då och då kan man nog greppas av panik.

Så länge folk inte ser nånting, så att säga, så de inte ser någon rök eller någon brand, då kan det nog gå ganska lugnt till.

Fråga: Om folk ser rök då, hur tror du det kommer gå till då?

Svar: Då tror jag det kommer bli ganska mycket felaktiga beteenden. Sen om det blir panik är en annan sak men det blir nog mycket felaktiga beteenden, det tror jag.

Ytterst på skalan finner man åsikten om att panik inte alls inträffar eller mycket sällan. Till skillnad från de övriga intervjupersonerna i gruppen tog denna person markant avstånd från att panik inträffar. Personen påstod att det i så fall skulle inträffa mycket sällan och att det beaktas alldeles för mycket i branschen.

Klart man måste ta hänsyn till panik men jag tror att man tar för mycket hänsyn till det i de flesta byggnader. Jag tror inte panik uppkommer på det sättet hela tiden.

Om människorna ser att de har vettiga vägar att gå ut så tror jag inte de drabbas av panik, man är rätt så rationell till slut ändå.

Exempel som nämndes på när panik kan ha inträffat är branden på Scandinavian Star 1990, förlisningen av Estonia 1994, diskoteksbranden i Göteborg 1998 och branden på Station Nightclub 2003. De som nämnde diskoteksbranden utslöt allt annat än att människorna som var inblandade i olyckan var drabbade av panik.

[Diskussion kring händelser där panik uppkommit]

Jag kan nog tänka mig tre händelser i alla fall och det är väl diskoteksbranden i Göteborg..., Estonia, när det hände, och Scandinavian Star, det är väl de tre jag kan tänka mig absolut.

Jag vet inte hur många gånger det har uppstått panik. I Sverige så känns det som att det är Göteborgsbranden på grund av att det inte fanns riktigt vettiga vägar att gå.

...Det kan jag förstå, att på Estonia till exempel, där var det panik. Och likadant på den här Station Night Club i USA, där folk satt i dörrarna, där kan vi snacka panik.

Vilka åtgärder vidtar personerna för att motverka panik?

Fyra personer ansåg sig inte vidta några aktiva åtgärder. Hälften av de intervjuade vidtar alltså inga aktiva åtgärder i sitt yrkesutövande för att motverka en eventuell panik i byggnader som de arbetar med eller har arbetat med. De ansåg att befintliga byggregler tar den hänsyn som krävs och att de därmed kan förlita sig fullt ut på dessa.

Fråga: Tar du hänsyn till panik i ditt arbete på något sätt?

Svar: Nej, det ska jag inte påstå att jag gör.

Jag tror inte man behöver dimensionera så jättemycket som man gör för panik.

Det är ingen som drabbas liksom av kritiska förhållanden på någon vettig tid så man har tid på sig att fatta sina rationella beslut innan det är kört.

Ett antal personer ansåg att regelverket inte var fullt tillräckligt för att kunna utrymma lättare. Citaten kommer från den person som särskilt ansåg att man bör gå utöver regelverket vid dimensioneringen av byggnader för att kunna få en lättare utrymning.

Schabloner har ju en tendens till att utgöra en miniminivå. Det var längesedan man såg en schablon som gav än högre säkerhet än det faktiskt var nödvändigt.

Fråga: *I ditt arbete; tar du hänsyn till panik eller förhindra panik där?*

Svar: *Ja det gör jag. Alltså man kan ju planera utrymning och uppfylla regelboken men man kanske kan tycka att man ändrar ändå. Man räknar gångavstånd och så men ska man gå åt samma håll för att utrymma? Det är inte logiskt. Ser man en brand så försöker man ju gå åt andra hållet, man vill ju ge sig ifrån den. Då försöker jag påverka och få till andra vägar ut.*

Gällande vilka åtgärder som faktiskt vidtogs fanns det ett par åtgärder som angavs särskilt under intervjuerna. Det gällde alltså antalet och utformandet av utrymningsvägarna som belystes särskilt. Det andra var att det tekniska brandskyddet ofta var tillräckligt eftersom det var fastställt redan från början men att det efter hand blev allt sämre på grund av att nyttjarna inte förstod sig på hur brandskyddet fungerar. Därför var tillsyn och kontroller extra viktigt för att kunna säkerställa ett gott brandskydd.

...Då försöker jag påverka och få till andra vägar ut.

Fråga: *Så du tror lite att genom bättre tillsyn och kontroller och så, så att allting funkar, kan man förebygga paniken?*

Svar: *Ja, oerhört viktigt, jag tror det är en förutsättning.*

Det tekniska brandskyddet ansågs inte vara det mest avgörande i många av fallen enligt fyra av intervjupersonerna. De menade att människorna som nyttjar lokalerna är den känsligaste faktorn när det gäller brandskyddet. De ansåg att folket som ska nyttja lokalerna borde vara utbildade för att på så sätt öka chanserna för en bättre utrymning i händelse av brand. De menade att man därför bör satsa mer på utbildning och information än vad man gör i dagsläget. Förslagen var dock inget som någon uttryckte något särskilt kring utan de var mer av "man borde satsa mer på det här"-karaktär.

...Nu spånar jag men är det i ett varuhus så är det kanske personal som är klar och tydlig, redig, pekar och är liksom entydiga: här ska du gå ut. Det kan då underlätta för dem...

Personalen som jobbar på sådana här ställen, typ samlingslokaler, pubar och den typen av verksamhet. Att man verkligen har en bra organisation för det, att få ut tydliga meddelanden, att agera så att säga. Det är väl den biten som jag tror man kanske bör jobba mer för idag.

Man försöker ju få, det som jag sa i början där, de där klassiska bitarna med att få bra utrymning, framför allt trycka på att personalen som jobbar, framför allt nyanställda, är uppdaterade.

Talade utrymningsmeddelanden rekommenderades särskilt av fyra intervjupersoner. En majoritet av de intervjuade uttalade sig positivt kring talade utrymningsmeddelanden.

Fråga: *I relation till panik, vad anser du om talade utrymningsmeddelanden?*

Svar: *Dels är det mycket klarare och sen är det inte fullt lika stressande som en metallklocka eller en elektronisk siren.*

Fråga: *På vilket sätt är det inte lika stressande?*

Svar: *En klocka eller en siren, det är kanske inte alla som uppfattar det utan det är ju så mycket andra ljud så man kanske inte vet vad det är. Då börjar folk att fundera och då tror jag att det är större risk för de här felaktiga beteendena.*

Många blir ju så. Bara de hör en sån där klocka så finns det ju folk som fryser till is, och inte vet vad de ska göra även om de visste det två sekunder innan klockan satte igång.

Jag tror man kan minska paniken. En klocka som står och skräller eller en siren som tjuvar det är höjer pulsen på alla än en röst som går in och säger att "jag vill att ni utrymmer" eller vad den nu säger för något.

De som inte uttalade sig särskilt svarade antingen att de inte hade någon särskild åsikt kring talade utrymningsmeddelanden eller att det var viktigt med rätt information annars kunde det ge en negativ effekt. De som menade att talade utrymningsmeddelanden kan ge en negativ effekt hävdade även att det handlade om meddelandets innehåll och utformning, det vill säga att de fortfarande ansåg det vara en positiv åtgärd i brandskyddet så länge de var rätt konstruerade.

...desinformation kan vara mer stressande än information, man måste bara lägga fram den på ett bra sätt.

...och någon riktig klåpare skulle välja att formulera det som ska sägas i utrymningslarmet, då kan det säkert bidra [till panik]... man tenderar ju ändå att lyssna på det som sägs.

Däremot fanns det en person i gruppen som ansåg att talade utrymningsmeddelanden används i allt för stor utsträckning. Talade utrymningsmeddelanden ska enligt intervjupersonen vara överskattade och används, i relation till kostnaden, i allt för stor utsträckning vid brandskyddsprojektering idag.

Fråga: *Vad tycker du om talade utrymningsmeddelanden?*

Svar: *Det tycker jag är fantastiskt överdrivet så som det är just nu.*

Vad är panik för personerna?

Panik beskrivs på ett antal olika sätt av de intervjuade. Det handlar i stort om ett slags omtalat irrationellt beteende eller som vissa nämner, en akut stress. Känslan uppkommer av att stressnivån når så högt att det övergår till ett panikstadium där människor börjar ta påstådda irrationella beslut och handla därefter, detta för att kunna överleva situationen. Det sista citatet belyser även hur vissa människor talar om tekniska utrustningar på olika sätt.

För mig är panik en intensiv grad av stress. En akut stress som bygger på att man kanske inte vet hur man ska göra och var man ska ta vägen.

Fråga: *Vad tänker du på när jag säger panik?*

Svar: *Det är när det slår totalt slint i huvudet...*

Fråga: Vad är det här för antipanikbelysning du pratar om? Hur funkar det? Vad är det för någonting?

Svar: Det är bara ett ord som folk slänger ur sig ibland när vi diskuterar nödbelysning...

Intervjupersonerna menade att paniken yttrar sig på ett antal olika sätt som varierar helt eller i vissa delar mellan de olika förklaringarna. Endast två av de intervjuade hävdade att panikutsatta personer tar ogenomtänkta beslut och agerar förvirrat eller handlar irrationellt och inte kan ta till sig information, alltså inget om våld, avsaknad av empati eller någon form av apatiskt beteende. I övrigt ansåg intervjupersonerna att de panikslagna människorna kan agera med aggressiva våldshandlingar, apati, instinktivt, egoistiskt och utan någon empati för sina medmänniskor för att kunna undgå faran för att mista livet.

Fråga: Hur skulle det här yttra sig fysiskt, den här akuta stressen?

Svar: Alltså du har ögon som står rätt ut. Säger du någonting till den personen så kan det va som att det inte går fram, når inte fram till den personen. I och med att man inte når fram så kan man inte styra den riktigt heller.

Fråga: Hur yttrar sig det här då?

Svar: Oj, det finns det inget bra svar på. Det kan ju va allt från de här som fryser till is till de här som springer överallt till de här som gapar och skriker en massa om att hoppa och allt möjligt.

En del kan säkert bli aggressiva, andra kan väl bli apatiska kanske och upprivna.

Den utlösande faktorn då panik antas uppstå varierade en del i svaren. Ett ständigt återkommande argument som uppkom var "mycket människor" och "trängsel". Utrymmen som är fyllda med fler antal människor än vad de är dimensionerade för ansåg många vara en utlösande faktor i samband med brand och utrymning. När personerna som ska ta sig ut blir fysiskt eller psykiskt begränsade i sina valmöjligheter till en säker utväg samtidigt som något hotar dem till livet uppkommer paniken enligt intervjupersonerna. Rädslan för skador eller döden är den största anledningen till att det utbryter. Vissa i gruppen belyste även att om de drabbade personerna överrumplas av ett hot eller inte kan bedöma hotets allvarlighet över tiden, det vill säga hotets tillväxthastighet, kunde paniken utlösas.

...begränsa människors rörelsefrihet, oavsett om den är mental eller fysisk, tror jag genererar visst mått av stress.

Är det mörkt och trångt och krångligt och komplicerat redan under normala förhållanden så kommer nog säkert paniken att bli både större och komma tidigare i förloppet än om du hade haft bättre förutsättningar.

Står man under ett brandgaslager som man ser är på väg ner från taket, kraftig röklukt, elektriciteten ger upp, man ser inte tydligt var man ska hän någonstans, där är hinder i utrymningen, det börjar bli bråkigt, då har vi panik.

Genomgående slutsatser för gruppen är att troligtvis alla kan drabbas av panik förr eller senare. Vissa människor ska ha lättare att drabbas än andra men det skulle i så fall bero på dagsform och vilka erfarenheter man har av panik sedan tidigare. En intervjuperson tog särskilt upp att fysiska egenskaper kan spela roll. I detta fall innebar det att en mindre person lättare ska kunna bli panikslagen på grund av att den känner sig fysiskt begränsad, till exempel att inte kunna se över andra eller stå emot tryck mot kroppen.

Fråga: *Tror du det finns någon speciellt typ av människor som lättare drabbas av panik än andra?*

Svar: *Nä, det tror jag handlar mer om i vilken psykisk status man är i just då.*

[Diskussion kring vem som kan drabbas av panik]

Just kan jag tänka mig att det är en fantastisk skillnad mellan en brandman och en 14 årig tjej.

En ständigt återkommande indikation bland de intervjuade var att de inte kunde drabbas av panik så lätt som andra eller att de inte drabbas alls. Detta på grund av yrket och/eller kunskapen kring byggnaders utformning, utrymningar och brandlarm.

...men jag tror nog att när det gäller brand- och utrymningslarm idag så handlar jag väl kanske rätt rutinemässigt för jag jobbar med det.

...Jag har ju mer kunskaper än andra så jag tror nog att det tar lite längre tid innan jag drabbas av panik.

Utrymningspanik tror jag inte jag kan drabbas av sådär, jag vet ju lite för mycket om byggnader för att det ska vara så.

Majoriteten i gruppen är överens om att panik är ett fenomen som sprider sig likt en smitta inom en grupp människor. En intervjuperson belyste dock att det sprider sig i en grupp men inte så att paniken i sig sprids utan att känsligheten och oron stiger bland individerna vilket medför att de inte vet hur de ska agera.

Alltså panik är ju en ytterst smittsam åkomma.

Lite grann det här flyktbeteendet som man kan se hos en flock med "vad som helst", gnuer på savannen. Får en panik, får alla panik.

Sen kan det ju vara andra människor som drar ner andra så det blir en kedjereaktion. Folk börjar skrika och springa runt, liksom smitta av sig. Hade alla kunnat behålla lugnet så hade det ju inte blivit någon panik, det hade inte blivit några problem att utrymma eller någonting sånt där. Det är en perfekt värld och den lever vi inte i.

4.3 Allmänheten

I följande delkapitel presenteras resultaten från intervjuerna med personer från allmänheten.

Inträffar panik?

Samtliga i gruppen ansåg att panik kan uppstå i händelse av brand och utrymning. Alla intervjuade besvarade frågan så som att panik kan uppstå men ingen av dem kunde referera till en självupplevd paniksituation i brand- eller utrymningsssammanhang.

Fråga: *Tror du att en brand skulle kunna skapa panik?*

Svar: *Ja, det tror jag absolut.*

Vid utrymningsövningar vi har gjort brukar det gå rätt lugnt till men hade man sett någonstans, lite lågor, då hade det nog redan där utbrutit panik kan jag tänka mig.

[Diskussion kring om personen upplevt panik vid utrymning]

...men aldrig något skarpt läge och jag har aldrig upplevt att det har varit någon panik.

Panik kunde orsakas av ett antal olika faktorer. Kombinationen av att lokalen man befinner sig i och tecken/bevis på brand ansågs kunna orsaka panik. Okända folktäta lokaler så som nattklubbar, arenor, färjor och utförsäljning i affärer nämndes som exempel på där risken för panik kunde vara större.

Fråga: *Skulle folk kunna få panik om de ser en brand?*

Svar: *Ja.*

Vid utrymningsövningar vi har gjort brukar det gå rätt lugnt till men hade man sett någonstans, lite lågor, då hade det nog redan där utbrutit panik kan jag tänka mig.

Fråga: *Kan du hitta på en situation där du tror att panik skulle utbryta?*

Svar: *Panik kan ju förekomma i vårt hus till exempel, om det är en brand eller någonting och vi måste utrymma. Vi i personalen har ju övningar för att kunna utrymma på ett säkert sätt men det kan ju bli panik på kunderna om de inte vet var de ska ta vägen och så.*

Talade utrymningsmeddelanden uppfattades som hjälpande och som ett bra verktyg i utrymningsssammanhang, bättre än de "klassiska ringklockorna". Däremot ansåg inte någon av de intervjuade att brand borde nämnas i meddelandena. Anledningen till detta var att minska risken för en eventuell panik eller förhöjd oro bland de som ska utrymma.

[Diskussion kring ett talat utrymningsmeddelande som finns på arbetsplatsen]

Det säger inte att det har börjat brinna i varuhuset

Fråga: *Vad tycker du om det då?*

Svar: *Det första ordet som dyker upp på mina läppar är panik. Om det ropar att det har börjat brinna i varuhuset skulle nog folk få panik. Så det är bra för att undvika paniksituationer, att folk rusar mot utgångarna och agerar irrationellt.*

I utrymningsmeddelandet säger man inte brand utan man säger tekniskt fel så att inte någon ska bli panikslagen. Det tycker jag är bra.

Fråga: *Så du tror att om man hade sagt att brand har utbrutit i ett talat meddelande så skulle man kunna skapa panik?*

Svar: *Ja, det tror jag.*

De specifika incidenter som omnämndes av de flesta var diskoteksbranden i Göteborg 1998, en i gruppen nämnde även förlisningen av Estonia 1994. I övrigt togs generella fall upp så som trånga, folktäta och gärna okända lokaler.

Fråga: *Skulle du kunna ge exempel på en situation där det utbröt panik?*

Svar: *Jag har inte varit med om det personligen men däremot det här med att det började brinna på ett disco i Göteborg exempelvis, är ett exempel på panik.*

[Diskussion kring exempel på när panik kan ha inträffat]

Det första som jag kommer på, det var ju för ganska många år sedan, det här diskoteket i Göteborg.

Vad är panik för personerna?

I stort omtalas panik som ett läge då man är kapabel att göra vad som helst för att överleva en situation där man egentligen inte vet hur man ska göra. Vissa nämnde att det kunde vara en typ av irrationellt beteende och andra som en typ av okontrollerat läge där man agerar mycket egoistiskt. Panik beskrevs som en oroskänsla den drabbade har i kroppen.

Om vi tar en utrymningssituation där det börjar brinna... Om man i vanliga fall går runt och tänker att man har koll på utrymningsskyltar och vet vad man ska göra... Får man panik så vet man inte det längre.

Man gör vad som helst för att rädda sig själv.

Fråga: Om jag säger panik, vad tänker du på då?

Svar: Rent generellt så tänker jag på hysteriska folkmassor som skriker och trampar ner varandra.

Det är ju när situationen urartar, man har inte kontroll längre.

Sättet paniken kan yttra sig på är egoistiskt agerande som nämndes av majoriteten av de intervjuade. Att människor som är panikslagna har som mål att ta sig ut ur lokalen och bort från den hotfyllda situationen som uppstått. För att lyckas med det kan fysiskt våld användas mot objekt och andra människor. En del intervjuade upplever att panik är en känsla av rädsla kombinerat med brist på kontroll över sig själv och situationen som med lätthet kan leda till att de drabbade trampar ner varandra.

Fråga: Hur handlar man då? Hur yttrar det här sig?

Svar: Man agerar utifrån sig själv först. Om man inte har nära och kära, barn brukar vara något som kommer i första hand. Mammor i synnerhet. Att man tänker på sina egna och gärna springer omkull folk och tänker inte på andra på samma sätt som man kanske gör i vardagen.

Man såg bara sig själv och ville ta sig ut till varje pris, på bekostnad av vad som helst... Man bryr sig inte om någon ligger, man trampar hellre på eller trampar över än att hjälpa personen upp för försöker man det så blir man själv nertrampad, så det är rädda sig själv, det tror jag.

Förmågan att tänka konstruktivt och rationellt försvinner väl lite när man känner att ens liv är hotat.

Återkommande bland intervjupersonerna var att panik kan inträffa då något livshotande överrumplar den drabbade. Fara för livet i kombination med okontrollerbarhet och insikten i att man inte kommer klara sig ur situationen levande var ofta omnämnt som utlösande faktor för paniken. Två personer ansåg särskilt att man var tvungen att se röken eller branden för att bli panikslagen.

Fråga: När tror du man drabbas av panik?

Svar: När ens eget liv står på spel. När det händer något i vardagen som man inte är van vid, något oväntat... när man känner sig inträngd och inte ser en utväg.

Ser du att det brinner någonstans så kan jag nog tänka mig att man får lite smått panik.

Halva gruppen belyste särskilt vilka problem talade utrymningsmeddelanden kan medföra om fel information går ut. Att informera om en eventuell brand skulle enligt dessa personer kunna utlösa panik varför de ansåg att man bör utesluta denna sortens ord för att säkerställa en lugnare utrymning utan panikslagna människor.

Då hade det ju säkert kunna bli lite. Ja, om man säger "på grund av brand ber vi er lämna varuhuset" det kanske hade skapat lite panik.

Fråga: Vad tycker du om att man gör så, säger att det är ett tekniskt fel istället för att brand har utbrutit?

Svar: Det tycker jag är jättebra. "Ok, det brinner. Alla lägger benen på ryggen" hade varit lite värre.

Fråga: Vad hade kunnat hända då?

Svar: ...hade man i utrymningsmeddelandet berättat precis vad som hade hänt så hade det nog ganska tidigt kunnat utlösa större, panik vet jag inte, större känslor hos folk.

[Diskussion kring om ett talat utrymningsmeddelande bör nämna något om brand]

Nej, det ska det inte göra, då blir det panik.

Gruppen i sin helhet ansåg att panik kan drabba vem som helst. Halva gruppen ansåg att man kan vara mer tränad för att kunna motstå att bli panikslagen genom livserfarenheter, yrkesval och allmän stresstålighet. Intervjupersonerna nämnde bland annat att brandmän troligtvis kan motstå panik lättare än andra på grund av sitt yrkesval medan yngre personer troligtvis drabbas av det i ett tidigare skede.

Fråga: Tror du det finns någon särskild typ av människor som lättare drabbas av panik än andra?

Svar: Ja det tror jag. Jag tror att det har att göra med stresstålighet. Och även kompetens, vilken erfarenhet man har och vad man har övat på.

Barn, det är nog de som lättast drabbas av panik, så de får man försöka hålla lugna.

Fråga: Så du tror att det är yngre som drabbas först av panik?

Svar: Ja.

Är man utbildad inom räddningstjänsten så kan jag tänka mig att man har huvudet betydligt mer kallt i en brandsituation eller liknande än vad en genomsnittssvensk skulle göra.

Efter diskussion kring vem som kan drabbas av panik fick de intervjuade besvara frågan om de själva skulle kunna drabbas av panik. Större delen av gruppen ansåg sig inte bli panikslagna i första taget, antingen blir paniken fördröjd eller så drabbas man inte alls. Skulle de trots allt drabbas av panik menade de att de troligtvis skulle agera mer rationellt än övriga allmänheten. Två av de intervjuade ansåg sig kunna drabbas av panik lika mycket som vem som helst.

Fråga: Tror du att du har lättare för att motstå panik än andra?

Svar: Ja det tror jag...jag är nog en av dem som har svårare att drabbas av panik än andra.

Jag är i grunden en ganska lugn person så jag brukar ha en förmåga att se ganska lugnt och sansat på saker och ting.

Fråga: Tror du att du själv skulle ha lättare att stå emot panik än andra?

Svar: Nä, det tror jag inte.

Många hade uppfattningen att panik är ett fenomen som sprider sig likt en smitta från individ till individ i en grupp av människor, detta var samtliga i gruppen eniga om.

Det är ju säkert en kedjereaktion, om någon börjar och så smittar det ju säkert av sig på de andra.

Är läget under kontroll och någon eller enstaka individer börjar få panikkänslor så kan det oerhört lätt sprida sig.

Fråga: Så om en person drabbas av panik så sprids det eller?

Svar: Ja, en eller två. Om en har fått panik så brukar andra också få det.

4.4 Sammanställning av intervjuerna

I följande delkapitel sammanfattas kommentarerna gruppvis från intervjuerna i delkapitel 4.3.

Brandingenjörer och brandmästare

Gruppen anser, med ett undantag, att panik är sällsynt och sällan eller aldrig förekommer vid bränder. Många vill hellre tala om irrationella beteenden eller stress istället för panik. Dock är alla överens om att personer i utrymningssituationer upplever någon känsla som kan orsaka irrationella beteenden och därigenom försvåra utrymningen.

I det rent operativa skedet anser många av de intervjuade att räddningstjänsten kan lugna ner situationen genom sitt agerande och att detta skulle kunna förhindra panik. I det förebyggande skedet nämner många personer utbildning och information till människor så att de ska veta hur de ska agera vid en utrymningssituation samt att underlätta utrymningen genom utrymningsskyltar, panikreglar och talade utrymningsmeddelanden. En liten del av de intervjuade påstår också att det existerande regelverket inte är tillräckligt och försöker få till stånd ett bättre brandskydd genom regelverket och egna mer tilltagna brandskyddslösningar.

I gruppen nämns att panik är när man inte kan tänka klart, beter sig irrationellt och inte är vid sina sinnens fulla bruk. Detta kan yttra sig i instinktsbeteende där man gör vad som helst för att komma ut ur byggnaden. En person trodde att en panikslagen människa antingen blir handlingsförlamad eller väldigt fokuserad. Flera tror att viljan att överleva kan resultera i fysiskt våld mot andra personer. Dödsångest är vad som utlöser paniken. De ger även exempel på Göteborgsbranden som en händelse där panik uppstått. Att panik sprider sig i en grupp av människor var en vanlig åsikt i denna grupp.

Styrkeledare och brandmän

Gruppen anser att människor drabbas av panik när de upplever hjälplöshet, att de inte vet hur de ska göra för att klara sig ur situationen. För att överleva drivs man då av en överlevnadsinstinkt där man endast fokuserar på sig själv och på att överleva. Paniken yttrar sig i irrationella beteenden där människor inte tar åt sig information som ges dem och handlar helt efter eget bevåg. En stark uppfattning om hur panik yttrar sig var också den bilden av panik som förmedlas i filmer: människor som skriker, springer, knuffas och är aggressiva mot varandra.

Det som gruppen anser vara en utlösande faktor för paniken är när människor inser att det brinner på riktigt, till exempel genom att de ser rök och eld, gärna i kombination med större folksamlingar där det är lite trängsel. En av de intervjuade trodde också att information om att brand har utbrutit i ett talat utrymningsmeddelande kunde orsaka panik. Även brist på kunskap om hur man ska agera vid en brand, var man ska gå o.s.v., trodde flera kunde orsaka panik, då i kombination med vetskapen att det brinner på riktigt. Tre av de intervjuade trodde att människor löpte olika stor risk att drabbas av panik, där erfarenheter och bakgrund spelade en positiv roll. Övriga trodde inte att det var någon skillnad på hur lätt olika människor hade för att drabbas av panik. Dock trodde alla utom en att de själva löpte mindre risk att drabbas av panik än allmänheten tack vare sitt yrke.

Flertalet av de intervjuade trodde att panik var något som spred sig i en grupp av människor likt en sjukdom. Därefter kan paniken accelerera och situationen förvärras. En trodde inte att en enskild person kunde lugna ner en panikslagen folkmassa utan då var det bara att "följa strömmen".

De allmänna uppfattningarna i den här gruppen var att räddningstjänstens agerande på en olycksplats kan påverka situationen. Genom att vara lugna och förtroendeingivande och informera människor om vad som händer kan panik undvikas. Information som ges till allmänheten vid besök i hem och skolor får folk att förstå hur de ska agera vid bränder. Därigenom kan panik undvikas eftersom människor som vet hur de ska agera blir mer rediga och handlingskraftiga än andra.

En generell uppfattning i gruppen är att panik kan uppstå relativt lätt. Det som krävs är att folk inser att det brinner. Detta kan ske antingen genom att de ser eld eller rök, eller att de hör utrymningslarm. Förslag som gavs på i vilka situationer panik kan uppstå var situationer där mycket folk var inblandat och när man inte själv riktigt kan påverka vad som händer. Göteborgsbranden är exempel på en sådan situation. Panik anses även vara ett problem vid utrymning eftersom panikslagna människor fattar felaktiga beslut som leder till en försvårad utrymningssituation.

Brandskyddskonsulter

Sammantaget har panik beskrivits som irrationellt handlande bland människor i en situation som hotar dem till livet. Vissa uttrycker det som en hög grad av stress som gör att man agerar irrationellt för att överleva situationen. Större delen av gruppen ansåg att människor som är panikslagna handlar instinktivt, egoistiskt och aggressivt. Mycket människor i trängsel, i samband med ett hot så som brand eller brandgaser samt fysiska eller psykiska hinder för utrymning påtalades som en utlösande faktor för panik. I stort sett alla kan drabbas av panik förr eller senare men intervjupersonerna själva anser sig kunna motstå att bli panikslagna under längre tid eller helt och hållet beroende på deras yrkesval och kunskaper inom området. En vanlig uppfattning var att panik är ett fenomen som sprider sig likt en smitta bland en grupp människor.

Hälften av de intervjuade personerna anser sig inte vidta några aktiva åtgärder för att förebygga panik. De menar i stort att byggreglerna tar tillräcklig hänsyn till detta och att de känner tilltro till dessa. En annan del av gruppen ansåg, med delade meningar, att aktiva åtgärder bör vidtas i arbetet med brandskyddet för att förebygga panik. Talade utrymningsmeddelanden förespråkades av majoriteten i gruppen men de påpekar även att det är viktigt med rätt information och sättet det framförs på. Det är endast en person i gruppen som hävdar att talade utrymningsmeddelanden förekommer i för stor utsträckning relativt vad de kostar att installera. En annan sak som omnämns av flera i gruppen är att utbildning och information till nyttjarna av lokalerna i viss mån kan vara viktigare än det tekniska brandskyddet.

Gruppen anser i allmänhet att panik kan inträffa men att det oftast uppkommer när det finns flera tecken på brand eller vid extrema situationer. Dessa situationer uppkommer oftast inte vardagligen och en person hävdar att det nästan aldrig sker. Själva paniken beskrivs på olika sätt och sägs av flera vara "ett starkt ord" men kan sammantaget sägas vara en hög grad av stress och oro som leder till ett irrationellt beteende bland de drabbade.

Allmänheten

Samtliga intervjupersoner i gruppen ansåg att panik kan inträffa i händelse av brand eller utrymning dock kunde ingen referera till en självupplevd paniksituation. Okända folktäta lokaler var de ställen där risken för paniksituationer var större. Talade utrymningsmeddelanden förespråkades av samtliga i gruppen men ordet "brand" borde inte nämnas på grund av risken för förhöjd oro/panik. Diskoteksbranden i Göteborg 1998

omnämns av de flesta i gruppen som ett exempel på när panik kan ha uppstått i brandsammanhang.

Gruppen tycker i stort att panik är ett fenomen där som kan bland annat uppstå i händelse av brand eller utrymning. Människor agerar egoistiskt och okontrollerat för att rädda sig själva från en hotande situation som uppkommit mycket snabbt. För att rädda sig själva kan detta yttra sig som exempelvis fysiska våldshandlingar och nertrampning av andra människor.

Intervjupersonerna menade att talade utrymningsmeddelanden kan, med hjälp av felaktig information, bidra till att skapa panik men med rätt utformning kan de istället bidra till ett lugnare utrymningsförlopp. Samtliga i gruppen ansåg att i princip alla kan drabbas av panik men att de själva troligtvis inte skulle drabbas av panik alls eller i samma utsträckning. Två personer svarade dock att de antagligen löper lika stor risk som övriga befolkningen att bli panikslagna i en hotfull situation. Alla i gruppen ansåg att panik är ett fenomen som smittar av sig mycket lätt i grupper av människor.

4.5 Jämförelse mellan grupperna

Generellt kan sägas att åsikterna kring panik är likartade inom grupperna, dock skiljer de sig en del vilket tydliggörs här.

Att det inom räddningstjänsten skiljer sig så mycket är anmärkningsvärt. Medan grupp 1, med brandingenjörer och brandmästare, i stort anser att panik är något som är mycket sällsynt och nästan aldrig uppstår anser grupp 2, med styrkeledare och brandmän, att panik är betydligt vanligare och uppstår relativt ofta. En orsak till detta kan vara att grupp 1 har en mer övergripande bild av insatser och därigenom refererar till panik utifrån ett helhetsintryck av skadeplatsen. Grupp 2 är däremot närmare själva händelsen och personerna som befinner sig i den och refererar därmed till panik individuellt till människorna. De kan då kalla en enskild person panikslagen medan grupp 1 ser till alla på skadeplatsen och då inte upplever situationen på samma sätt.

En annan skillnad är att grupp 2 har lättare för att prata om "panik" som något som förekommer. Många i grupp 1 vill hellre tala om "stress" eller "oro" istället för panik då de anser att panik sällan förekommer. Dock tycker de att människor som råkat ut för en olycka eller brand drabbas av "något". Detta "något" är, enligt gruppen, olika former av uppbyggd mänsklig stress och oro.

Åsikterna i grupp 1 är mycket lika de åsikter som framkom i gruppen med brandskyddskonsulterna. Även här ansågs panik sällan förekomma. Stress och oro i olika grad nämndes istället där panik kunde betraktas som ett extremfall av stress och oro som kan övergå till panikkänslor. Brandskyddskonsulterna befinner sig ännu längre bort från skadeplatsen än vad grupp 1 gör vilket kan ha en viss inverkan. De har dock kännedom om objekten på en mer detaljerad nivå än de övriga intervjuade.

Likheter fanns mellan allmänheten och grupp 2 inom räddningstjänsten som ansåg att panik uppstår relativt ofta. Bland allmänheten kunde dock inte någon säga sig ha upplevt panik. De menade även att räddningstjänstpersonal troligtvis har en större motståndskraft mot att bli panikslagna, vilket även uttrycktes av brandskyddskonsulterna.

5. Diskussion

De resultat, gällande panik, som framkommit tyder på en bild av företeelsen som skiljer sig från forskarnas uppfattning. I avsnittet *Tidigare forskning* har en bild av forskarvärldens åsikter tagits fram som visar på att panik i princip aldrig förekommer. Inte ens i mer extrema bränder som har inträffat har det kunnat påvisas att panik uppstått. Tvärtom har människor agerat rådigt och rationellt med avseende på situationens art.

Detta står i stark kontrast till de resultat som framkommit i denna studie. Här framgår det att folk har en övertygelse om att panik är något som inträffar vid bränder och utrymningar. De olika grupperna uttrycker detta i olika stor omfattning. Från att panik uppstår när folk ser rök eller får höra att det brinner, till att det krävs svårare förhållanden för att panik ska kunna uppstå. Dock är alla övertygade om att panik kan uppstå och att det har uppstått. Exempel som nämns frekvent är bland annat branden på Scandinavian Star 1990 och diskoteksbranden i Göteborg 1998.

Dessa uppfattningar bidrar till olika effekter. Vissa av de intervjuade anser, med olika stor andel i de olika grupperna, att ordet "brand" inte ska nämnas vid utrymning med hjälp av talade utrymningsmeddelanden. Anledningen till detta är att de anser att detta kan orsaka panik bland folk. Även hos brandskyddskonsulterna, som är de som i högst grad kan påverka utformningen av brandskyddets utformning, fanns det vissa som delade denna uppfattning. Försök gjorda av Sime & Proulx (1991) som redovisas i avsnittet *Tidigare forskning* visar att detta inte stämmer. De menar att genom att nämna "brand" i talade utrymningsmeddelanden bidrar det till en effektivare utrymning. Inga tecken har uppvisats på att panik skulle uppstå. Att "brand" bör nämnas i talade utrymningsmeddelanden för att få till stånd en effektivare utrymning påtalas även i en studie av Nilsson (2006).

Följden av att vissa brandskyddskonsulter vill undvika ordet "brand" i talade utrymningsmeddelanden blir en sämre utrymning jämfört med om ordet hade nämnts, vilket Sime & Proulx (1991) visar i sina försök. Många nämnde också att utrymningen skulle underlättas för att undvika panik. Exempel på detta var bredare dörrar och fler utrymningsskyltar. Människors rädsla för panik kan alltså få både negativa och positiva konsekvenser för personsäkerheten. Dras detta till sin spets kan det i förlängningen leda till en återgång i utvecklingen av talade utrymningsmeddelanden. Genom att inledningsvis ta med all information om läget för att efter hand modifiera och reducera informationen, med hänsyn tagen till att panik, går utvecklingen "tillbaka". I extremfallet skulle det i slutändan kunna innebära att larmen kan komma att återgå till akustiska ringklockor för att man vill undvika ord som kan skapa panik. Med tanke på vad Sime & Proulx (1991) och Nilsson (2006) kommit fram till vore en sådan utveckling ett steg tillbaka i utvecklingen av utrymningslarm.

En intressant iakttagelse som gjordes är att nästan alla de intervjuade ansåg sig vara bättre på att motstå panik än andra på grund av sina erfarenheter eller yrke. Åsikten var återkommande och pekade tydligt på detta. Eventuella konsekvenser som kan uppstå på grund av denna åsikt är till exempel att den som utformar brandskyddet underskattar andra personers förmåga att hantera paniksituationer i större utsträckning än sig själv. Ett lysande exempel på detta kan vara i utformningen av informationsmeddelandet i talade utrymningsmeddelanden. Som nämnts tidigare i diskussionen bör relevant information om situationen framgå i meddelandet, till exempel ordet "brand" i brandsituationer, för att uppnå en bättre effekt vid utrymning (Sime & Proulx, 1991). En intressant vinkling av den egna självupplevda "immuniteten" mot panik var att åsikten inte alltid var underbyggd. Vid

scenariodiskussion om att en brand skulle utbryta under intervjun kunde intervjupersonerna sällan vidhålla sina åsikter kring att andra (i detta fall intervjuarna) skulle drabbas av panik enbart med informationen om att en brand har utbrutit. Även detta ligger i linje med resultaten från Sime & Proulx (1991).

En annan aspekt på problematiken kan uppstå i räddningstjänstens arbete. Redan under utryckningen förbereder sig brandmän och befäl för den kommande insatsen. Om en underliggande åsikt om att panik troligtvis utbrutit på olycksplatsen finns hos räddningsmanskapat kan det komma att påverka den kommande insatsens inriktning. Exempelvis kan det bli så att insatsen inriktas mot att ha kontroll över den "panikslagna" folkmassan istället för att rädda liv eller släcka branden. Ett annat exempel är situationer som kan uppstå i samband med att ett brandbefäl ska orientera andra människor om läget på olycksplatsen. Beroende på vilka åsikter personen har om panik kan denna välja att undanhålla viss information i tron om att man undviker panik på detta sätt.

Majoriteten ansåg att panik var något som smittar mellan människor. Om en person i en folksamling får panik sprider sig detta "som en smitta" till övriga. Antingen blir övriga panikslagna eller så agerar de på ett likartat sätt som övriga i gruppen och förlorar sin egen förmåga att agera självständigt.

Många påstod att panik kunde uppstå utan att egentligen ha några egna belägg för det. Särskilt inom räddningstjänsten (grupp 2) och allmänheten sa sig många aldrig ha upplevt någon egentlig paniksituation i brand- eller utrymningssammanhang. Trots detta ansåg de att panik kunde uppstå i relativt vardagliga situationer så som utrymning av varuhus eller felaktigt formulerade utrymningsmeddelanden.

Människor har olika uppfattning om vad panik är för något. Deras definitioner skiljer sig troligtvis från de av forskarvärlden föreslagna definitionerna. Därför är det möjligt, och faktiskt troligt, att när någon av de intervjuade har berättat vad de tror om panik så har de inte gjort det utifrån exempelvis Quarantellis definition.

Som en följd av detta blir begreppet "panik" missvisande när någon intervjuperson beskriver en situation där panik skulle kunna uppstå. Även om det scenario som personen beskriver som panik faktiskt skulle uppstå hade det enligt forskarvärlden inte räknats som panik. Detta märktes även när personerna skulle förklara vad de ansåg vara panik. Då nämndes rädsla och irrationella beteenden. Dessa är i och för sig delar av de flesta föreslagna definitionerna men då personerna gav exempel på irrationellt beteende stod det klart att även detta skiljde sig från forskarnas åsikter. En person menade att ett irrationellt beteende exempelvis kan vara att låsa sig för en utrymningsväg eftersom den är längst från branden eller att det är minst människor framför den. Det är inget irrationellt beteende utan snarare ett smart och genomtänkt sätt att välja sin utrymningsväg.

Hade de definitioner som redovisats i avsnittet *Tidigare forskning* presenterats för personerna innan intervjuerna hade resultatet troligtvis blivit annorlunda. Dock var målet med studien att kartlägga vilka åsikter som finns kring begreppet panik. Dessa åsikter skulle vara människors egna och det som de agerar efter. Hade de fått tillrättlagda definitioner innan intervjun hade syftet med intervjuerna gått om intet.

En intressant tanke är vems definition av panik som ska gälla. Ska den allmänna uppfattningen om att det är panik när alla försöker ta sig ut genom samma utrymningsväg så

den blockeras och ingen kommer ut gälla, som på Stardust, trots att det enligt forskare inte är att betrakta som panik?

Rädslan för att panik ska uppstå när folk hör ordet ”brand” i ett talat utrymningsmeddelande och börja springa mot utgångarna med ihjältrampade människor som följd är, enligt forskarna, ogrundad och behöver ej tas i beaktning vid brandskyddsdimensionering. Men att människor kläms fast i en dörr så ingen kommer ut då? Den allmänna uppfattningen säger att detta är panik, forskarnas uppfattning att det inte behöver vara det då det inte är irrationellt att försöka tränga sig ut när man håller på att bli inestängd i en brinnande lokal. Oavsett vad man kallar det blir resultatet detsamma, folk kommer inte ut och blir inestängda. Det behöver inte föranledas av panik. Människor i allmänhet är dåliga på att bedöma en brands tillväxt. Om ingen anser att en liten brand i en stol är någon fara kommer ingen heller att utrymma. När sedan branden tillväxer och det snabbt står klart att man måste ta sig ut för att överleva kommer alla att utrymma samtidigt, ofta genom samma utgång man kom in genom. Följden av detta blir trängsel som i värsta fall kan leda till förlust av människoliv. Boven i dramat är då inte panik utan att människor inte vet när eller hur de ska utrymma men resultatet blir fortfarande detsamma.

Breda, tydliga utrymningsvägar med tydliga skyltar är en positiv effekt av folks rädsla för panik. Att utelämnas information om brand i ett talat utrymningsmeddelande är en negativ effekt av samma sak. Vårt att beakta, både gällande det tekniska brandskyddet men även gällande den psykiska övertygelsen om att man är säker i den miljön man befinner sig i.

Olika faktorer kan ha inverkat på resultatet exempelvis urvalet av intervjupersoner som i denna studie till största del är avgränsad till personer som arbetar i Skåne. Detta gjordes på grund av praktiska skäl. Dock förväntas inte den geografiska spridningen av intervjupersonerna påverka resultatet, då författarna inte anser att det finns någon geografisk skillnad rörande människors åsikter om fenomenet panik.

Då ett begränsat antal personer intervjuades finns det en möjlighet att alla olika åsikter inte framkommit i studien. Dock märktes det att under de sista intervjuerna framkom i stort samma information och ingen eller mycket lite ny information kring ämnet. Risken att det finns åsikter som inte kommit till tals i studien bedöms därför vara liten.

Då underlaget till studien inhämtades genom personliga intervjuer var det viktigt att dessa var väl förberedda och genomfördes på ett sätt sådant att resultatet av intervjun blev tillförlitligt.

För att försäkra sig om studiens giltighet, validitet, genomfördes enskilda öppna intervjuer i de intervjuades arbetsmiljö. Detta för att skapa en trygg miljö och därmed undvika att intervjupersonerna skulle känna sig pressade att svara ”rätt” på frågorna. Innan och under intervjun gavs heller ingen information om panik. Det enda som berättades om studien var att den skulle undersöka vilka åsikter som finns kring panik eftersom detta inte var gjort tidigare. Ingenting sades om vad forskarna, författarna själva eller andra personer ansåg. Anledningen till detta var att försäkra sig om att de intervjuade inte skulle få några förutfattade meningar om ämnet eller vad de som intervjuade hade för åsikter. Detta hade kunnat medföra att de intervjuades verkliga åsikter inte framkommit utan att dessa hade blivit vinklade åt ett visst håll.

För studiens repeterbarhet, reliabilitet, var det viktigt att det som framfördes av intervjupersonerna tolkades på rätt sätt. För att göra detta sammanfattades alltid vad de

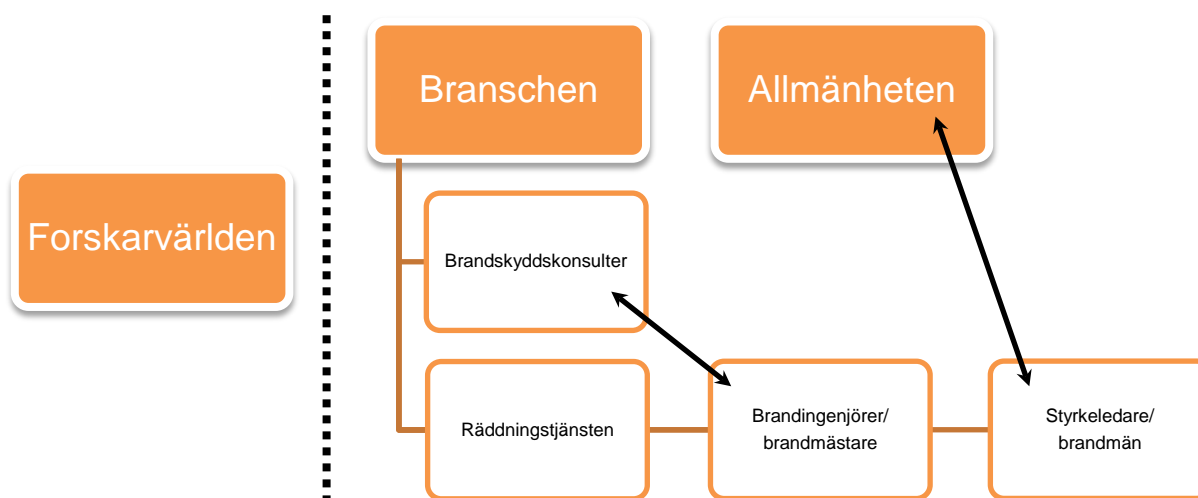
intervjuade hade sagt under själva intervjun, varefter de själva fick ta ställning till om deras åsikter blivit korrekt uppfattade. Detta försäkrade både att de som intervjuade förstod vad den intervjuade sa och att de uppgifter som lämnades tolkades på rätt sätt. När intervjuerna sedan avlyssnades i efterhand och anteckningar gjordes, gjordes detta av båda författarna. Detta minskar ytterligare risken för feltolkningar av materialet då det inte bara var en person som lyssnade.

6. Slutsats

Resultaten i studien pekar på ett brett spektrum av åsikter kring det omtvistade fenomenet panik, i alla fall inom brand- och utrymningssituationer. I följande avsnitt presenteras slutsatserna ur studien.

Tydliga kopplingar som framkommit mellan gruppernas liknande åsikter åskådliggörs i Figur 1 där en tydlig gräns mellan forskarvärldens syn på panik gentemot praktikernas syn har kunnat urskiljas. Forskarvärlden ger en entydig bild av att panik vid brand och utrymning kan liknas vid en myt då det sällan uppstår, framför allt inte i de situationer som praktikerna menar att det uppstår. Dock är forskarvärldens definition av panik ej fastställd då många föreställningar kring panik existerar.

Liknande åsikter har framkommit mellan brandskyddskonsulter och brandingenjörer/brandmästare respektive allmänhet och styrkeledare/brandmän (markerade med svarta pilar i Figur 1). I det första fallet, mellan brandskyddskonsulter och brandingenjörer/brandmästare, består likheterna i att fenomenet panik inte är helt lätt att prata om, att det är ett starkt laddat begrepp och att det i större grad kan ifrågasättas. I det andra fallet, mellan allmänhet och styrkeledare/brandmän, består likheterna i att diskussionerna i stor utsträckning inte ifrågasätter begreppet panik eller dess uppkomst utan att enkla och klara definitioner har varit giltiga som diskussionsunderlag från intervjupersonerna.

Figur 1. Visar på de olika gruppernas åsikter kring fenomenet panik där forskarvärlden inte står i klar förbindelse med samhället i övrigt. Svarta pilar förbinder grupper med liknande åsikter.

Medan kartläggningen tyder på en ganska djup klyfta mellan åsikterna verkar det ändå som att man generellt anser sig ha en uppfattning om att forskarvärlden bär på den centrala och utvecklande rollen inom området, det vill säga att forskarna har en klar åsikt och definition på fenomenet panik som på något sätt tillämpas i branschen.

Skillnaden mellan de definitioner som föreslås av forskarvärlden och de som har föreslagits i studien är också anmärkningsvärd. Forskarna talar om människors beteende på individnivå, exempelvis Quarantelli som nämner förlust av självkontroll och osocialt beteende. Det som

framkommit i studien är mestadels hur människor i panik beter sig på gruppnivå, som att en folkmassa springer, skriker och knuffas.

I det ideala fallet borde forskning göra framsteg inom området varpå dessa framsteg och slutsatser som framkommer tillämpas och delas oavsett varifrån de kommer. Till skillnad från den generella uppfattningen står samtliga parter sammankopplade genom forskarvärlden och indirekt mellan varandra. Den viktiga skillnaden ligger i kopplingen mellan parterna. Genom en kommunikation mellan dessa kan en mer enhetlig bild på fenomenet panik upprätthållas och på så sätt även uppnå en större klarhet i hur detta ska få inverka på arbetet.

På grund av dagens åsikter kring det omtvistade fenomenet panik vid brand- och utrymningssituationer påverkas en del yrkesgrupper i sitt dagliga arbete. Brandskyddskonsulter kan påverkas till att felaktigt dimensionera brandskyddet medan räddningstjänsten i sin tur kan påverka konsulternas projekteringar. Allmänheten kan också påverka läget i slutändan genom att de faktiskt nyttjar lokalerna som byggs. Om inte de är övertygade om säkerheten kommer byggnaden inte att kunna användas. Mycket av detta skulle kunna förebyggas genom en entydig definition.

En intressant fråga läsaren borde ställa till sig själv är i vilken utsträckning du anser att du själv kan drabbas av panik i relation till den övriga allmänheten? En slutsats man kan dra av resultatet som framkommit är att majoriteten anser sig vara övertygade om att andra människor drabbas av panik men att de själva oftast inte blir panikslagna eller att det tar längre tid innan paniken utlöses, oavsett yrke eller bakgrund. Slående är att många har mycket klara åsikter kring fenomenet panik samtidigt som de även nämner att de inte har någon egen erfarenhet av det.

Man bör beakta att detta arbete inte omfattar alla aspekter inom området. Studien utgör ett underlag för vidare forskning och kan ses om en liten del av helheten.

7. Framtida forskning

Då det i denna studie har kartlagts vilka åsikter och föreställningar rörande panik som råder utanför forskarvärlden hade det varit intressant med en fördjupad studie kring den tidigare forskningen som genomförts på området. Kanske kan det som ett resultat av detta även ges ett förslag till en entydig definition på panik.

Då svårigheter finns med att sprida forskarnas bild till övriga kan kraft läggas på att göra en djupare undersökning om hur detta ska göras. Exempelvis genom att ta upp det mer under brandingenjörsutbildningen så att de brandingenjörer som examineras har "rätt tänk" med sig ut i arbetslivet. Detta hade kunnat minska glappet mellan forskarnas bild av panik och övrigas. Dessa åtgärder hade kunnat vara det första steget mot en enad bild kring panik.

För att kunskap kring panik ska kunna spridas till en bredare allmänhet måste forumet för studier kring panik utöka och bedrivs även utanför Brandteknik. En stor del av den forskning som redan har bedrivits har utförts av beteendevetare och det känns som ett naturligt steg att fortsätta i den "riktningen" med exempelvis psykologer. En av svårigheterna ligger troligtvis i hur man ska kunna involvera panik i andra utbildningar. Dock kan man inledningsvis inrikta sig mot personer som arbetar med eller ska arbeta med brandskyddsfrågor, exempelvis brandskyddskonsulter och räddningstjänstpersonal.

Denna studie kan även ligga till grund för fortsatt forskning på samma tema. Till exempel kan djupdykningar göras inom enskilda grupper för att mer ingående ta reda på deras uppfattning kring panik. Då de åsikter som finns nu är klarlagda kan vidare forskning inrikta sig på att undersöka vad det kan finnas för anledningar till att de respektive grupperna tycker som de gör. Utifrån detta kan sedan planer dras upp för att sprida en realistisk bild av panik.

Referenser

- Fahy, R. Aiman, L., & Proulx, G. (2009). Panic and Human Behaviour in Fire. In *Human Behaviour in Fire: 4th International Symposium, July 2009 Cambridge, UK*. London: Interscience Communications.
- Fridolf, K. (2010). *Perceived Severity of Visually Accessible Fires*. Lund: Brandteknik, Lunds Tekniska Högskola.
- Foddy, W. (1993). *Constructing questions for interviews and questionnaires: theory and practice in social research*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Goldenson, R.M. (Ed.). (1984). *Longman Dictionary of Psychology and Psychiatry*. New York: Longman.
- Home Office. (1934). *Manual of Safety Requirements in Theatres and Other Places of Public Entertainment*. London: His Majesty's Stationary Office.
- Johnson, R.N. 1987. "Panic at "The Who Concert Stampede": An Empirical Assessment", *Social Problems*, Vol. 34, Nr. 4, ss. 362-373.
- Johnson, R.N. 1987. "Panic and the Breakdown of Social Order: Popular Myth, Social Theory, Empirical Evidence", *Sociological Focus*, Vol. 20, Nr. 3, ss. 171-183.
- Keating, J.P. 1982. The myth of panic. *Fire Journal*, 76(3), ss. 57–61.
- Le Bon, G. 1896. *The Crowd: A Study of the Popular Mind*, The Macmillan Co., New York, USA.
<http://etext.virginia.edu/toc/modeng/public/BonCrow.html>
- Nilsson, D. (2006). *Utformning av talade utrymningsmeddelanden: erfarenheter från en enkätundersökning och oannonserade utrymningsförsök*. Lund: Brandteknik, Lunds Tekniska Högskola.
- Proulx, G. & Sime, J. (1991). *Fire Safety Science: Proceedings of the Third International Symposium*. London: Elsevier Applied Science.
- Sime, J. (1980). The Concept of "Panic". In D. Cantor (Ed.), *Fires and Human Behaviour*. Chichester: John Wiley & Sons Ltd.
- Quarantelli, E. (1957). "The Behaviour of Panic Participants". *Sociology and Social Research*, Vol 41, ss. 187 – 194.
- Quarantelli, E. (1977). "Panic Behavior: Some Empirical Observations" I D.J. Conway (Red.) *Human Response to Tall Building*, 27 Stoudsburg, Dowden Hutchinson & Ross, ss. 336 – 350.
- Quarantelli, E. (2001). "The Sociology of Panic", *International Encyclopedia of the Social and Behavioural Sciences*, Smelser and Baltes (Red.) New York: Pergamon Press, ss. 11 020 – 11 023.

Panik vid brand och utrymning

Bilagor

Förteckning över intervjupersoner med tillhörande grupper.

Bilaga A

Förteckning över intervjupersoner med tillhörande grupper.

Räddningstjänsten

Helsingborgs Brandförsvär

- Englund, Peter – Styrkeledare
- Hermansson, Fredric – Brandingenjör
- Johansson, Mattias – Brandingenjör
- Möller, Ronny – Brandmästare
- Sjöberg, Jonathan – Brandingenjör

Räddningstjänsten Kristianstad

- Johansson, Karl – Brandman
- Nilsson, Jonas – Brandingenjör
- Sörlin, Håkan – Brandmästare

Räddningstjänsten Landskrona

- Bengtsson, André – Brandingenjör
- Bergh, Ulf – Brandmästare
- Gunnarson, Göran – Styrkeledare
- Jönsson, Roger – Brandman

Räddningstjänsten Syd

- Hansmark, Thomas – Brandman
- Swane, Magnus – Styrkeledare

Brandskyddskonsulter

- Dagneryd, Anders – Brand & Riskgruppen AB
- Jönsson, Benny – Niscayah AB
- Lenning, Maria – Lenning Konsult AB
- Lindström, Christer – Presto Brandsäkerhet AB
- Nilsson, Tomas – Anticimex AB
- Sandlund, Jakob – Anticimex AB
- Winér, Joel – Tyréns AB
- Leif-Inge Karlsson – Firetech Engineering AB

Allmänheten

IKEA i Helsingborg

- Andersson, Veronica
- Bolmgren, Lena
- Fridén, Maria
- Håkansson, Ulrika
- Högberg, Henik
- Sjökvist-Ringefelt, Anna
- Tan, Özlem
- Wallman, Oscar

B

Frågemall för varje intervjugrupp som användes under intervjuerna.

Intervju: räddningstjänst

Presentation av arbetet

Denna rapport är skriven som examensarbete på brandingenjörsprogrammet vid Lunds Tekniska Högskola. Ämnet som behandlas i rapporten är "panik vid utrymning", en jämförelse mellan olika åsikter kring det omtvistade fenomenet panik hos konsulter, räddningstjänsten och allmänheten.

-Där vi nu önskar få din syn på begreppet panik utifrån din roll som

Omständigheter för intervjun

- ✓ Meddela att intervjun kommer spelas in och få godkännande:
 - Inspelningen får avslutas när som helst.
 - Det vi pratar om här kommer behandlas konfidentiellt.
 - Namn och befattning kommer ej kopplas till "resultaten" i rapporten.

- ✓ Få godkännande att intervjupersonen står med i samlad intervjulista i rapporten.

Intervju

1. Datum / namn / befattning.

2. I media hör man ibland talas om att panik uppstår vid bränder. Du som har varit på plats, hur väl tycker du medias bild stämmer överens med vad du själv upplevt?
 - a. Beskriv någon händelse som stödjer din åsikt.
 - b. Hur definierar du panik?
 - i. Vem drabbas av panik?
 - ii. Vad kännetecknar panik?
 - iii. När drabbas man av panik?
 - c. Görs det något åt detta på olycksplatsen?
 - d. Diskuteras panik inom räddningstjänsten?

3. På en del ställen har man tagit hänsyn till att panik kan utbryta vid utrymning och har dimensionerat brandskyddet efter det. Vad är din syn på att man gör så?

4. Har du varit inblandad/granskat något byggprojekt?
 - a. Brukar brandskyddskonsulten ta hänsyn till att panik kan uppstå?
 - i. På vilket sätt?
 - ii. Vad tycker du om det?
 - b. Tar du själv hänsyn till panik vid utformandet av brandskyddet?
 - i. Vad är anledningen till det?
 - c. Är det vanligt att inom räddningstjänsten göra så?

5. Har du någon erfarenhet av tillsyner?
 - a. Vem är det du pratar med på plats?
 - i. Hur är deras uppfattning om panik?
 - ii. Är det något du tar upp med dem?

6. Om jag säger "panik", vad tänker du då?
 - a. Vem drabbas av panik?
 - b. Vad kännetecknar panik?
 - c. När drabbas man av panik?

7. Har du några tillägg till det vi har pratat om?

Mål

- Inträffar panik?
- Vilka åtgärder personen tar?
- Vad är panik för personen?

Intervju: konsult

Presentation av arbetet

Denna rapport är skriven som examensarbete på brandingenjörsprogrammet vid Lunds Tekniska Högskola. Ämnet som behandlas i rapporten är "panik vid utrymning", en jämförelse mellan olika åsikter kring det omtvistade fenomenet panik hos konsulter, räddningstjänsten och allmänheten.

-Där vi nu önskar få din syn på begreppet panik utifrån din roll som

Omständigheter för intervjun

- ✓ Meddela att intervjun kommer spelas in och få godkännande:
 - Inspelningen får avslutas när som helst.
 - Det vi pratar om här kommer behandlas konfidentiellt.
 - Namn och befattning kommer ej kopplas till "resultaten" i rapporten.

- ✓ Få godkännande att intervjupersonen står med i samlad intervju lista i rapporten.

Intervju

1. Datum / namn / befattning.

2. På en del ställen har man tagit hänsyn till att panik kan utbryta vid utrymning och har dimensionerat brandskyddet efter det. Vad är din syn på att man gör så?

3. Tar du hänsyn till panik vid utformandet av brandskyddet?
 - a. Vad är anledningen till det?
 - b. I relation till panik, vilken inställning har du till talade utrymningsmeddelanden?
 - i. Vilken typ av information är viktig i meddelandet?

4. Brukar andra konsulter ta hänsyn till panik?

5. Brukar räddningstjänsten ta hänsyn till panik vid granskning av brandskyddet?

6. Brukar "beställaren" nämna/diskutera panik?
 - a. Är det något du tar upp med beställaren?

7. Om jag säger "panik", vad tänker du då?
 - a. Vem drabbas av panik?
 - b. Vad kännetecknar panik?
 - c. När drabbas man av panik?

8. Har du några tillägg till det vi har pratat om?

Mål

- Inträffar panik?
- Vilka åtgärder personen tar?
- Vad är panik för personen?

Intervju: allmänheten

Presentation av arbetet

Denna rapport är skriven som examensarbete på brandingenjörsprogrammet vid Lunds Tekniska Högskola. Ämnet som behandlas i rapporten är "panik vid utrymning", en jämförelse mellan olika åsikter kring det omtvistade fenomenet panik hos konsulter, räddningstjänsten och allmänheten.

-Där vi nu önskar få din syn på begreppet panik utifrån din roll som

Omständigheter för intervjun

- ✓ Meddela att intervjun kommer spelas in och få godkännande:
 - Inspelningen får avslutas när som helst.
 - Det vi pratar om här kommer behandlas konfidentiellt.
 - Namn och befattning kommer ej kopplas till "resultaten" i rapporten.

- ✓ Få godkännande att intervjupersonen står med i samlad intervju lista i rapporten.

Intervju

1. Datum / namn / befattning.

2. Vad har du för erfarenhet av panik?
 - a. Har du hört talas om det?:
 - i. Hur har du hört talas om det?
 - ii. Vad handlade det om?
 - b. Självupplevelse:
 - i. Vad hände?
 - ii. Vem drabbades av panik?
 - iii. Av vilken anledning tyckte du att panik inträffade?

3. Kan du nämna en händelse där panik troligtvis skulle utbryta?
 - a. Vem skulle drabbas av panik?
 - b. Varför skulle panik utbryta?
 - c. På vilket sätt skulle det yttra sig?

4. Vilka rutiner har ni för brandtillbud?
 - a. Hur får man reda på att man ska utrymma?
 - i. Har du någon erfarenhet av att utrymning ibland sker genom att en inspelad röst berättar att man ska utrymma byggnaden, alltså ett talat utrymningsmeddelande?
 - ii. Hur tycker du att ett sådant meddelande skulle formuleras?

5. Om jag säger "panik", vad tänker du då?
 - a. Vem drabbas av panik?
 - i. En speciell typ av människor?
 - b. Vad kännetecknar panik?
 - c. När drabbas man av panik?

6. Har du några tillägg till det vi har pratat om?

Mål

- Inträffar panik?
- Vilka åtgärder personen tar?
- Vad är panik för personen?

C 1 [a]

Sammanställningar av intervjuerna ur gruppen räddningstjänsten: brandingenjörer / brandmästare.
Sammanställningarna redovisas med åsikterna kring studiens huvudteman, illustrerade med citat från intervjupersonerna.

Bilaga C1 [a]

Intervjusammanställning - Räddningstjänsten: brandingenjörer / brandmästare

Brandingenjör/brandmästare I

I. Inträffar panik?

Panik kan inträffa, framför allt i det inledande skedet av insatsen men med de operativa resurser som finns tillgängliga motverkar dessa relativt snabbt paniken. Däremot är fenomenet mycket sällsynt enligt personens egen erfarenhet. Det inträffar troligtvis panik vid diskotek och dansställen p g a alkoholkonsumtion, mörker och ofta okända lokaler för personerna som befinner sig där.

[Diskussion kring hurvida paniken avtar efter det inledande skedet av insatsen]

Fråga: *Brukas det alltid vara så att det lugnar ner sig?*

Svar: *Nej, det är bara på övningar som det aldrig lugnar ner sig. Då har man statister som ska jävlas.*

Ofta blir jag förvånad att de är så lugna som de är. Man kan nästan tänka sig in i deras roll "att jag hade haft panik om jag hade hamnat där inne och inte kommer ut". Oftast upplever jag det som att de är väldigt lugna och tänker klokare än vad man räknat med att det skulle göra.

När jag läste skola så trodde man, jag hade ju också en bild, att man skulle se panikslagna människor vid insatser men så är det inte utan jag har mer varit förvånad över att de är så lugna som de är när man möter dem. Deras hem håller på att brinna upp och de precis kommit ut med lågorna i rumpan och ändå så är de lugna.

2. Vilka åtgärder vidtar personen?

Korrekt och sanningsenlig information till berörda personer kan lugna en panikartad stämning. I det förebyggande arbetet anser personen att det tekniska brandskyddet oftast är korrekt men att den svaga länken är de människor som vistas i lokalerna, alltså är det viktigt att prioritera utbildning och information.

Ganska snabbt kan man ta hand om dem. Man försöker ge en korrekt information direkt till dem, en bild på vad som hänt och försöka lugna dem så gott man kan från början.

3. Vad är panik för personen?

Människor som skriker och gapar, irrar rundor och försöker få tag på någon anhörig. Paniken utlöses av en rädsla för döden som plötsligt kan bli verklig. De som löper störst risk att drabbas av panik är yngre och äldre människor p g a lite livserfarenhet respektive sämre respons.

En grupp kan jaga upp varandra men så länge det fortfarande finns någon som håller sig lugn förlorar inte gruppen kontrollen över situationen.

När du kommer in i panik så tror jag att då tänker man inte klart längre. Man har ingen kontroll längre över sitt normala tänkande.

Bilaga C1 [a]

Intervjusammanställning - Räddningstjänsten: brandingenjörer / brandmästare

Brandingenjör/brandmästare 2

I. Inträffar panik?

Panik uppstår väldigt sällan, mest vid extrema situationer. Personen har aldrig själv upplevt panik under någon insats.

Det är väldigt sällan som panik uppstår i samband med bränder, själv har jag aldrig upplevt det.

Fråga: Så du tror att panik kan uppstå vid extrema situationer?

Svar: Ja.

2. Vilka åtgärder vidtar personen?

Inga aktiva åtgärder men ger förslag på exempelvis talade utrymningsmeddelanden och panikreglar.

Man kan ju vid utrymningslarm ha talade meddelanden. Sen har man ju panikreglar.

3. Vad är panik för personen?

När man inte kan tänka klart, blir uppskärnad, blir ofokuserad och inte kan tänka klart. När man upplever detta tillstånd slutar man resonera och går helt på en sk ryggradskänsla och agerar efter ett naturligt instinktsbeteende. Detta medför många olika beteenden men ett exempel är att man går omkring planlöst utan att veta var man ska ta vägen.

Människor som befinner sig i grupper kan stressa upp varandra till samma läge, dvs att hela gruppen blir okontrollerad och slutar tänka klart.

Panik är när man blir så uppskärnad att man inte kan tänka klart.

Fråga: Vilka känslor tror du folk upplever då?

Svar: De blir stressade helt enkelt. Alla normala sunda känslor försvinner, de agerar efter ryggradskänsla.

De blir ofokuserade och går planlöst omkring.

Folk kan stressa upp varandra vid olika situationer.

Fråga: När tror du att panik uppstår?

Svar: Ja det är när man inte har kontroll på läget, man vet inte vad man ska göra... Folk skriker och man stressar upp varandra.

Bilaga C1 [a]

Intervjusammanställning - Räddningstjänsten: brandingenjörer / brandmästare

Brandingenjör/brandmästare 3

I. Inträffar panik?

Ja, vid utrymning där folk ser att det brinner, gärna i större folksamlingar.

[Diskussion kring en egenupplevd paniksituation]

Fråga: Kan du sätta ord på några speciella känslor du kände då?

Svar: Ja, jag ska säga: hade det varit vanligt folk inne på den sidan så hade det varit en riktig panik.

Så att paniken hade varit jättestor om den rökutvecklingen hade funnits där om folket hade varit kvar där. Då hade vi haft panik. Då hade de sprungit ner varandra på väg ut.

Fråga: Tror du att man kan skapa panik enbart genom utrymningslarmet?

Svar: Nej, det tror jag inte. Ja, kanske. Om de ser någonting som är med och skapar paniken också. Typ som du sa: brandgaserna. Eller de ser något som brinner. En massa toalettpapper eller balar eller chips till exempel som är världens bästa bränsle. Det är bra, sätt fyr på chipspåsarna vid kassorna. Gör det så ska du få se panik, för då kommer de inte ut, då är de låsta.

2. Vilka åtgärder vidtar personen?

Försöker lugna ner folk i den mån det är möjligt och tid ges (med hänsyn tagen till insatsen). Det är inte enbart positivt för den utsatta personen utan även för räddningstjänstens personal då de kan få ut viktig information om vad som hänt och på så sätt effektivisera insatsen.

Går man dit till en sådan människa och får lugnat ner henne så tar det lite tid så förklarar hon alltihop vad där ser ut.

3. Vad är panik för personen?

Panik yttrar sig ofta som att människor försöker ta sig ut ur en lokal till varje pris, inkluderat fysiskt våld. Dessa människor bryr sig inte om vad de blir tillsagda utan springer, skriker och släpper taget om allt de har för att komma ut. De kan även släppa taget om sina barn om dessa är med.

Fråga: Panik är lite då kanske att man agerar irrationellt? Alltså man tar inte den närmaste nödutgången?

Svar: Ja...för panik, ja vad ska man säga om panik mer än att man springer ner varandra?

Vad panik är för mig? Ja det är när folk släpper allt och inte lyssnar utan bara rusar. Och står och skriker. Det är panik för mig.

Vissa lägenhetsbränder kan va panik för dom, men det är ju ingen panik i mina ögon. Men det blir ju för dem eftersom de har fått lämna sitt hem. Kanske något barn inne eller någon släkting inne. Då är det panik när vi kommer och då är de och drar och sliter i oss.

I deras ögon: bara vi kommer ut! Det är panik.

Jag tror att hade detta hänt när det va folk inne så hade allihop bara rusat. Och sen hade de sprungit över, de hade släppt om de haft barn med sig, hade de inte brytt sig utan de hade bara sprungit för att rädda sig själv.

Bilaga C1 [a]

Intervjusammanställning - Räddningstjänsten: brandingenjörer / brandmästare

Brandingenjör/brandmästare 4

I. Inträffar panik?

Ja, det kan inträffa. Exempel på när det kan inträffa är vid utrymningssituationer där grupper av människor kan skena likt en boskapshjord. Personen har inte upplevt panik men en del irrationella beteenden vid insatser, till exempel då folk vill gå tillbaka och hämta sina ägodelar trots att branden pågår. Det är en svår gräns mellan panik och irrationellt beteende som kan påverkas starkt av olika medel så som alkohol.

Alltså svårt att säga om jag egentligen upplevt panik. Alltså utrymningssituationer har jag varit med om och irrationella beteenden vid utrymningssituationer, det har jag också varit med om.

Det mesta har ändå gått hyfsat lugnt till, det har det gjort men självklart är det ju så att man kan se tecken på konstiga beteenden hos folk.

Så att, jag vet inte ifall man kan klassa det som det här klassiska "panik" egentligen men irrationella grejer, eller som vi tycker är irrationella.

2. Vilka åtgärder vidtar personen?

Det är mycket viktigt att man tar alla parametrar (där en av dem är panik) i beaktande vid dimensionering av byggnader men det är egentligen människorna i byggnaden som är den "svaga länken".

Panik kan uppstå om det är dåligt och otydligt skyltat därför är det mycket viktigt att personalen som jobbar där förstår hur brandskyddet fungerar. Talade utrymningsmeddelanden ger en snabbare responstid och att nämna "brand i byggnaden" är viktigt för att meddelandet ska vara trovärdigt.

Ja, alltså en sak som är jätteviktig det är att en byggnad kan vara jättebra men den är aldrig bättre än de personerna som finns i den.

Vilka rutiner har man? Ser man till så att de får information och så vidare? Så det inte bara är ett skal som där står och ringer en klocka i så är där ingen människa som vet hur man ska göra utifrån det.

I princip kan man säga att; det byggs ibland en ferrari och sen så ska någon som absolut inte har körkort ens, på den ferrarin, sköta det. Det är viktigt att se till att de som ska sköta det får ett ferrarikörkort också, om jag uttrycker mig så.

Jag tror inte det är så att allmänheten går och tittar efter gröna skyltar var man än går, så som en fackidiot som undertecknad gör.

3. Vad är panik för personen?

Panik är inte ett entydigt fenomen. Gränsen mellan irrationellt beteende och panik uppfattas som hårfin. Uppfattningen skiljer sig mellan allmänheten och räddningstjänsten då en del av de drabbade är i sitt privatliv medan andra är i sin yrkesroll.

Paniken yttrar sig som ett instinktsbeteende där man har en känsla inom sig som gör att man försöker värja sig mot brand och rök. Detta genom att springa planlöst och inte ta instruktioner från andra människor. Paniken sprider sig troligtvis mellan människor i grupper. Bland allmänheten kan alla drabbas men de som jobbar inom räddningstjänsten har bättre förutsättningar att stå emot en eventuell panikkänsla.

Som det här exemplet jag sa; hur i hela fridens namn kan man få för sig att ta sig ut och trapphuset är rökfyllt. Tycker vi är logiskt och vi tycker det, att det har hamrats in på alla utbildningar och allting som vi och alla andra har haft. Och informationer och allt sånt men lik förbaskat så är det någonstans "här" att man måste ut.

Jag tror att i grunden är det nog så att i vissa fall så är ju alla människor egentligen 30 000 år gamla. Alltså att det här med instinkten från att man ska värja sig från brand och brandrök och sånt, det tror jag egentligen vi har, på något vis, nedärvt i oss.

Bilaga C1 [a]

Intervjusammanställning - Räddningstjänsten: brandingenjörer / brandmästare

Brandingenjör/brandmästare 5

I. Inträffar panik?

Ja men intervjupersonen anser sig aldrig ha varit med om en paniksituation och att det är ett sällsynt fenomen. Personen tror inte att paniksituationer inträffar ofta på grund av bränder utan att ett mer troligt scenario skulle vara att panik utbryter om en tårgasgranat skulle kastas in i en folkmassa. Panik är inget aktuellt diskussionsämne inom den aktuella räddningstjänsten.

Ett ord som används mycket i media men som jag inte tror inträffar alls så ofta.

2. Vilka åtgärder vidtar personen?

Personen anser att man inte kan planera och dimensionera enbart enligt byggreglerna som är så kallade "minimi-mått" men att det ändå sker på grund av ekonomiska intressen hos byggherren och brandskyddskonsulten. Intervjupersonen försöker föra en kamp i projekteringar av byggen genom att ta med insatsrapporter och utredningar som pekar på att regelverket inte kan följas till fullo utan kräver extra "säkerhetsmarginaler" som man kan få fram genom att analysera erfarenheter från räddningstjänstens insatser.

Min uppfattning och många med mig inom vår bransch är att konsulter de löper bara byggherrens ärenden, att göra en så billig som möjligt lösning och ändå hålla sig inom regelverkets ramar och gärna försöka förbilliga det ytterligare ett snäpp utan att sen kunna hängas i efterhand.

[Diskussion kring att brandskyddskonsulter påstår sig följa regelverket vid dimensionering av brandskydd]
...då säger man "men regelverket funkar inte på riktigt".

3. Vad är panik för personen?

Vem som helst kan bli drabbad, även de som jobbar i branschen. Man tappar kontrollen och handlar irrationellt. Människor i panik återgår till ett "rovdjursstadiet" där de med fysiskt våld tar sig i säkerhet och kan skada andra människor om det behövs.

Om en enskild individ drabbas av panik men övriga runtomkring behärskar sig kan situationen gå att reda ut av övriga som är med. Om däremot en grupp människor drabbas av panik kommer situationen inte gå att reda ut. Ett exempel på detta är diskoteksbranden i Göteborg.

Dödsångest är det som utlöser panik, alternativt vetskapen om den oerhörda smärtan inför döden.

...när man kommer i en sådan stressituation att man tappar kontrollen, handlar irrationellt, flyr från verkligheten eller man handlar inte så som man hade gjort om man hade varit lugn.

...men hamnar en folkmassa i panik och flyr utan att tänka då är det nog djungelns lag, framför allt, som gäller. Då trampar man över andra för att rädda sig, jag kan tänka mig till exempel branden i Göteborg, där måste ju varit panik.

Fråga: Om man ligger så där intryckt, vad är det som utlöser just paniken där?

Svar: Alltså jag tror det är dödsångest.

...men det är ett irrationellt beteende?

Svar: Ja, jag tror det att man gör och att man som sagt kommer tillbaka till rovdjursstadiet och klubbar ner folk på vägen om det behövs för att ta sig i säkerhet.

Bilaga C1 [a]

Intervjusammanställning - Räddningstjänsten: brandingenjörer / brandmästare

Brandingenjör/brandmästare 6

I. Inträffar panik?

Panik inträffar ganska sällan utan det är snarare en stress som drabbar folk i utrymningssituationer och vid andra olyckor. Intervjupersonen har inte varit med om så många situationer som denna skulle kalla panik utan tycker mer att folk är stressade. Det är något som "alltid" uppstår vid alla olyckor.

Även om jag har varit på en hel del bränder har jag aldrig varit utsatt för något jag har uppfattat som en paniksituation vid utrymning. Man har stött på stressade människor, absolut, men just den här paniken vid en utrymningssituation, jag tror att det är väldigt få situationer där man drabbas av det.

...men jag skulle inte beskriva det som en paniksituation utan jag skulle beskriva det som att folk blir stressade av den situationen som uppstår.

Jag skulle inte vilja prata om panik utan jag skulle mer vilja prata om stress i det här sammanhanget. Jag har inte träffat så många som jag skulle vilja beskriva som haft panik men man träffar ju väldigt mycket stressade människor.

Det finns alltid en stress när man drabbats av en olycka.

Pratar vi panik så pratar vi om den typen av händelse, som jag ser det, som Göteborgsbranden och några händelser till.

2. Vilka åtgärder vidtar personen?

Räddningstjänstens agerande kan lugna ner situationen. Exempelvis behöver man inte stressa upp situationen ytterligare utan det är bättre att ta det lugnt för att sprida en lugn och kontrollerad stämning.

Vårt agerande styr ju också väldigt mycket hur situationen kommer uppfattas.

Fråga: *Så ert agerande kan alltså lugna ner de här människorna?*

Svar: *Ja, absolut, det tror jag.*

Man behöver inte springa, man behöver inte dra upp det här tempot på en skadeplats. För jag tror att man tjänar mera på minskad stress än den lilla tid man kan vinna.

3. Vad är panik för personen?

När folk inte tänker och inte är vid sina sinnens fulla bruk. Det går inte att prata med dem, de är uppjagade. Stressen är något som sprider sig i en grupp av människor och detta kan få folk att gå från stress till panik.

Panik för mig är väl ett hysteriskt beteende där folk inte tänker, inte agerar efter sina sinnens fulla bruk så att säga. Liksom en masshysteri där man påverkas av den här stämningen och det accelererar.

De panikliknande symptomen, eller de som jag har sett, det är det här: folk tänker inte, de blir stressade, de pratar fort, de agerar mycket... speedade på något sätt. Och just det där med att det är svårt att prata med dem på ett lugnt sätt. Uppjagade.

Fråga: *Om det är en grupp människor och så är det några som börjar bli stressade. Hur påverkar det här resten av gruppen?*

Svar: *Absolut så tror jag att det är det som går från stressade människor till panik. Det är liksom när individer, alltså det påverkar. Det byggs på, det här stressade beteendet.*

Givetvis påverkas man av andras uppfattning av situationen.

Bilaga C1 [a]

Intervjusammanställning - Räddningstjänsten: brandingenjörer / brandmästare

Brandingenjör/brandmästare 7

I. Inträffar panik?

Aldrig upplevt det själv. Läst om panik i tidningen och förstår att det uppstår i vissa situationer. Nämner diskoteksbranden i Göteborg som exempel.

Själv har jag aldrig varit med på något sådant ställe där det varit så mycket människor så att det blivit panik.

2. Vilka åtgärder vidtar personen?

Inga aktiva åtgärder. Panik diskuteras inte inom den aktuella räddningstjänsten.

3. Vad är panik för personen?

Inträffar då den utsatta personen förstår att det verkligen brinner och den inte har situationen under kontroll. Man har även svårt att ta sig ut, framför allt om vägen man tagit sig in genom är blockerad. Paniken yttrar sig i form av ett irrationellt beteende, man vill bara överleva situationen.

I talade utrymningsmeddelanden bör man nämna att det är ett utrymningslarm eller brandlarm, inte att det brinner eftersom man inte helt säkert vet att det brinner.

Panik sprider sig till övriga människor i en folksamling. Alla kan drabbas av panik oavsett vem man är. Det är omöjligt att se på någon hur det kommer att reagera i en paniksituation.

När man inte har situationen under kontroll och man vill ju fly från någonting som man inte vill vara med om. Helt enkelt liksom inte har möjlighet att fly så där, hej och hå, utan där finns ju hinder i vägen och då kan ju tänkas att paniken den dyker upp och man handlar kanske irrationellt.

När folk förstod att någonting hade hänt. Det räckte ju inte att klockorna ringer eller något sådär utan man måste ju få andra inputs innan man börjar reagera.

Fråga: Hur tror du panik utvecklas i en grupp av människor om en drabbas av panik?

Svar: Det kan nog smitta det där.

När människor inte har läget under kontroll och känner sig trängda, det handlar om överlevnad.

Bilaga C1 [a]

Intervjusammanställning - Räddningstjänsten: brandingenjörer / brandmästare

Brandingenjör/brandmästare 8

I. Inträffar panik?

Ja men personen har aldrig stött på panik under någon insats.

2. Vilka åtgärder vidtar personen?

Vid tillsyner/motsvarande brukar personen ta upp utrymningsproblematik/panik genom att exempelvis förespråka mer lättanvända handtag/reglar på dörrar i utrymningsvägarna utan att regelverket kräver det. Eftersom räddningstjänsten enbart kan ge rekommendationer på högre säkerhet (högre än lagstiftningen) brukar personen ge rekommendationer på högre brandskyddsnivå. Talade utrymningslarm förespråkas också.

3. Vad är panik för personen?

Inträffar inne i en byggnad där man trängs (mycket folk) och brandgaser tränger på. Paniken upphör när man kommer ut ur byggnaden. Det utlöses om man inte vet hur man tar sig ut eller om man vet hur men att det inte går på det sätt som man tänkt sig.

Antingen blir man mycket fokuserad och handlingskraftigt eller så blir man handlingsförlamad. Paniken kan yttra sig genom att man klättrar över eller slår ner andra människor för att ta sig ut. Man tänker främst på sig själv, framför allt i folkmassor. Paniken sprids troligtvis exponentiellt i folkmassor.

Om jag skulle vara i en byggnad där jag inte vet, alltså att man inte är nära en utrymningsväg, att man inte exakt vet hur man ska ta sig ut och man vet inte exakt vad som har hänt men man märker att här måste vi ta oss ut. Här kan jag absolut förstå att panik uppstår.

Om du tänker en utrymningsituation man kan ju börja klättra över människor eller slå ner folk för att själv ta sig fram.

C 1 [b]

Sammanställningar av intervjuerna ur gruppen räddningstjänsten: styrkeledare / brandmän.

Sammanställningarna redovisas med åsikterna kring studiens huvudtema, illustrerade med citat från intervjupersonerna.

Bilaga C1 [b]

Intervjusammanställning - Räddningstjänsten: styrkeledare / brandmän

Styrkeledare/brandman I

I. Inträffar panik?

Panik är ett starkt begrepp. Det inträffar inte så ofta. Kan uppstå om man är instängd och inte kan ta sig ut.

Jag vet att de säger: "brand har uppstått, var vänliga bege er ut" på en del ställen. Effekterna vet jag inte, det får ni forska i, hur folk reagerar. Det kan ju skapa mer panik också. Folk är olika som individer.

Panik blir det ju kanske om du är inestängd någonstans. Att du inte kan ta dig ut.

2. Vilka åtgärder vidtar personen?

Polis och ambulans får ta hand om folk så att de inte stör. De försöker inte själva lugna ner folk.

3. Vad är panik för personen?

Panik är när folk skriker och drar i varandra. De är inte kontaktbara. De går in där de inte ska vara. Ett exempel som omnämns är Göteborgsbranden. Personen tycker att panik är ett starkt begrepp och vill hellre prata om chock i olika faser. Folk handlar, som djur, på instinkten och drar undan andra människor för att ta sig fram och slår andra på vägen ut. Det blir likt en blockad i hjärnan som lyfter fram detta.

Panik är ju när det riktigt skriks och slängs och dras.

För mig är det ju typ Göteborgsbranden. Det är panik.

Ja panik är ju när folk inte är kontaktbara. Går in där de inte ska va och drar och skriker.

Fråga: Du sa att panik är ett ganska starkt begrepp. Hur skulle du då beskriva det?

Svar: Jag drar mer paralleller till chock. ...det är mer ett tillstånd, olika chockfaser.

Panik är ju när du drar undan folk och ska först ut ur byggnaden. Slår folk på vägen ut kanske.

Fråga: Om du tänker dig någon panikslagen, som du sa som slår andra för att komma ut, vilka känslor tror du att de upplever då?

Svar: Det blir väl en blockad, den här instinkten vi har innerst inne, fly eller fäkt. Precis som djuren.

Fråga: Kan det sprida sig om en person får panik? Kan det sprida sig till övriga i gruppen?

Svar: Ja, det kan det säkert.

Annars kan paniken lätt sprida sig. Det har man ju hört och sett, i TV och tidningar.

Fråga: Tror du det finns någon speciell typ av människa som lättare drabbas av panik än andra?

Svar: Ja, som jag sa så är det ett helt spektra där, många olika individer. Många är ju väldigt känsliga. Det tror jag säkert.

Fråga: Tror du att du, med din typ av arbete, löper mindre risk än andra att drabbas av panik i samma situation?

Svar: Jag tror nästan det, att jag har lite lättare att tackla, till en viss gräns naturligtvis.

Bilaga C1 [b]

Intervjusammanställning - Räddningstjänsten: styrkeledare / brandmän

Styrkeledare/brandman 2

I. Inträffar panik?

Ja, det kan inträffa exempelvis i trapphus när människor utrymmer och det brinner i byggnaden.

Fråga: Vad tycker du om de nuvarande byggreglerna, tar de hänsyn till panik?

Svar: Nej, det tror jag inte att de gör.

2. Vilka åtgärder vidtar personen?

Inga åtgärder på olycksplatsen eftersom det ska lösas av annan personal. Personen förespråkar att man stannar eller åker tillbaka efteråt och visar sig för de drabbade. Att prata ut med dem utan att stressa.

Den här paniken som de får, vi kan ju göra rätt mycket åt den paniken på plats genom att diskutera och föra en konversation med dem helt enkelt.

Alltså när man dimensionerar brandskydd jag tycker ju att man ska dimensionera efter "worst case scenario" och worst case är väl om det utbryter panik.

3. Vad är panik för personen?

Det är när man vill rädda sig själv och drivs av en överlevnadsinstinkt. Samtidigt förlorar man medkänslan för andra människor vilket gör att man kan göra vad som helst för att rädda sig själv, inkluderat fysiskt våld.

Paniken kommer ofta i samband med eld vilket enligt intervjupersonen inte är konstigt eftersom människor av naturen är rädda för elden. En enskild person får oftast panik som därefter sprids till resten av gruppen som i sin tur förstärker effekten.

Det är svårt att se vem som kan drabbas av panik men vissa har en högre "tröskel" som till exempel beror på uppväxten personen haft. Intervjupersonen anser sig själv inte kunna drabbas av panik på grund av sitt yrke, erfarenheter och uppväxt.

Alltså man är ju rädd för elden ju. Det är ju normalt och vara det.

Den enskilde har nog panik tror jag men sen så blir man ju smittad av alla andra sen blir det liksom bara ringar på vattnet, sen är det igång.

[Kommentar om talade utrymningsmeddelanden]

Den behöver liksom inte stå och vråla "ut!" då kommer ju paniken.

...alltså den här försvinner mer eller mindre, den här medkänslan. Att man är så fokuserad på sig själv så att man kan gå över andra människor, man helt enkelt skiter i andra människor för att rädda sig själv. Man är sig själv närmst, så jag tror att den här grottmänniskan kommer tillbaks då.

Bilaga C1 [b]

Intervjusammanställning - Räddningstjänsten: styrkeledare / brandmän

Styrkeledare/brandman 3

I. Inträffar panik?

Det kan inträffa men personen har inte hittills upplevt panik enligt sin egen definition. Det är dock troligt att det kommer inträffa på fotbollsarenan eller annan typ av liknande objekt. Panik diskuteras inte inom den aktuella räddningstjänsten.

2. Vilka åtgärder vidtar personen?

Inga aktiva åtgärder.

Får man larm till en publik lokal så tänker inte jag "oj, undra om där är panik?" för där är inte panik jätteofta enligt den definitionen jag har, utan man utrymmer.

3. Vad är panik för personen?

Panik inträffar mest sannolikt i grupp (även om inte samtliga individer i gruppen har panik). Det yttrar sig som ett slags irrationellt beteende där människor bl a trampar ner varandra. Den utlösande faktorn är när något kraftigt oförutsett sker i kombination med att man inser att man inte kommer kunna reda ut situationen. Paniken är beroende av kunskapen personen innehar.

Panik för mig är liksom när det väljer ut folk genom ett trångt dörrhål, folk trampar ner varandra.

Panik är, då ska man agera väldigt irrationellt anser jag.

Ja, det blir någon form av masspsykos, alltså du trampar inte ner en annan människa om du är i chock men drabbas en hel mobb av panik då agerar man väldigt irrationellt.

Ja, det blir det ju när det är många människor, skulle någon ramla så inte fan stannar allihopa och reser en upp och sen fortsätter man springa, för mig är det panik.

Jag skulle vilja knyta paniken till kunskap. Alltså den rationelle, påläste människan får väl inte panik av normal brand men vet man inte hur man ska agera ligger väl paniken nära till hands och man handlar irrationellt.

Om man säger publik lokal så kan jag tänka mig också att även om inte varje individ har samma grad av panik så kan man ju inte stanna liksom en mobb och säga "nej men stopp, det här kan jag, vi springer inte nu utan nu går vi lugnt och försiktigt ut så kommer det här reda sig" utan då får man liksom följa flödet så att säga.

Fråga: Vad är ett irrationellt handlande?

Svar: Ja, det är när man går ut i ett rökfyllt trapphus, det gör man ju inte, och så drar man två andetag och tänker att "det här smakade inte så gott ju" men så ändå fortsätter man, då har man någon form av paniksituation.

Bilaga C1 [b]

Intervjusammanställning - Räddningstjänsten: styrkeledare / brandmän

Styrkeledare/brandman 4

I. Inträffar panik?

Ja, panik uppstår vid utrymningsituationer när folk förstår att det brinner. Antingen så att de ser själva branden eller när de hör utrymningslarmet.

Får du rökfyllt i en affär så kommer det att utbryta panik, troligtvis.

Är det folk i närheten, de börjar märka att det kommer rök eller något sånt, då tror jag de får panik där. Men om det är i en affärslokal och det är folk i andra delar så tror jag paniken kommer när de hör att det ska utrymmas på högtalarna.

...på det stora hela så tror jag det är när ljudet kommer i högtalarna att de ska utrymma. Sen är det kanske beroende på vad de säger. Säger de att det ska utrymmas på grund av brand då kanske folk får panik snabbare än att man ber dem vänligt lämna affärslokalen. Så jag tror det spelar också roll vad man säger i de här högtalarna.

Jag hade undvikit att säga att det brinner eller att vi har rökutveckling. Sådana ord man förknippar med fara hade jag försökt undvika. ...utrymma är kanske fel ord att använda också, för det kanske är många som förknippar det med att nu brinner det.

...sirener och allt sånt väsen, det ska man också undvika, kanske, men eventuellt är det kanske också något som skrämmer upp dem, att det börjar tuta fruktansvärt.

...men jag kan tänka mig att typ det här brandvarnarljudet kan också skrämma upp folk lite grann.

2. Vilka åtgärder vidtar personen?

Försöker tala lugnande till folk på olycksplatsen.

...om jag har möjligheten så givetvis försöker man ju kanske gå fram och prata med folk och lugna ner dem och berätta vad som har hänt och vad som kommer hända.

3. Vad är panik för personen?

När folk inte vet vad de ska göra utan bara springer omkring. Intervjupersonen själv löper mindre risk än andra att drabbas av panik på grund av sitt yrke.

Jag själv har kanske inte varit med om någon sån jättebrand man läst om i tidningen. Med mycket folk som springer runt och sånt.

Fråga: Vad tycker du panik är? Alltså, vad får du för tankar?

Svar: Det är väl lite grann att man vet inte riktigt vad man ska göra, var ska man bli av. Det är väl lite grann det här att man inte har koll på läget så att säga.

Fråga: Om du tänker dig en människa som drabbas av panik, vilka känslor tror du den personen upplever då?

Svar: Ja, det kan va hjälplöshet. Tillbaka till lite det där med att man vet inte var man ska bli av, vad man ska göra.

Bilaga C1 [b]

Intervjusammanställning - Räddningstjänsten: styrkeledare / brandmän

Styrkeledare/brandman 5

I. Inträffar panik?

Ja. Panik är något som uppstår när folk inser att det brinner eller när de hör ett uppstressande utrymningslarm, exempelvis en siren. Det är ett stort problem när folk agerar fel vid en utrymning och dessa misstag gör folk i paniksituationer. Ser folk en väldigt tydlig brand eller kraftig rökutveckling så uppstår panik som är svår att förhindra.

Fråga: I media hör man ibland talas om att panik har uppstått vid bränder. Du som har varit på plats, hur väl tycker du att medias bild stämmer överens med vad du själv har upplevt?

Svar: Jo, men det stämmer nog rätt bra. Vi åker ut och har som en arbetsuppgift att försöka lägga ett lugn på det och ser det som en primär uppgift att dämpa det här, paniken.

...så att det är absolut ett problem [paniken].

[Diskussion kring en drunkningsolycka som personen varit med på]

Fråga: Skulle du säga att det var panik då?

Svar: Absolut.

Fråga: Vid en del ställen har man tagit hänsyn till att panik kan uppstå och dimensionerat brandskyddet efter det. Vad är din syn på att man gör så?

Svar: Det känns ju väldigt genomtänkt. Alltså det är det som är problemet, att folk agerar fel. En olycka är alltid liten i början och ofta så är det misstag man gör i paniksituationer, man tar fel beslut, och kan man då undanröja de här felbesluten genom utbildning, genom att göra det lättare att utrymma och allting sånt, det är jättestpositivt.

[Diskussion kring om folk ska få veta vad som har hänt via ett talat utrymningsmeddelande]

Fråga: Om man då inte gör det utan bara har en siren, kan det orsaka panik eller stressa upp folk?

Svar: Ja, jag tror det, absolut.

Fråga: Tror du att man skulle kunna orsaka panik genom ett dåligt utrymningslarm?

Svar: Ja, genom ett dåligt sätt att larma så tror jag nog att det skulle man kunna göra. Sen naturligtvis handlar det om vad det är för något. Jag menar ser man att det blir rökfullt framme, typ på en teater, att hela scenen, att det börjar rulla, och kommer rök ut och så, så är det ju svårt att undvika panik hur lugnt man än pratar.

2. Vilka åtgärder vidtar personen?

Agerar lugnande på skadeplatser. Arbetar förebyggande med att informera folk om hur de ska bete sig för om man vet vad man ska göra kan man undvika panik.

Det är ju det vi jobbar mycket med, i förebyggande, att ta bort paniksituationerna, att få folk utbildade och handlingskraftiga istället för handlingsförlamade.

Fråga: Hur gör ni då för att bemöta det här?

Svar: Genom att bemöta det här på ett lugnt sätt. Genom att inte själv forcera något.

Fråga: Du sa att ni arbetar med förebyggande. Hur menar du då?

Svar: Vi är ute i båda skolor och gör hembesök och utbildar människor i att bli lite redigare själv. Att istället för att handla i panik så med utbildning och kunskap och med vetskap om vad man ska göra och att man gör rätt saker, slippa den här paniken.

3. Vad är panik för personen?

Panik är en ren överlevnadsinstinkt där man blir helt fokuserad på att rädda sig själv och sina närmaste. De innersta känslorna kommer fram. Paniken yttrar sig i att folk springer på varandra för att komma ifrån platsen och det blir trängsel. När folk inser att det är en verklig brand uppstår paniken. Personen själv löper mindre risk att drabbas av panik på grund av sin bakgrund som brandman.

Bilaga C1 [b]

Intervjusammanställning - Räddningstjänsten: styrkeledare / brandmän

Fråga: Hur yttrade det sig? [paniken]

Svar: Den ena läraren var helt uppriven [vid en drunkningsolycka], och grät och så här, och tyckte att hon kunde inte leva upp och tyckte att hon skulle va en förebild och ta hand om de andra eleverna. Och hon kunde inte leva upp till detta. ...och då är det verkligen de innersta känslorna som tar överhanden över allting annat.

Men naturligtvis, skulle det komma ut rök över scenen på en teater så kommer ju paniken att komma där.

Fråga: När folk liksom förstår att det brinner på riktigt?

Svar: Ja.

Fråga: Hur skulle det se ut, om man säger så, när folk får panik?

Svar: Ja, då står man väl sig själv närmast, och kanske sina allra närmaste. Och då blir det väl att man springer på varandra, man ser till att komma därifrån. Och gärna att det klumpar ihop sig. Och den starke överlever.

Fråga: Vilka känslor tror du det är som driver detta?

Svar: Hos personerna som sitter där? Jag tror det är ren överlevnadsinstinkt. Och, ja, att det blir helt enkelt att se till att rädda sig själv, och kanske sina allra närmaste.

Fråga: Tror du att du, med din bakgrund som brandman, löper mindre risk att drabbas av panik?

Svar: Jag kan nog vara bekvämare än många och kanske tänka mer kreativt.

Bilaga C1 [b]

Intervjusammanställning - Räddningstjänsten: styrkeledare / brandmän

Styrkeledare/brandman 6

I. Inträffar panik?

Ja men det diskuteras inte inom den aktuella räddningstjänsten. Ett exempel på när panik inträffat är diskoteksbranden i Göteborg.

Backabranden i Göteborg: där man bara trycker, allting bara eskalerar, människor ligger, man ser människor som ligger, då tror jag man hamnar riktigt i panik.

2. Vilka åtgärder vidtar personen?

Inga direkta åtgärder för att förebygga panik. Förbereder sin personal på livräddning "den primära uppgiften". Bra att vidta tekniska lösningar för att "bygga bort" utrymningsproblem men det handlar även till stor del om människans kunskap kring området (dock ej själv inblandad i projektering).

3. Vad är panik för personen?

Människor som handlar irrationellt, inte lyssnar/lyder, handlar i egen sak. Intervjupersonen uppfattar sig själv som en lugn människa som istället för att "skruva upp sig" försöker lugna andra omkring sig. Om man själv "skruvar upp sig" kommer de drabbade att märka det och man förlorar förtroendet.

Panik är en stigande oroskänsla man har i kroppen. Det drabbar nog mer så kallade "tar det som det kommer"-människor än de som är mer av den eftertänksamma typen. Ålder har även betydelse genom livserfarenheten där yngre personer löper större risk att drabbas av panik. Personen bedömer även att panik lätt kan sprida sig till andra människor i en sådan situation.

Människor har panik när de flyr från en fastighet som är drabbad av exempelvis brand.

...att man springer huller om buller, liksom inte lyssnar på hänvisningar som vi gör, som att samlas där borta utan man försöker springa in igen.

Det är väl lite irrationell handling av en människa som hamnar i panik och det kan man väl uppleva ibland.

...visst, situationen kan ändras, den kanske inte ser ut så när du kommer ut i korridoren, den vägen som du tänkt har dig. Det kan jag mycket väl tänka mig, då hade jag nog själv också kommit till den situationen att man hade börjat känna panik. Om man nu kallar det panik, att oron i kroppen stiger.

En människa som uppträder lugnt och som är i sinnet, kanske lite sådär eftertänksam och så, tror jag har större chans att klara av en sådan situation än en människa som bara kastar sig huvudstöp jag vet inte vad en sådan människa kallas egentligen men lite "tar det som det kommer".

Fråga: har du någon uppfattning när man drabbas av panik?

Svar: jag tror när man tappar kontrollen.

...det kanske är den största gruppen om man ser det så, som bildar proppar och folksamlingar som försvårar en utrymning.

Följdfråga: Men är de också drabbade av panik i en sådan situation?

Svar: Det skulle jag tro att det är.

...jag tror: börjar man visa känslor, om man nu pratar känslor som panik, så tror jag det är lätt att det sprider över sig till andra människor i samma rum. Att man ser, målar upp samma bild.

C²

Sammanställningar av intervjuerna ur gruppen brandskyddskonsulter.

Sammanställningarna redovisas med åsikterna kring studiens huvudtema, illustrerade med citat från intervjupersonerna.

Bilaga C2

Intervjusammanställning - Brandskyddskonsulter

Brandskyddskonsult I

I. Inträffar panik?

Ja, det kan inträffa och troligtvis inträffar det utan större svårigheter.

Många får ju panik av att stå i en tunnelbana, det är bara för att det är mycket folk. Man känner inte att man är fri att gå i den takt man vill och röra sig dit man vill.

Skulle man ställa sig i ett enda led och gå i jämntakt så kan man ju tömma en lokal ganska snabbt men det är ju inte så en utrymning funkar.

Jag tror definitivt att du med ett felaktigt beteende kan trigga igång en ganska primitiv respons från resten av folkmassan.

2. Vilka åtgärder vidtar personen?

Det är inte enbart det tekniska brandskyddet som avgör säkerheten. Det är till stor del även människorna i den befintliga miljön som är den avgörande faktorn, d v s att utbildning är viktigt. Talade utrymningsmeddelanden är att föredra men med rätt information som går ut annars kan det bidra till en mer negativ situation än i utgångsläget.

Schabloner har ju en tendens till att utgöra en miniminivå. Det var längesedan man såg en schablon som gav än högre säkerhet än det faktiskt var nödvändigt.

...desinformation kan vara mer stressande än information, man måste bara lägga fram den på ett bra sätt.

...och någon riktig klåpare skulle välja att formulera det som ska sägas i utrymningslarmet, då kan det säkert bidra [till panik]... man tenderar ju ändå att lyssna på det som sägs.

3. Vad är panik för personen?

Mycket människor, trångt och begränsning av människors rörelsemönster/valmöjligheter (både mentalt och fysiskt) kan bidra till panik. Ofta är det många mindre faktorer som bidrar till att det sammantaget blir en paniksituation.

Den som är mest "ovan" vid situationen kommer drabbas av panik först, dock kan alla drabbas. Panik sprider sig mycket lätt och yttrar sig negativt mot sin omgivning. Människorna som drabbats bryr sig inte om varandra utan kan trampa på och slå varandra för att kunna fly platsen. Under själva paniken slutar man tänka/resonera och agerar ytterst instinktivt.

...begränsa människors rörelsefrihet, oavsett om den är mental eller fysisk, tror jag genererar visst mått av stress.

Alltså panik är ju en ytterst smittsam åkomma.

Lite grann det här flyktbeteendet som man kan se hos en flock med "vad som helst", gnuer på savannen. Får en panik, får alla panik.

Är det mörkt och trångt och krångligt och komplicerat redan under normala förhållanden så kommer nog säkert paniken att bli både större och komma tidigare i förloppet än om du hade haft bättre förutsättningar.

Fråga: Vad är det här för antipanikbelysning du pratar om? Hur funkar det? Vad är det för någonting?

Svar: Det är bara ett ord som folk slänger ur sig ibland när vi diskuterar nödbelysning...

Bilaga C2

Intervjusammanställning - Brandskyddskonsulter

Brandskyddskonsult 2

I. Inträffar panik?

Ja, det kan inträffa t ex i varuhus eller andra utrymmen med mycket folk som ska utrymma.

I varuhus kan exempelvis ett talat utrymningslarm fungera genom att man i en lugn röst talar om att: lämna kundvagnen, gå till närmaste utrymningsväg. Bara det gör att panik inte utlöser på samma sätt som att man bara talar om: brandlarm utlöst, utrym lokalen.

Fråga: Alltså ett felaktigt formulerat meddelande skulle kunna skapa panik då?

Svar: Ja!

...som jag sa innan: fungerar inte nödbelysningen i en lokal när brand utbryter, till exempel, då är det ju lätt att det blir panik. Öppnas inte, får man inte upp en enda nöddörr om man har tre i lokalen så uppstår ju lätt panik.

2. Vilka åtgärder vidtar personen?

Ökad användning av talade utrymningsmeddelanden och bredare dörrar. Även mer tillsyner och kontroller kan förebygga panik (genom att all teknisk utrustning fungerar).

Fråga: Tar du några andra åtgärder än att förespråka talat meddelande?

Svar: Framförallt också att dörrar öppnas på rätt sätt.

Fråga: Så du tror lite att genom bättre tillsyn och kontroller och så, så att allting funkar, kan man förebygga paniken?

Svar: Ja, oerhört viktigt, jag tror det är en förutsättning.

3. Vad är panik för personen?

När personer agerar förvirrat och tar ogenomtänkta beslut. Intervjupersonen drabbas troligtvis inte själv av panik men tror i övrigt att vem som helst kan drabbas av det.

Fråga: När du säger panik, vad tänker du på då?

Svar: Att man handlar på ett sätt som inte är organiserat, man har ingen organiserad tanke, man handlar ursprungslöst och jag tror att i panik är man egoistisk.

Fråga: Hur skulle det här [paniken] yttra sig, alltså vad finns det för kännetecken som man kan utifrån se på folk om de är panikslagna?

Svar: Jag tror att de är förvirrade och man ser att de tänker inte logiskt. Det finns till och med människor som springer åt fel håll ju...

...men jag tror nog att när det gäller brand- och utrymningslarm idag så handlar jag väl kanske rätt rutinmässigt för jag jobbar med det.

Bilaga C2

Intervjusammanställning - Brandskyddskonsulter

Brandskyddskonsult 3

I. Inträffar panik?

Ja men inte direkt när man hör utrymningslarmet utan det inträffar senare när man inser att det brinner på riktigt. I början av utrymningsförloppet kan man handla rationellt och göra som man ska men om man inte känner att det ger resultat så kan man drabbas av panik efter ett tag, exempelvis när man känner att man inte kommer ut.

...Nej, jag tror inte det är det som skapar panik utan det är nog händelsen senare, när man ser andra utrymma eller ser rök eller så. Då har man ju inte tagit in det budskapet som kom tidigare då och då kan man nog greppas av panik.

Fråga: Innan sa du att du trodde paniken kunde uppstå när man ser andra utrymma eller man ser rök eller något sådant. Tror du att det är när man inser att något har hänt på riktigt som det kommer?

Svar: Det är då det kommer ja.

Fråga: Du sa i början här om panik med irrationellt beteende, om man då handlar ganska redigt under själva utrymningen, när kommer då det här irrationella beteendet?

Svar: Alltså det kan ju komma om man, det beror ju lite grann på vilken status man är i, hur länge man har tålamod att vara rationell och redig och man ser resultat av det man gör. Har du långa utrymningsvägar så tar det tid innan du ser att du är ute och då tror jag att det är lättare att gripas av panik. Man kanske har förmåga att ta ett initiativ eller två initiativ att ta sig ut men när det då börjar bli tre och fyra så tar tålamodet slut och tiden kommer ikapp en och då kommer det.

2. Vilka åtgärder vidtar personen?

Personen brukar försöka få till lösningar som går utöver regelverket för att utrymningen ska gå lättare. Det är viktigt med tydlighet för att folk ska veta var de ska gå, tydliga skyltar och personal som instruerar kunderna.

Människor i panik behöver handledning. Sen är det inte säkert att de kan ta till sig handledningen. Men kan man hjälpa dem på vägen med tydliga skyltar... De kan inte ta in så mycket information heller. Nu spånar jag men är det i ett varuhus så är det kanske personal som är klar och tydlig, redig, pekar och är liksom entydiga: här ska du gå ut. Det kan då underlätta för dem.

Fråga: Då underlättar det utrymningen?

Svar: Ja, utrymningen och för den enskilde personen att komma ut även om den personen har drabbats av panik.

Fråga: I ditt arbete; tar du hänsyn till panik eller förhindra panik där?

Svar: Ja det gör jag. Alltså man kan ju planera utrymning och uppfylla regelboken men man kanske kan tycka att man ändrar ändå. Man räknar gångavstånd och så men ska man gå åt samma håll för att utrymma? Det är inte logiskt. Ser man en brand så försöker man ju gå åt andra hållet, man vill ju ge sig ifrån den. Då försöker jag påverka och få till andra vägar ut.

3. Vad är panik för personen?

Panik är en akut grad av stress som kan uppstå när man inte vet hur man ska agera. Det leder till att folk handlar irrationellt och inte kan ta till sig information som ges till dem, exempelvis var de ska gå. Intervjupersonen tror inte att det finns någon speciell typ av människor som drabbas av panik utan att det beror mer på dagsform. Panik är även något som sprids likt en smitta i en grupp av människor.

För mig är panik en intensiv grad av stress. En akut stress som bygger på att man kanske inte vet hur man ska göra och var man ska ta vägen.

Stressade kan vi va i många situationer men när det gäller panik så kan det till och med gå till irrationella beteenden. Som jag sa så är det kanske svårt att styra personen för det är fullständig kaos.

Fråga: Hur skulle det här yttra sig fysiskt, den här akuta stressen?

Svar: Alltså du har ögon som står rätt ut. Säger du någonting till den personen så kan det va som att det inte går fram, när inte fram till den personen. I och med att man inte når fram så kan man inte styra den riktigt heller.

Bilaga C2

Intervjusammanställning - Brandskyddskonsulter

Fråga: *Tror du det finns någon speciellt typ av människor som lättare drabbas av panik än andra?*

Svar: *Nä, det tror jag handlar mer om i vilken psykisk status man är i just då.*

Fråga: *Tror du att du löper mindre risk att drabbas av panik i samma situation på grund av din bakgrund inom räddningstjänsten och åka operativt?*

Svar: *...Jag har ju mer kunskaper än andra så jag tror nog att det tar lite längre tid innan jag drabbas av panik.*

Fråga: *I en grupp människor; om någon drabbas av panik, hur tror du det påverkar resten av gruppen?*

Svar: *Det spiller över. Ja absolut, om det är en som dras igång så drar den med sig flera.*

Fråga: *Så det sprider sig liksom till andra?*

Svar: *Ja, det smittar.*

Bilaga C2

Intervjusammanställning - Brandskyddskonsulter

Brandskyddskonsult 4

I. Inträffar panik?

Ja, där det finns mycket folk på en liten yta så som fartyg, biografen och teatrar. Ett historiskt exempel som personen kommer på är diskoteksbranden i Göteborg.

2. Vilka åtgärder vidtar personen?

Intervjupersonen försöker hålla utrymningsvägar fria i så stor utsträckning som möjligt. Det påpekas starkt att det "bara" gäller rekommendationer och inte krav. En sådan rekommendation som personen ofta ger är att installera fasta släcksystem, antingen generella eller så kallade punktskydd.

Talade utrymningsmeddelanden kan ge varierande effekt men kommer troligtvis minska risken för panik. Informationen bör begränsas till vad man ska göra och inte nödvändigtvis inkludera vad som har inträffat.

Fråga: Vad tror du om talade utrymningsmeddelanden jämfört med akustiska larm, ringklockor?

Svar: Kan vara både och faktiskt. Kan inge lugn beroende på vad det är för röst naturligtvis, och hur den hörs. Samtidigt kan det då också bli fel, att man uppfattar det som att det inte är någon fara utan "jag kan lugnt gå kvar".

Jag tror man kan minska paniken. En klocka som står och skraller eller en siren som tjuvar det är höjer pulsen på alla än en röst som går in och säger att "jag vill att ni utrymmer" eller vad den nu säger för något.

[Diskussion kring vilken information som bör finnas med i ett talat utrymningsmeddelande]

Fråga: Bör man nämna att det brinner då?

Svar: Nej, det tycker jag att det finns ingen anledning till.

3. Vad är panik för personen?

Panik inträffar på att man vill ut ur en lokal så fort som möjligt med rädsla för att bli skadad. Det yttrar sig hysteriskt med människor som springer ostrukturerat och själva paniken "smittar" över till andra människor i gruppen. Antagligen kan alla drabbas av panik men intervjupersonen kommer troligtvis inte att drabbas av panik i första taget på yrkesvalet.

Skrik och folk som rusar runt rent hysteriskt och vet inte riktigt var de ska hän och alla ska ut i samma dörrhål samtidigt, så ser paniken ut för mig.

Är det en brand så kan det ju vara att det syns ingenting, man bara går ut när det larmar sen helt plötsligt så börjar det komma rök och sen bygger röken på sen kanske du ser flammor och sånt här, det är då paniken kommer.

Sen kan det ju vara andra människor som drar ner andra så det blir en kedjereaktion. Folk börjar skrika och springa runt, liksom smitta av sig. Hade alla kunnat behålla lugnet så hade det ju inte blivit någon panik, det hade inte blivit några problem att utrymma eller någonting sånt där. Det är en perfekt värld och den lever vi inte i.

Ja, det gör det nog, jag vet ju kanske hur jag ska ta mig ut och hur jag ska bete mig. Så därför kanske jag kan bibehålla mitt lugn, inte hela tiden men kanske längre.

Bilaga C2

Intervjusammanställning - Brandskyddskonsulter

Brandskyddskonsult 5

I. Inträffar panik?

Vid utrymning kan det uppstå "felaktiga" beteenden som försvårar utrymningen. Panik är ett starkt begrepp och riktig panik uppstår vid mer extrema situationer. Akustiska utrymningslarm kan skapa dessa felaktiga beteenden genom att de är otydliga. Panik uppstår lättare hos folk om de inte känner till stället de är på.

Så länge folk inte ser nånting, så att säga, så de inte ser någon rök eller någon brand, då kan det nog gå ganska lugnt till.

Fråga: Om folk ser rök då, hur tror du det kommer gå till då?

Svar: Då tror jag det kommer bli ganska mycket felaktiga beteenden. Sen om det blir panik är en annan sak men det blir nog mycket felaktiga beteenden, det tror jag.

Många blir ju så. Bara de hör en sån där klocka så finns det ju folk som fryser till is, och inte vet vad de ska göra även om de visste det två sekunder innan klockan satte igång.

Fråga: Om det [felaktigt utrymningsbeteende] drabbar fler än den personen, skulle det då kunna skapa en paniksituation tror du?

Svar: Det är inte helt omöjligt. Då skulle vi... fast panik, jag tycker panik är ett starkt ord... Det kan jag förstå att på Estonia till exempel, där var det panik. Och likadant på den här Station Night Club i USA, där folk satt i dörrarna, där kan vi snacka panik.

Fråga: I relation till panik, vad anser du om talade utrymningsmeddelanden?

Svar: Dels är det mycket klarare och sen är det inte fullt lika stressande som en metallklocka eller en elektronisk siren.

Fråga: På vilket sätt är det inte lika stressande?

Svar: En klocka eller en siren, det är kanske inte alla som uppfattar det utan det är ju så mycket andra ljud så man kanske inte vet vad det är. Då börjar folk att fundera och då tror jag att det är större risk för de här felaktiga beteendena.

Sen kan alla drabbas av panik om man är på ett ställe där man sällan har varit eller inte vet hur det ser ut eller var man ska ta vägen beroende på vad som har hänt.

2. Vilka åtgärder vidtar personen?

Inga.

Fråga: Tar du hänsyn till panik i ditt arbete på något sätt?

Svar: Nej, det ska jag inte påstå att jag gör.

3. Vad är panik för personen?

När folk uppvisar ett beteende som inte är bra för utrymningen. Exempelvis frysa till is, springa omkring, gapa och skrika. Framför allt är det panik när många människor drabbas av detta samtidigt. Panik är något som sprider sig likt en smitta i en grupp av människor.

Fråga: Vad tycker du är ett felaktigt beteende då?

Svar: Det här med att man till exempel försöker ta den vägen man alltid brukar ta. Eller man ska springa och hämta sina kläder. Man blir struts, så att säga. Man kör ner huvudet i sanden så ser man ingenting och då finns det inte.

Fråga: Vad tänker du på när jag säger panik?

Svar: Det är när det slår totalt slint i huvudet, inte bara på en utan på i stort sett de flesta. Då tycker jag att vi snacka panik. Sen kan ju naturligtvis en person drabbas av panik men panik för mig är när många drabbas, om vi säger så.

Fråga: Hur yttrar sig det här då?

Svar: Oj, det finns det inget bra svar på. Det kan ju va allt från de här som fryser till is till de här som springer överallt till de här som gapar och skriker en massa om att hoppa och allt möjligt.

Fråga: Om en person blir panikslagen, hur skulle det kunna påverka den gruppen av människor som är med då?

Svar: Det smittar.

Bilaga C2

Intervjusammanställning - Brandskyddskonsulter

Brandskyddskonsult 6

I. Inträffar panik?

Kan inträffa men troligtvis inte eller väldigt sällan. Människor handlar relativt rationellt i många situationer. Ett exempel på panik som omnämndes var diskoteksbranden i Göteborg.

Klart man måste ta hänsyn till panik men jag tror att man tar för mycket hänsyn till det i de flesta byggnader. Jag tror inte panik uppkommer på det sättet hela tiden.

Jag vet inte hur många gånger det har uppstått panik. I Sverige så känns det som att det är Göteborgsbranden på grund av att det inte fanns riktigt vettiga vägar att gå.

2. Vilka åtgärder vidtar personen?

Personen anser att man generellt sett tar för mycket hänsyn till panik. Följer man dagens byggregler ska man inte behöva ta hänsyn till panik.

Jag tror inte man behöver dimensionera så jättemycket som man gör för panik.

Om människorna ser att de har vettiga vägar att gå ut så tror jag inte de drabbas av panik, man är rätt så rationell till slut ändå.

Det är ingen som drabbas liksom av kritiska förhållanden på någon vettig tid så man har tid på sig att fatta sina rationella beslut innan det är kört.

[Diskussion kring talade utrymningsmeddelanden]

Fråga: Hur tror du folk reagerar när de hör det?

Svar: De reagerar ju inte alls först...och det behöver man inte göra i ett köpcentrum för där kan man stå en halvtimme innan det händer någonting.

Fråga: Vad tycker du om talade utrymningsmeddelanden?

Svar: Det tycker jag är fantastiskt överdrivet så som det är just nu.

3. Vad är panik för personen?

Panik inträffar när många människor vill ta sig ut och det blir trångt varpå de börjar klättra på varandra för att ta sig själva i säkerhet. Det är rädslan för döden som driver de panikslagna individerna. Det sprider sig i form av ökad känslighet och oro i gruppen eftersom individerna oftast inte vet vad de ska göra och då följer övriga i gruppen. Paniken "smittar" dock inte andra likt en sjukdom.

Alla människor kan drabbas av panik när man inte vet hur man ska göra för att "lösa livet", som intervjupersonen formulerar det. När man inte kan tänka rationellt och vet hur man ska ta sig ur situationen kan panik utlösas. Man kan dock vara mer eller mindre tränad att motstå det under en viss tid. Intervjupersonen anser sig inte kunna drabbas av panik på grund av sin gedigna kunskap kring byggnaders utformning.

Fråga: Vad är panik för dig?

Svar: Det är när folk klättrar liksom över varandra, man springer ner folk och när man bara ser till sig själv, springer över någon annan och ska ut först.

[Diskussion kring vad panik är]

När man inte kan liksom tänka rationellt och se hur man ska ta sig ur situationen då är man mer eller mindre åt det hållet.

[Diskussion kring vem som kan drabbas av panik]

Just kan jag tänka mig att det är en fantastisk skillnad mellan en brandman och en 14 årig tjej.

Utrymningspanik tror jag inte jag kan drabbas av sådär, jag vet ju lite för mycket om byggnader för att det ska vara så.

Bilaga C2

Intervjusammanställning - Brandskyddskonsulter

Brandskyddskonsult 7

I. Inträffar panik?

Ja, panik inträffar men personen har aldrig själv upplevt en sådan situation. Vissa som upplever panik kan bli aggressiva eller apatiska men intervjupersonen hävdar också att de trots detta troligtvis uppvisar ett rätt så rationellt beteende. Exempel på situationer där panik har inträffat är diskoteksbranden i Göteborg, Estonia och Scandinavian Star.

Det jag kan tänka mig det är ju liksom en bild utav att folk ska ut via en utrymningsväg eller någonting det är trångt och jäkligt och du har någon som mer eller mindre börjar slå sig fram. Samtidigt tror jag i och för sig att folk är nog ganska rationella i en sådan situation trots allt.

[Diskussion kring händelser där panik uppkommit]

Jag kan nog tänka mig tre händelser i alla fall och det är väl diskoteksbranden i Göteborg..., Estonia, när det hände, och Scandinavian Star, det är väl de tre jag kan tänka mig absolut.

2. Vilka åtgärder vidtar personen?

Inget aktivt arbete med panik men personen anser sig förebygga det indirekt genom s k "klassiska knep" (skapa bra utrymningsförhållanden och informera nyttjarna av byggnaden, i kombination med goda tekniska lösningar).

Intervjupersonen anser inte bara tekniska lösningar vara viktigast i brandskyddet. Det är oftast den mänskliga faktorn som är begränsande och som genom ett felaktigt agerande kan skapa paniksituationer, d v s utbildning av personal är en av de viktigaste åtgärderna i att förebygga panik.

I talade utrymningsmeddelanden bör själva händelsen som inträffat nämnas för att människorna i byggnaden ska kunna ta bättre beslut och det kommer troligtvis inte att skapa en paniksituation.

Personalen som jobbar på sådana här ställen, typ samlingslokaler, pubar och den typen av verksamhet. Att man verkligen har en bra organisation för det, att få ut tydliga meddelanden, att agera så att säga. Det är väl den biten som jag tror man kanske bör jobba mer för idag.

Man försöker ju få, det som jag sa i början där, de där klassiska bitarna med att få bra utrymning, framför allt trycka på att personalen som jobbar, framför allt nyanställda, är uppdaterade.

3. Vad är panik för personen?

Panik är när mycket folk är samlade på en liten yta och trängsel uppstår i kombination med att en hotfull situation, t ex brand. Människorna saknar alternativ för att lösa situationen varpå vissa kan bli aggressiva eller apatiska, de kan börja slåss för att ta sig ut.

När stressnivån nått så högt att panik uppstått kommer det spridas till resten av gruppen. Den utlösande faktorn för paniken är att situationen förvärras snabbare än personerna kan förutsäga.

Ju mer överrumplad du blir eller liknande, ...då kan du ju ta mer irrationella beslut så att säga.

[Diskussion kring när panik inträffar]

Inbillar mig att det skulle kunna vara en variant [av panik] när du liksom, ...kommer du fel eller kommer du i en återvändsgång, rökfylld, ja det blir ju liksom svårare för den här människan att tolka situationen så att säga då, eller hitta alternativ.

Panik det är nog tillbaks till det jag tror är när du själv inte kan tolka situationen och inte ser alternativ eller möjligheter så att säga utan du är lite instängd i ett hörn...

En del kan säkert bli aggressiva, andra kan väl bli apatiska kanske och upprivna.

Bilaga C2

Intervjusammanställning - Brandskyddskonsulter

Brandskyddskonsult 8

I. Inträffar panik?

Ja, vid speciella situationer. Panik inträffar inte enbart för att utrymning sker utan kräver även andra omständigheter så som trängsel, värme, dödsångest, insikt i att man inte kan komma ut m m.

Står man under ett brandgaslager som man ser är på väg ner från taket, kraftig röklukt, elektriciteten ger upp, man ser inte tydligt var man ska hän någonstans, där är hinder i utrymningen, det börjar bli bråkigt, då har vi panik.

2. Vilka åtgärder vidtar personen?

Personen tycker att befintliga byggregler tar tillräcklig hänsyn till detta och gör därför inget utöver dessa.

3. Vad är panik för personen?

Att handla irrationellt. Intervjupersonen anser att alla kan drabbas av panik men främst mindre människor drabbas av det p g a fysiska omständigheter (erfarenhet och ålder spelar även roll).

C³

Sammanställningar av intervjuerna ur gruppen allmänheten.

Sammanställningarna redovisas med åsikterna kring studiens huvudteman, illustrerade med citat från intervjupersonerna.

Bilaga C3

Intervjusammanställning - Allmänheten

Person från allmänheten I

I. Inträffar panik?

Panik är något som lätt inträffar vid bränder. Det som kan orsaka panik är om folk ser en brand eller de hör att det brinner i ett talat utrymningsmeddelande. Därför bör man undvika att säga det.

Fråga: Skulle en brand kunna orsaka panik?

Svar: Absolut.

[Diskussion kring ett talat utrymningsmeddelande som finns på arbetsplatsen]

Det säger inte att det har börjat brinna i varuhuset

Fråga: Vad tycker du om det då?

Svar: Det första ordet som dyker upp på mina läppar är panik. Om det ropar att det har börjat brinna i varuhuset skulle nog folk få panik. Så det är bra för att undvika paniksituationer, att folk rusar mot utgångarna och agerar irrationellt.

Fråga: Skulle folk kunna få panik om de ser en brand?

Svar: Ja.

Fråga: Skulle du kunna ge exempel på en situation där det utbröt panik?

Svar: Jag har inte varit med om det personligen men däremot det här med att det började brinna på ett disco i Göteborg exempelvis, är ett exempel på panik.

2. Vad är panik för personen?

Människor i panik handlar egoistiskt och irrationellt. Man tänker på sig själv i första hand och drivs av instinkt och tänker inte på andra människor. Panik kan utlösas av att man upplever en fara för sitt eget liv och man ser ingen utväg.

När man drabbas av panik glömmer man saker man tidigare visste, exempelvis var utrymningsvägarna är och hur man ska agera. Panik kan även väldigt lätt sprida sig mellan människor eftersom människan är ett flockdjur.

Människor med hög stresstålighet som vet hur man ska agera vid en brand har svårare för att drabbas av panik än andra. Personen själv är ett exempel på en sådan här människa.

Fråga: Om jag säger panik, vad tänker du på då?

Svar: Alltså jag tänker just på det, att människor agerar egoistiskt och irrationellt. Och djurinstinkten lite, alltså instinktivt. Man tänker inte efter, man handlar först, enligt instinkten.

Fråga: Hur handlar man då? Hur yttrar det här sig?

Svar: Man agerar utifrån sig själv först. Om man inte har nära och kära, barn brukar vara något som kommer i första hand. Mammor i synnerhet. Att man tänker på sina egna och gärna springer omkull folk och tänker inte på andra på samma sätt som man kanske gör i vardagen.

Fråga: När tror du man drabbas av panik?

Svar: När ens eget liv står på spel. När det händer något i vardagen som man inte är van vid, något oväntat...när man känner sig inträngd och inte ser en utväg.

Fråga: Det du sa nu, om man skulle tillämpa det på en utrymningsituation, hur skulle det se ut då?

Svar: Att man springer omkull varandra, alltså att man kanske springer tillbaka in, man vet inte riktigt vart man är på väg någonstans.

Om vi tar en utrymningsituation där det börjar brinna... Om man i vanliga fall går runt och tänker att man har koll på utrymnings skyltar och vet vad man ska göra... Får man panik så vet man inte det längre.

Fråga: Vad är det då som gör att man får panik?

Svar: Just det här att du inte är beredd på det. Det är något som kommer otroligt plötsligt och det är inte någonting som tillhör din vardag.

Bilaga C3

Intervjusammanställning - Allmänheten

Fråga: Hur skulle det här påverka en grupp av människor om en person ser att det brinner och får panik?

Svar: Vi är ett flockdjur, så man påverkar de andra på samma sätt som man själv agerar, skulle jag kunna tänka mig. Så om en får panik så får många panik.

Fråga: Tror du det finns någon särskild typ av människor som lättare drabbas av panik än andra?

Svar: Ja det tror jag. Jag tror att det har att göra med stresstålighet. Och även kompetens, vilken erfarenhet man har och vad man har övat på.

Fråga: Tror du att du har lättare för att motstå panik än andra?

Svar: Ja det tror jag...jag är nog en av dem som har svårare att drabbas av panik än andra.

Bilaga C3

Intervjusammanställning - Allmänheten

Person från allmänheten 2

I. Inträffar panik?

Ja, personen har dock aldrig själv varit med om en riktig paniksituation. På jobbet genomförs en del brandövningar och ibland skarpa utrymningar men de har hittills gått lugnt till. Det kan troligtvis inträffa i lokaler som inte är kända för de som är där. Ett exempel som intervjupersonen nämner där panik har inträffat är diskoteksbranden i Göteborg.

[Diskussion kring exempel på när panik kan ha inträffat]

Det första som jag kommer på, det var ju för ganska många år sedan, det här diskoteket i Göteborg.

2. Vad är panik för personen?

När man känner sig hotad och inte kan ta sig ut i kombination med att man ser branden drabbas man av panik. Det yttrar sig som att man gör vad som helst för att rädda sig själv och inkluderar ofta fysiskt våld för att kunna hitta ut, både mot saker och andra människor.

Felaktigt formulerade utrymningsmeddelanden kan skapa panik genom att exempelvis ordet "brand" nämns. Alla kan drabbas av panik, särskilt om man får se branden. Det sprider sig i grupper av människor.

Intervjupersonen själv anser sig kunna bli panikslagen om denne får se branden dock inte om det enbart framkommer information om brand. Om personen skulle drabbas av panik skulle det inte yttra sig i fysiskt våld mot andra människor.

Det måste väl vara en panikkänsla när du inte kommer ut.

Man gör vad som helst för att rädda sig själv.

Men ser du att det brinner någonstans så kan jag nog tänka mig att man får lite smått panik.

Den bilden jag skapar är att folk alltså typ sådär nästan klättrar på varandra för att komma ut och springer ner varandra och sånt för att hitta en utväg.

Då hade det ju säkert kunna bli lite. Ja, om man säger "på grund av brand ber vi er lämna varuhuset" det kanske hade skapat lite panik.

Alltså den som börjar att få paniken måste väl på något vis se eller uppleva att det brinner.

Det är ju säkert en kedjereaktion, om någon börjar och så smittar det ju säkert av sig på de andra.

Sen tror jag vi fungerar olika som personer också. Vissa hade säkert bara de hör ordet "brand" så hade de säkert bara "ohh shit, jag måste härifrån!" medans andra kanske måste se det för att fatta att det är någonting som är farligt liksom.

Bilaga C3

Intervjusammanställning - Allmänheten

Person från allmänheten 3

I. Inträffar panik?

Ja, panik skulle lätt kunna inträffa vid en brand. Om människor ser eld eller hör i ett talat utrymningsmeddelande att det brinner kan de drabbas av panik.

Fråga: *Tror du att en brand skulle kunna skapa panik?*

Svar: *Ja, det tror jag absolut.*

Vid utrymningsövningar vi har gjort brukar det gå rätt lugnt till men hade man sett någonstans, lite lågor, då hade det nog redan där utbrutit panik kan jag tänka mig.

Fråga: *Vad tycker du om att man gör så, säger att det är ett tekniskt fel istället för att brand har utbrutit?*

Svar: *Det tycker jag är jättebra. "Ok, det brinner. Alla lägger benen på ryggen" hade varit lite värre.*

Fråga: *Vad hade kunnat hända då?*

Svar: *...hade man i utrymningsmeddelandet berättat precis vad som hade hänt så hade det nog ganska tidigt kunnat utlösa större, panik vet jag inte, större känslor hos folk.*

2. Vad är panik för personen?

Hysteriska människor som skriker, springer och trampar ner varandra. Människor i panik upplever en rädsla och brist på kontroll.

Det som kan utlösa panik är när det händer någonting man inte själv kan styra över som är farligt. Panik kan sprida sig i en grupp av människor om en drabbas. Träning och kunskap om hur man ska hantera krissituationer kan göra att folk inte drabbas av panik. Personen själv anser sig inte vara bättre på att motstå panik än andra men i vissa situationer, exempelvis situationer de har övat på på arbetsplatsen skulle personen nog ha lättare för att motstå panik än andra.

Fråga: *Om jag säger panik, vad tänker du på då?*

Svar: *Rent generellt så tänker jag på hysteriska folkmassor som skriker och trampar ner varandra.*

Fråga: *Människor som skriker och trampar ner varandra, vilka känslor tror du de upplever? Vad är det som driver det här beteendet?*

Svar: *Det är väl rädsla antar jag. Rädsla och okontroll.*

Fråga: *Vad tror du det är som utlöser den här paniken?*

Svar: *Det är svårt att säga såhär men det är ju klart händelser man inte styr över, någonting man blir drabbad av som man inte har räknat med och inte vet hur man ska hantera.*

Fråga: *Hur skulle en brand kunna skapa panik?*

Svar: *Ja, man vill väl ta sig därifrån. Det är nog väldigt starka drifter som slår in där, det är väl först ut som gäller.*

Om man tänker tillbaka på de här diskoteksbränderna som har inträffat där folk ska ta sig ut genom alla vrår det går att ta sig ut på. Det gäller nog bara att ta sig ut, det verkar inte som om de har brytt sig om vem som har stått framför.

Fråga: *Vid en brand i exempelvis en affär, när tror du folk drabbas av panik då?*

Svar: *Det är nog rätt tidigt tror jag, när det går upp för dem att det brinner.*

Fråga: *Om en person i en grupp av människor drabbas av panik, hur tror du det påverkar resten av gruppen?*

Svar: *Det påverkar ju. Jag tror inte det påverkar hela gruppen men det sprider ju sig, det tror jag säkert. Det är säkert en och annan till som kan följa med i farten.*

Bilaga C3

Intervjusammanställning - Allmänheten

Fråga: *Tror du det finns någon särskild typ av människor som lättare drabbas av panik än andra?*

Svar: *Ja, det tror jag faktiskt, men det är svårt att säga vilka det skulle vara. Men jag tror att det är väldigt olika mellan människor. Det har säkert jättemycket med träning att göra, hur man ska hantera krissituationer.*

Fråga: *Tror du att du själv skulle ha lättare för att motstå panik än andra?*

Svar: *Jag är nog medel. Det beror nog helt på situationen tror jag. Vissa situationer kan jag känna att det är vi lite tränade i här på jobbet och då kanske man inte hade fått panik det första man hade gjort men i en annan situation kanske jag hade varit före någon annan.*

Bilaga C3

Intervjusammanställning - Allmänheten

Person från allmänheten 4

I. Inträffar panik?

Ja men personen kunde inte nämna något självupplevt fall av panik. Det är vanligt på folktäta ställen så som nattklubbar, arenor, färjor, utförsäljning i affärer o s v. Några exempel som omnämns är diskoteksbranden i Göteborg och Estonia.

2. Vad är panik för personen?

Det är ett irrationellt beteende som inträffar när man känner att man förlorat kontrollen över situationen och känner sig hotad till livet. Man agerar med ett slags instinktivt beteende och sätter sig själv främst med målet att ta sig bort från faran och ut ur lokalen.

Felaktig information i talade utrymningsmeddelanden kan skapa panik, t ex om brand omnämns.

Alla kan drabbas av panik förutsatt nämnda kriterier, framför allt att man känner sig hotad till livet. Om någon är panikslagen smittar det av sig till övriga i gruppen, även till de som känner kontroll. Intervjupersonen själv anser sig inte drabbas av panik i första taget på grund av kunskaper från jobbet.

Det är ju när situationen urartar, man har inte kontroll längre.

Man såg bara sig själv och ville ta sig ut till varje pris, på bekostnad av vad som helst ...Man bryr sig inte om någon ligger, man trampar hellre på eller trampar över än att hjälpa personen upp för försöker man det så blir man själv nertrampad, så det är rädda sig själv, det tror jag.

Fråga: Varför inträffar paniken?

Svar: Livsfara skulle jag misstänka.

Fråga: Kan man kalla det för ett irrationellt beteende?

Svar: Absolut, i allra högsta grad, det är ju bara flykt till varje pris.

[Diskussion kring om ett talat utrymningsmeddelande bör nämna något om brand]

Nej, det ska det inte göra, då blir det panik.

[Diskussion angående om man får indikation eller information om brand vid utrymning]

Hade det varit brand så hade det nog varit lättare att få folk att lämna men svårare att kontrollera, för då blir det panik.

Är läget under kontroll och någon eller enstaka individer börjar få panikkänslor så kan det oerhört lätt sprida sig.

[Diskussion angående om man själv drabbas av panik]

Fråga: Då kan man ju säga indirekt att det hjälper dig med din vana, att du har en lite högre tröskel?

Svar: Ja, det skadar absolut inte, jag tror snarare att det hjälper.

Bilaga C3

Intervjusammanställning - Allmänheten

Person från allmänheten 5

I. Inträffar panik?

Panik kan uppstå vid utrymning vid bränder. Information om att det brinner i ett talat utrymningsmeddelande kan skapa panik.

Fråga: Kan du hitta på en situation där du tror att panik skulle utbryta?

Svar: Panik kan ju förekomma i vårt hus till exempel, om det är en brand eller någonting och vi måste utrymma. Vi i personalen har ju övningar för att kunna utrymma på ett säkert sätt men det kan ju bli panik på kunderna om de inte vet var de ska ta vägen och så.

[Diskussion angående vilken information som bör finnas i ett talat utrymningsmeddelande]

Fråga: Om man hade sagt att det brinner, hade det kunnat skapa panik?

Svar: Ja, det tror jag nog. Det är klart, vet man att det brinner någonstans så är det mer orosmoment.

I utrymningsmeddelandet säger man inte brand utan man säger tekniskt fel så att inte någon ska bli panikslagen. Det tycker jag är bra.

2. Vad är panik för personen?

Panik är en oroskänsla i kroppen. Man kan inte tänka klart och kan göra oväntade grejer.

Paniken utbryter när folk inser att det brinner på riktigt. Barn och yngre har lättare för att drabbas av panik än andra. Om det är mycket folk ökar risken för panik.

Om en person i en grupp drabbas av panik sprider det sig till övriga i gruppen. Personen själv har lättare för att motstå panik än andra då personen är mycket stresstålig.

Fråga: Vad tycker du att panik är?

Svar: Det är en oroskänsla, när det är något som händer så får man panik. Som kryllar i kroppen.

Fråga: Hur yttrar det sig?

Svar: Det är väl kanske att man inte tänker klart utan man tänker inte på vad man gör. Man kanske gör rätt men man kopplar bort tankar och så. Man kan ju drabbas av panik och då kan man ju göra oväntade grejer. Man kan ju få en adrenalinkick.

Man kanske skulle försöka rädda en människa som man inte skulle gjort i vanliga fall. Man tänker kanske inte på faran.

Fråga: Tror du det finns någon särskild typ av människor som lättare drabbas av panik än andra?

Svar: Ja, det tror jag absolut. Vi är alla olika och alla är olika känsliga för stress och jag tror det är stress som ligger bakom det mesta av paniken.

Fråga: Tror du att du själv skulle ha lättare för att undvika panik än andra som hade varit i samma situation?

Svar: Det är svårt att säga om man aldrig har varit i en sådan situation men jag är ganska så stresstålig så jag tror nog att jag hade hanterat det rätt så bra.

Fråga: Om vi säger att det hade börjat brinna här, när i utrymningsförloppet tror du att paniken hade utbrutit då?

Svar: Det hade nog varit om kunderna hade börjat se rökutveckling någonstans. Alltså när de börjar känna att det är på riktigt.

Barn, det är nog de som lättast drabbas av panik, så de får man försöka hålla lugna.

Fråga: Så du tror att det är yngre som drabbas först av panik?

Svar: Ja.

Bilaga C3

Intervjusammanställning - Allmänheten

Fråga: Är panik något som uppträder på individnivå eller gruppnivå?

Svar: På gruppnivå får man nog säga för drabbas en av panik så drabbas oftast fler om de är i en grupp.

Fråga: Så om en person drabbas av panik så sprids det eller?

Svar: Ja, en eller två. Om en har fått panik så brukar andra också få det.

Fråga: Tror du risken för panik är större när det är mycket folk, i ett varuhus exempelvis?

Svar: Ja, det skulle jag nog kunna tänka mig faktiskt. För då blir det trångt och svårt att ta sig fram och det blir ingen snabb utrymning.

Bilaga C3

Intervjusammanställning - Allmänheten

Person från allmänheten 6

I. Inträffar panik?

Ja, panik kan inträffa men det är inget personen har upplevt själv i brand- och utrymningsmanhang. Företrädesvis i större folksamlingar men även på individnivå. Exempel på när panik uppstått är diskotesbranden i Göteborg.

[Diskussion kring om personen upplevt panik vid utrymning]

...men aldrig något skarpt läge och jag har aldrig upplevt att det har varit någon panik.

I den situationen när man ser att man förmodligen kommer brännas inne så är det klart att det utbryter panik.

2. Vad är panik för personen?

Det är när man känner fara för sitt eget liv och inte kan ta sig därifrån på ett säkert sätt i kombination med att elden/röken tilltar. Själva paniken utlöses när man börjar inse att man inte kommer kunna ta sig därifrån och att man inte längre har kontroll över situationen. Det yttrar sig som att man slutar tänka konstruktivt och rationellt. Man tänker bara på sig själv (och sina när och kära) och skyr inga medel för att överleva/ta sig ut, inkluderat fysiskt våld.

Paniken kan drabba vem som helst men sker oftast i grupp i form av att en eller ett par individer sprider paniken likt en smitta till övriga i gruppen. Personen anser att alla kan drabbas av panik i en given situation där man förlorar kontrollen över vad som sker men att personen själv troligtvis inte blir drabbad i samma utsträckning.

Det är ju mer att man kan tänka sig själv alltså, man är ute på klubbar, man vet att det är mörkt, det är instängt och det är väldigt mycket folk och så här. Just tanken på att bli instängd då, i en brand av det här slaget och känna hur det kryper närmre liksom, inte se någon väg ut, det måste vara fruktansvärt.

Förmågan att tänka konstruktivt och rationellt försvinner väl lite när man känner att ens liv är hotat.

Men just när man börjar inse att "jag har ingen väg ut ur det här" det är då paniken inträffar.

Blir det då trångt och man får panik så kan det lätt bli att man tar till våld för att rädda sig själv eller de man nu har nära och kära.

[Diskussion kring att ordet brand inte nämns i talade utrymningsmeddelanden]

Det skapar ju inte den här panikkänslan, tycker inte jag i alla fall, som ett brandlarm hade kunnat göra.

Är man utbildad inom räddningstjänsten så kan jag tänka mig att man har huvudet betydligt mer kallt i en brandsituation eller liknande än vad en genomsnittssvensk skulle göra.

Jag är i grunden en ganska lugn person så jag brukar ha en förmåga att se ganska lugnt och sansat på saker och ting.

Bilaga C3

Intervjusammanställning - Allmänheten

Person från allmänheten 7

I. Inträffar panik?

Ja, det kan inträffa. Intervjupersonen har inga självupplevda paniksituationer att relatera till. De incidenter som nämns ska personen ha upplevt som kontrollerade. Okända, trånga miljöer med mycket människor är ställen där risken för att panik kan uppstå är större. Exempel på när panik kan ha uppstått är diskoteksbranden i Göteborg.

2. Vad är panik för personen?

Man drabbas av panik när man känner sig hotade och inte känner att man kan ta sig ur situationen. Det yttrar sig som ett hänsynslöst agerande mot andra människor där fysiskt våld kan ingå för att man ska kunna ta sig från faran, t ex genom att klättra över andra människor.

Talade utrymningslarm bör inte nämna brand för att undvika eventuella paniksituationer.

Alla kan drabbas av panik men man har olika hög tröskel för när paniken uppstår. Tröskelns nivå styrs av tidigare erfarenheter och mental status på personen. Om en människa blir panikslagen sprider det sig mycket lätt till övriga människor i gruppen. Intervjupersonen själv anser sig ha en högre tröskel än en antagen medelnivå och drabbas troligtvis inte av panik under själva incidenten men eventuellt efteråt.

Panik sprider sig ju lätt. Börjar en människa som känner att de är jätterädda och oroliga så kan det ju sprida sig väldigt snabbt till andra människor runtomkring.

Man är ju rädd om sig själv, man vill ju inte att livet ska ta slut.

[Diskussion kring varför brand inte nämns i talade utrymningsmeddelanden]

Det är därför att man kanske inte ska använda de här orden som skrämmer oss ännu mer.

[Diskussion kring om ordet brand borde nämnas i talade utrymningsmeddelanden]

Jag tror inte det är bra för människor att höra det, nej. Egentligen är inte det viktigt just då. Det som är viktigt det är ju att vi har fått besked på att vi ska hjälpa våra kunder och oss själva härifrån huset för att det inte är säkert för oss på något vis. Det räcker med den informationen.

Fråga: Kan ett felaktigt sådant meddelande, t ex om man nämner att det brinner, utlösa känslor som panik?

Svar: Ja.

Jag är nog lyckligt lottad för jag brukar bete mig som jag ska göra, jag brukar inte få panik förrän efteråt.

Jag hoppas och tror inte att jag kommer drabbas av panik.

Bilaga C3

Intervjusammanställning - Allmänheten

Person från allmänheten 8

I. Inträffar panik?

Panik kan uppstå vid bränder.

Fråga: *Så du tror att om man hade sagt att brand har utbrutit i ett talat meddelande så skulle man kunna skapa panik?*

Svar: *Ja, det tror jag.*

2. Vad är panik för personen?

Människor som drabbas av panik får andnöd, pulsen rusar, de bli handlingsförlamade. Det yttrar sig som irrationella beslut och själviskhet. Paralleller dras till djuren där man försöker rädda sig själv först.

Det som kan utlösa panik är när folk får höra att det brinner i ett talat meddelande eller se rök eller eld. Vet man var man ska ta vägen så kan det hjälpa till att lugna.

Panik kan sprida sig i en grupp av människor där en blir panikslagen. Det finns människor som lättare drabbas av panik än andra, det beror på omständigheterna. Personen själv tror sig inte ha lättare för att stå emot panik än andra.

Fråga: *Vad tror du skulle krävas för att kunderna i varuhuset ska drabbas av panik?*

Svar: *Där räcker det med utrymningsmeddelandet för att vissa ska bli uppenbart oroliga... skulle dessa kunder dessutom se rök eller känna rök så tror jag att det finns vissa som skulle bli panikslagna.*

Ser man visuellt var man kan gå ut så tror jag att man blir lugnare.

Det kan vara en grej där föräldrar får panik. Att man har lämnat in sina barn på barnpassningen och sen befinner sig i en helt annan del av varuhuset när utrymning sker.

[Diskussion kring talade utrymningsmeddelanden]

Fråga: *Så man säger att det är ett tekniskt fel som har inträffat. Varför säger man inte att brand har utbrutit?*

Svar: *Antagligen för att inte skapa onödigt oro eller panik.*

Fråga: *Vilka känslor tror du de här människorna upplever då?*

Svar: *Ja du... andnöd. Puls som rusar.*

Fråga: *Hur tror du det yttrar sig?*

Svar: *Handlingsförlamning, irrationella beslut. Väldigt mycket själviskhet. Jag tror att vi människor är som djur, vi försöker rädda oss själva först när det verkligen kommer till kritan.*

Fråga: *Om det i en grupp av människor finns en som drabbas av panik, hur tror du det påverkar de andra?*

Svar: *Det beror nog helt på vad det är för sorts människor. Jag hoppas att de försöker stötta, men det kan ju helt klart göra de andra väldigt oroliga också.*

Fråga: *Så det kan sprida sig?*

Svar: *Ja absolut, det tror jag.*

Fråga: *Tror du det finns en speciell typ av människor som lättare drabbas av panik än andra?*

Svar: *Ja det tror jag. Jag tror att det finns människor som befinner sig i ett skede av livet där de lättare drabbas av panik. Att de har en stressig miljö eller stressig miljö just nu. Det kan vara stressigt hemma eller på jobbet och om det då dessutom sker någonting som gör att det blir droppen som får bägaren att rinna över. Sen finns det människor som är oroliga av naturen. Men jag tror snarare att det beror på omständigheterna.*

Fråga: *Tror du att du själv skulle ha lättare att stå emot panik än andra?*

Svar: *Nä, det tror jag inte.*

